

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
PALACKÉHO V OLOMOUCI
KATEDRA SLAVISTIKY

PŘEKLAD ODBORNÉHO TEXTU –
VÝBĚR Z FILOZOFICKO-LITERÁRNÍHO
ČASOPISU LOGOS

TRANSLATION OF SCIENTIFIC TEXT –
SELECTION FROM THE
PHILOSOPHICAL-LITERARY JOURNAL
LOGOS

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VYPRACOVALA: Bc. Jessica Slavíková

VEDOUcí: PhDr. Milena Machalová

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité prameny.

V Olomouci, dne 24. 6. 2020

Tímto děkuji PhDr. Mileně Machalové za konzultace a cenné rady, které mi poskytovala při zpracování této diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1. PŘEKLAD A PRAGMATICKÝ ASPEKT PŘEKLADU.....	10
2. GENERATIVNÍ PŘÍSTUP.....	12
2.1. Generativní transformační model podle Eugena Nidy.....	13
3. EKVIVALENCE A JEJÍ INTERPRETACE.....	15
3.1. Rozdělení ekvivalence podle V. N. Komissarova.....	15
3.2. Formální a dynamická ekvivalence Eugena Nidy.....	20
3.3 Peter Newmark a komunikativní a sémantický překlad.....	22
3.4. Ekvivalence v koncepci korpusové translatologie.....	23
4. FUNKČNÍ TEORIE.....	25
4.1. Hallidayův funkční model.....	25
4.2. Funkční přístup a textové typy.....	27
4.3. Teorie skoposu.....	29
4.4. Fidelita.....	30
4.5. Lokalizace webu a digitální žánry.....	32
5. DESKRIPTIVNÍ TRANSLATOLOGIE.....	34
5.1. Holmesovo pojetí deskriptivní translatologie.....	34
5.2. Teorie polysystému.....	36
5.3. Gideon Toury a Touryho zákony.....	38
5.4. Touryho zákony.....	39
6. KORPUSOVÁ TRANSLATOLOGIE.....	44
6.1. Překladové univerzálie.....	45
6.2. Překladové univerzálie Andrewa Chestermana.....	49
7. CHARAKTERISTIKA TEXTU PŘEKLADU.....	51
7.1. Vědecký text.....	52
8. O LOGOSU.....	54
8. TEXT PŘEKLADU.....	55
ZÁVĚR.....	93
РЕЗЮМЕ.....	98
BIBLIOGRAFIE.....	I
SEZNAM PŘÍLOH.....	VII
PŘÍLOHA Č. 1.....	VIII
ANOTACE.....	LX

ÚVOD

Tématem diplomové práce je překlad odborného textu. Pro překlad byly vybrány odborné příspěvky z filozoficko-literárního časopisu *Logos*. Cílem naší práce bude přeložit tyto články do českého jazyka. Součástí diplomové práce bude teoretická část koncipovaná v souladu s překladatelskými teoriemi a přístupy.

Časopis *Logos* má dlouholetou tradici a je velmi populární nejen v Rusku, ale také v zahraničí. Publikace jsou vždy tematicky zaměřeny a dále se dělí na dílčí podkapitoly, kde jsou jednotlivá témata rozpracovávána a komentována odborníky. Ústředním tématem prvního čísla roku 2019 je práce a volný čas. Pro překlad jsme si vybrali podkapitolu s názvem „*Umění volného času*“. Tato část obsahuje tři pojednání, jež se zabývají filozofií práce a volného času.

První článek pod názvem „*Práce a přestávka na cigaretu v umění SSSR od roku 1940 do počátku roku 1960*“, jehož autorkou je Jekatěrina Andrejeva, pojednává o uměleckých dílech charakteristických pro toto období. Během překladu bude nutné dbát na správný překlad jmen autorů a názvů uměleckých děl. Domníváme se, že některé názvy uměleckých děl bude nutné přeložit do českého jazyka poprvé, neboť doposud nemají existující ekvivalenty. V některých částech je dle našeho názoru nutné text rozšířit o vysvětlení.

Dále bude přeloženo pojednání od Viktora Mazina nazvané „*Nelenivé poznámky o lenosti: Oblomov, Lenin a kapitalizace lenosti.*“ Tato úvaha obsahuje úryvky z knihy Ivana Alexandroviče Gončarova „*Oblomov*“. Autor tyto úryvky analyzuje, navazuje na některé filozofické a náboženské koncepty spojené s problematikou tematizovanou v článku. Autor pracuje s latinskými pojmy otium a negotium, jako protiklad práce a lenosti. Pro překlad úryvků z knihy Ivana Alexandroviče Gončarova bude použit již existující překlad Prokopa Voskovce z roku 1956. Samotný text stati pak bude výsledkem našeho překladatelského procesu.

Poslední z překládaných článků, jehož autorem je Danila Raskov, nese název „*Lenost a práce na motivy Maleviče*“. Autor pracuje s uměleckou provokací Kazimira Maleviče nazvanou „*Lenost jako skutečná podstata lidstva*“, přičemž srovnává Malevičovu apologetiku lenosti s ranými myšlenkami Karla Marxe, Paula Lafargua a dále navazuje na ekonomické myšlenky Johna Maynarda Keynesa. Tyto poznatky se autor v závěru článku pokouší aktualizovat v kontextu filozofického myšlení Giorgia Agambena.

Pro adekvátní překlad považujeme za důležité rozšíření znalostí hned v několika oblastech. Jedná se o filozofii, náboženství, ekonomii, hermeneutiku a v neposlední řadě také psychologii, včetně analýzy paralelních textů spolu s hledáním adekvátních ekvivalentů.

Naším cílem bude co nejvěrnější překlad, kdy bude zachován smysl v souladu s pravidlem fidelity a účel textu neboli skopos. Jako překladatelskou strategii

zvolíme nejprve tzv. makropřístup, kdy budou zohledněny faktory jako kultura, literární kontext, realie a funkce textu. Jako další krok předpokládáme praktickou aplikaci znalostí z tzv. mikropohledu, kdy při překladu bereme v úvahu lexikální náplň, gramatickou a syntaktickou strukturu překládaných textů. Strukturovaná analýza nám pomůže během překladatelského procesu rozdělit text nejprve do menších segmentů, v případě složitých souvětí se pokusíme vyhledat a analyzovat tzv. jádrové věty na základě generativního transformačního modelu Eugena Nidy. Vzhledem k aktuálnosti překládaného textu se pokusíme vyvolat stejný ekvivalenční účinek u receptora, kdy zohledníme všechny faktory, uvedené v teoretické části.

Teoretická část bude koncipována s ohledem na aktuální výzkumy a teorie v oblasti translatologie, Zpracovány budou tradiční témata jako překlad a pragmatika překladu, dále ekvivalence a její interpretace. Uvedeme již známé koncepty zahraničních i českých lingvistů a translatologů, pokusíme se najít shodné a rozdílné názory v těchto tématech a interpretovat je ve vlastním pojetí.

Uvedeme také poměrně nové teorie a koncepty z oblasti deskriptivní translatologie, výchozím bodem budou především zdroje cizojazyčné, neboť předpokládáme, že v českém prostředí není dostatečné množství odborné literatury, jež by tuto tematiku zpracovávaly. Pokusíme o sumarizaci a zpracování nejdůležitějších témat a jejich interpretaci. Dále se pokusíme navázat na teoretické poznatky z oblasti deskriptivní translatologie samostatnou kapitolou o korpusové translatologii, kdy předpokládáme

interdisciplinární návaznost mezi těmito blízkými vědami.

Kapitola o korpusové translatologii bude věnována nejprve obecné charakteristice, dále se budeme zabývat konkrétními jevy, jež jsou předmětem výzkumu v této oblasti a jejich podrobnou diferenciací. Vzhledem k tomu, že korpusová translatologie doposud nemá jasně stanovená pravidla a metodologii pro výzkum, budeme se zabývat tématy, jež byly zpracovány na více úrovních různými odborníky. I v tomto případě předpokládáme spíše práci s cizojazyčnou literaturou, neboť jsme v této oblasti zaznamenali absenci vhodné odborné literatury v českém jazyce.

Poslední kapitola v teoretické části bude věnována textu překladu a jeho charakteristice. Na základě teoretických poznatků bude uveden komentář k textu s akcentem na důležité pasáže a překladatelské transformace.

1. PŘEKLAD A PRAGMATICKÝ ASPEKT PŘEKLADU

Obecně je překlad považován za určitý druh komunikace. Pragmatika překladu je základním předpokladem zachování **pragmatického aspektu textu**. Dagmar Knittlová uvádí ve své knize „*Překlad a překládání*“ interpretaci pragmatického překladu a také pojem pragmatická rekonstrukce:

„Pragmaticky adekvátní překlad uchovává pragmatiku tím, že ji přizpůsobuje gramatickým pravidlům cílového jazyka. Vytváří nový text nejen jako gramaticko-sémantickou substituci, ale jako pragmatickou rekonstrukci.“¹

Podrobně rozpracoval problematiku pragmatického aspektu lipský teoretik překladu Gerhard Jäger, který ve svém pojednání „*Game theory in semantics and pragmatics*“ rozlišuje celkem čtyři pragmatické aspekty:

1. Existence textu a informace, jež má být sdělena.
2. Hodnotící pragmatický aspekt – nakolik by měl být určitý smysl vnesen do textu.
3. Jazykové ztvárnění, zahrnuje též netradiční použití jazyka.

---

¹KNITTOVÁ, Dagmar, Bronislava GRÝGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010. Str. 11-12. ISBN 978-80-244-2428-6.

4. Výběr jazykových prostředků na základě specifikace autora, adresáta nebo záměru textu.²

Hovoříme-li o výše uvedeném, čtvrtém pragmatickém aspektu, jde o tzv. **vnitrojazykový pragmatický význam**.³

Vnitrojazykový pragmatický význam zahrnuje jazykové prostředky, jež náleží k funkčním stylům a stylistické rovině. Dále je realizován rovinou **syntaktickou** a **sémantickou**. Kombinací těchto tří rovin dochází ke **kódování informace** do textu. Jäger nás však upozorňuje že „ve všech rovinách je jazyková informace vždy výběrová a představuje jen část toho, co lze fakticky sdělit.“⁴ Záleží tedy na překladateli, jeho kompetencích a následné interpretaci textu. Dle našeho názoru je nezbytné zohledňovat pragmatický aspekt, alespoň v té nejzákladnější úrovni, během procesu překladu.

---

²JÄGER, Gerhard, *Game theory in semantics and pragmatics*, University of Tübingen, 2012. Str. 58. ISBN 978-0-230-28589-7

³KNITTLOVÁ, Dagmar, Bronislava GRÝGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010. Str. 11. ISBN 978-80-244-2428-6.

⁴JÄGER, Gerhard, *Game theory in semantics and pragmatics*, University of Tübingen, 2012. Str.59. ISBN 978-0-230-28589-7

2. GENERATIVNÍ PŘÍSTUP

Americký lingvista Noam Chomsky vytvořil v 50. letech tzv. **generativní transformační model**, který distribuuje věty do řad souvisejících úrovní, řízených na základě určitých pravidel. Základním předpokladem pro vytvoření teoretického modelu generativní gramatiky byla myšlenka, že „jazyk je pojímán jako množina vět konstruovaná z konečného počtu elementů.“⁵ Ve zjednodušené podobě můžeme klíčové vlastnosti modelu shrnout následovně:

1. Pravidla frázové struktury vytvářejí základní nebo hlubokou strukturu věty.
2. Transformace na základě pravidel překladu, kdy se jedna podkladová struktura vztahuje k jiné za účelem vytvoření textu.
3. Konečná struktura textu, která sama podléhá fonologickým a morfemickým pravidlům.⁶

Strukturální vztahy, popsané v tomto modelu, jsou Chomským považovány za tzv. **univerzální rys lidského jazyka**. Za nejzákladnější strukturu považuje tzv. **věty jádrové** (kernel sentences), které jsou **aktivní, deklarativní** a vyžadují minimální úsilí pro transformaci (např. Máma mele maso.).

---

⁵ MAREŠ, Petr. *Úvod do lingvistiky a lingvistické bohemistiky*. Praha: Karolinum Press, 2014, Str. 54. ISBN 8024626403.

⁶ CHOMSKY, Noam. *Syntaktické struktury*. Praha: Academia, 1966. Str. 154.

Zmínku o jádrových větách nacházíme také u Komissarova. „V každém jazyce existují synonymické struktury, které je možné rozvíjet z **jádrové struktury**, nebo naopak se k této jádrové struktuře dostat pomocí určité transformace, přičemž nese každá jádrová struktura **vlastní význam**, který ji odlišuje od ostatních jádrových struktur.“⁷

Teorie generativní gramatiky vedla k vytvoření koncepcí, jež byly inspirovány myšlenkami Chomského. Z pohledu mnohých vědců, uvedeme například Roberta Freidina, Olivera Jungena, je generativně-gramatický přístup k jazykovým systémům považován za nadčasový a velmi variabilní pro paralelní aplikaci na jiné lingvistické disciplíny (generativní sémantika, lexikální funkční gramatika aj.).

2.1. Generativní transformační model podle Eugena Nidy

Pomocí výše uvedených strukturálních vztahů vytvořil Eugen Nida metodiku pro dekodování zdrojového textu a popsal proces pro kódování textu do cílového jazyka. Tuto metodiku interpretujeme následujícím způsobem.

Povrchová struktura výchozího textu je analyzována do **základních strukturálních prvků**, ty jsou následně „převedeny“ v procesu překladu a poté stylisticky restrukturalizovány do povrchové struktury cílového textu. Nida a Taber zdůrazňují vědecké a praktické výhody tohoto třífázového systému překladu (analýza, překlad a restrukturalizace), ve srovnání s jakýmkoliv

---

⁷ KOMISSAROV, V. N. *Teorija perevoda: lingvističeskie aspekty*. Moskva: Vysshaja shkola. 1990. Str. 71. ISBN 5060010570.

pokusem o vypracování ekvivalentních dvojic v systémech výchozího a cílového jazyka.

Dále budeme pracovat s anglickým termínem **kernel**, který označuje jádro. Nida a Taber považují kernely za **základní strukturální prvky textu**, z nichž jsou dále utvářeny složité povrchové struktury. Kernel lze získat ze struktury povrchu zdrojového textu redukčním procesem zpětné transformace, která vyžaduje analýzu prostřednictvím **generativní transformační gramatiky čtyř typů funkční třídy**:

1. **ČINNOST, DĚJ**: často, ale ne vždy jej zprostředkovávají verba
2. **OBJEKT**: často, ale ne vždy zprostředkovávají substantiva
3. **ABSTRAKTA**: vyjadřující množství a vlastnosti včetně adjektiv a adverbíí
4. **VZTAHY**: včetně afixů, sufixů a konjunkcí⁸

Nida a Taber na základě svých studií zastávají názor, že všechny jazyky mají **šest až tucet** základních strukturálních prvků-kernelů. Kernely představují podle nich úroveň, na které se bazální sdělení přenáší příjemci do cílového jazyka.

Tento generativní transformační model se stal výchozím bodem ve zkoumání ekvivalence a ekvivalenčního účinku. V následující kapitole se budeme zabývat problematikou ekvivalence, jejím rozdělením a v neposlední řadě také ekvivalenčním účinkem.

---

⁸ NIDA, Eugene, TABER, Charles. *The theory and practice of translation*. Leiden: E. J. Brill. 1969. Str. 39. ISBN 9789004065505.

3. EKVIVALENCE A JEJÍ INTERPRETACE

Translatologie se mimo jiné zabývá problematikou ekvivalence a jejími rovinami v porovnání výchozích textů s texty překladovými. Prakticky neexistuje jednotný názor na problém ekvivalence. Interpretace a různé studie se odlišují, neboť každý z teoretiků bere v úvahu jiné aspekty či texty k porovnání. Uvedeme základní rozdělení ekvivalence podle V. N. Komissarova, dále budou charakterizovány pojmy formální a dynamické ekvivalence podle Eugena Nidy a v neposlední řadě také ekvivalenční účinek a komunikativní a sémantický překlad v interpretaci Petera Newmarka.

3.1. Rozdělení ekvivalence podle V. N. Komissarova

Komissarovo pojetí ekvivalence nacházíme v knize „*Теория перевода (Лингвистические аспекты)*“. V úvodu druhé kapitoly rozděluje rovinu ekvivalence na „potenciálně dosažitelnou ekvivalenci, kterou rozumíme maximální jednotnost obsahu dvou různojazyčných textů a překladatelskou ekvivalenci realizovanou během překladatelského procesu dekódováním smyslové podstaty textu a její následné překódování do cílového jazyka“.⁹

V. N. Komissarov rozlišuje z translatologického hlediska **pět typů ekvivalence**. Níže budou jednotlivé typy ekvivalence charakterizovány.

1. Ekvivalence na úrovni účelu komunikace

---

⁹ KOMISSAROV, V. N. *Теория перевода: лингвистические аспекты*. Moskva: Vysshaja shkola. 1990. Str. 59. ISBN 5060010570.

Ekvivalence při překladu funkčně-situačního obsahu spočívá v zachování té části obsahu, jenž obsahuje **účel komunikace**. Komissarov uvádí příklady z anglického jazyka do jazyka ruského. Dovolíme si rozšířit jeho překlad o český ekvivalent a na níže uvedeném příkladu demonstrovat podstatu ekvivalence na úrovni účelu komunikace.

That is a pretty thing to say. Постыдился бы! Же ту není hanba! nebo To je sice hezké, ale...¹⁰

V tomto případě je účel komunikace ukryt ve **vyjádření emocí** mluvčího. Anglická věta je reakcí na předchozí výrok a má negativní až ironické hodnocení. Překladatel vybral ruskou frázi, jenž je nejbližší anglické a tím zachoval účel sdělení. Stejně tak je tomu i v porovnání anglického originálu a českém překladu.

Při hledání vhodného ekvivalentu je důležité dbát na kontext a samozřejmě, jak je uvedeno výše, na účel sdělení. Komissarov komentuje tuto ekvivalenci následujícím způsobem: „Tento typ ekvivalence v překladu nereflektuje **předmět a obsah**, o nichž je psáno v originále“¹¹. Příklady, jež jsou uvedeny Komissarovem nás přivádí k závěru, že v prvním typu ekvivalence hovoříme o **hledání shody** v ustálených slovních spojeních, frazeologismech či větách, které nelze přeložit do cílového jazyka doslovně.

2. Ekvivalence na úrovni popsání situace

---

¹⁰ KOMISSAROV, V. N. *Teorija perevoda: lingvističeskie aspekty*. Moskva: Vysshaja shkola. 1990. Str. 61. ISBN 5060010570.

¹¹ KOMISSAROV, V. N. *Teorija perevoda: lingvističeskie aspekty*. Moskva: Vysshaja shkola. 1990. Str. 61. ISBN 5060010570.

Ekvivalence druhého typu je podle Komissarova charakterizována následujícím způsobem: „Originál a překlad neobsahují pouze společný komunikační účel. Reflektují i stejnou, mimojazykovou situaci“¹². Lze tedy říci, že se jedná o ekvivalenci, jejíž podstata spočívá v **popisu situace**.

Mimojazykovou situací rozumíme souhrn objektů, jež jsou činiteli nebo účastníky komunikačního aktu a nesou libovolnou informaci, a vztahů mezi nimi. Tato mimojazyková situace je neoddělitelnou součástí textu, ať už se jedná o situaci reálnou nebo smyšlenou. Komissarov argumentuje tím že „neexistuje soudržný text, který by byl bez myšlenky a myšlenkové podstaty“¹³.

Obecně lze tedy říci, že ekvivalentnost na úrovni popisu situace může být realizována užitím jiných jazykových prostředků sloužících k popisu situace při překladu z výchozího do cílového jazyka.

3. Ekvivalence na úrovni sdělení

Zahrnuje **ekvivalenci prvního a druhého typu**. Významově odpovídá sdělení originálu, avšak s určitými rozdíly, které jsou následující:

1. rozdílné užití jazykových prostředků
2. rozdílná syntaktická struktura věty
3. zachování komunikačního účelu
4. akcent na komunikačně-situační sdělení pomocí logické struktury věty, textu

---

¹² KOMISSAROV, V. N. *Teorija perevoda: lingvističeskie aspekty*. Moskva: Vysshaja shkola. 1990. Str. 68. ISBN 5060010570.

¹³ KOMISSAROV, V. N. *Teorija perevoda: lingvističeskie aspekty*. Moskva: Vysshaja shkola. 1990. Str. 69. ISBN 5060010570.

Podstatou prvních třech typů ekvivalence je především **přenesení smyslové podstaty**¹⁴. Ekvivalence je možné dosáhnout i v případě, že každý z jazyků užívá jiné prostředky a výrazy k vyjádření smyslu.

V následujících dvou typech ekvivalence hovoříme nejen o reflexi smyslu, situace a sdělení, ale také o maximálně možné významové shodě na úrovni **syntaktických a lexikálních jednotek**.

4. Ekvivalence na úrovni struktury obsahu

Struktura obsahu reprezentuje informaci, jež má být předána v cílovém textu. Syntaktická struktura podmiňuje užití jazykových prostředků v určitém pořadí a také vztahy mezi jednotlivými slovy. Dosažení maximálně možné významové shody při zachování syntaktické struktury věty v cílovém jazyce vede k úplnému překódování obsahu originálu do cílového jazyka. Jestliže v překladu užíváme analogické syntaktické struktury, dochází ve vztahu originálního a překladového textu k tzv. **invariantnosti syntaktického významu**¹⁵.

Komissarov považuje za důležité zachovat tuto rovinu ekvivalence zejména při překladu **administrativního stylu** (smlouvy, zápisy z jednání apod.), kde tyto listiny nabývají právní moci a měly by být autentické. Nedovoluje-li výchozí jazyk z jakéhokoliv důvodu zachovat syntaktickou paralelu, je podle Komissarova možné:

1. Užití synonymických struktur

---

¹⁴ KOMISSAROV, V. N. *Teorija perevoda: lingvističeskie aspekty*. Moskva: Vysshaja shkola. 1990. Str. 67. ISBN 5060010570.

¹⁵ KOMISSAROV, V. N. *Teorija perevoda: lingvističeskie aspekty*. Moskva: Vysshaja shkola. 1990. Str. 69. ISBN 5060010570.

2. Užití analogických struktur změnou slovosledu

3. Užití analogických struktur změnou gramatické struktury

Z výše uvedeného výčtu vyplývá, že syntaktické změny mohou být komplexního charakteru, čímž se v procesu překladu věta přetransformuje z hlediska slovosledu a gramatické struktury.

5. Ekvivalence na úrovni sémantiky jazykových prostředků

Poslední typ ekvivalence, jenž zahrnuje všechny čtyři předchozí typy ekvivalence, dosahuje maximální podobnosti obsahu originálu a překladu, kdy musí být splněny následující podmínky:

1. Z hlediska struktury obsahu jsou texty ve výchozím jazyce a v cílovém jazyce **paralelní**.

2. Z lexikálního hlediska by si měly všechny jednotky odpovídat.

3. V překladu jsou zachovány všechny základní prvky originálu.

Velmi důležitá je sémantika jednotlivých slov a jejich pečlivý výběr při hledání vhodných ekvivalentů do cílového jazyka.

Komissarov vytvořil pět základních rovin ekvivalence, přičemž každá rovina rozšiřuje rovinu předcházející. Znalost těchto úrovní je nezbytná jak pro teoretické, tak i praktické aplikace během překladu. V následující kapitole se budeme zabývat ekvivalencí, která byla zformulována Eugenem Nidou.

3.2. Formální a dynamická ekvivalence Eugena Nidy

Jiný pohled na tuto problematiku nabízí Eugen Nida, který rozděluje ekvivalenci na **formální** a **dynamickou**.

„Formální ekvivalence akcentuje při překladu na sdělení, a také na formu a obsah. Sdělení by se mělo v cílovém jazyce co nejvíce přiblížit sdělením a prvkům obsaženým v jazyce výchozím.“¹⁶

Z výše uvedené definice tedy vyplývá, že je formální ekvivalence orientována na strukturu **výchozího textu**. Podle Nidy určuje logická struktura textu **přesnost** a **správnost** při překladu. Typickým příkladem je tzv. **gloss translation**. Můžeme přeložit jako **překlad s komentářem**, kdy je význam anglického slovesa *to gloss* charakterizován jako „vytvoření vysvětlivky, interpretace nebo parafráze k danému slovu či textu.“¹⁷ Tyto „glosované překlady“ mají recipientovi textu umožnit bližší přístup k jazyku a zvyklostem dané kultury.

Dynamická ekvivalence je založena na **principu naturalizace** výchozího textu do cílového jazyka kdy „vztah mezi receptorem a sdělením by měl být v cílovém jazyce téměř stejný jako vztah mezi receptorem a sdělením ve výchozím jazyce.“¹⁸

Základním předpokladem je pro tuto ekvivalenci přizpůsobení textu jazykovým potřebám a kulturním

---

¹⁶ NIDA, Eugene. *Toward a Science of Translating*. Leiden. J. Brill, 1964. Str. 159. ISBN 978004132801.

¹⁷ Seznam slovník. https://slovník.seznam.cz/preklad/anglicky_cesky/ [online]. 2019 [cit. 2020-06-23]. Dostupné z: https://slovník.seznam.cz/preklad/anglicky_cesky/to%20gloss

¹⁸ NIDA, Eugene. *Toward a Science of Translating*. Leiden. J. Brill, 1964. Str. 159. ISBN 978004132801.

očekáváním. Výsledkem je v Nidově interpretaci dosažení „úplné přirozenosti projevu“¹⁹. Cílem dynamické ekvivalence je najít „nejbližší přirozený ekvivalent v cílovém jazyce, který bude z výchozího jazyka přetransformován z hlediska **gramatického, lexikálního a kulturního** pro dosažení maximálního stupně přirozenosti projevu“²⁰.

Dynamická ekvivalence je spojena s dalším translatologickým termínem, tzv. **ekvivalenčním účinkem**. Podle Nidy je ekvivalenční účinek závislý na kvalitě překladu. Kvalitní překlad by měl podle něj splňovat tyto kritéria:

1. Být smysluplný.
2. Zprostředkovávat podstatu originálu.
3. Mít přirozenou a snadnou formu vyjádření.
4. Vytvořit u recipienta podobnou reakci – mít stejný (ekvivalentní) účinek.

Domníváme se, že tato základní kritéria jsou srovnatelná s funkčně-situační ekvivalencí, která je charakterizována výše. Sám Nida však uznává, že konflikt mezi tradičními pojmy obsahu a formy nelze vždy snadno vyřešit, čímž přicházíme k závěru, že ne vždy je dosaženo požadované míry ekvivalence. Dle našeho názoru je rovina ekvivalence zásadně ovlivněna kromě objektivních faktorů, například charakter a struktura textu, vyjadřovací prostředky a struktura jazyka, také subjektivními prvky jako zkušenosti a kompetence překladatele nebo požadavky zadavatele.

---

¹⁹ NIDA, Eugene. *Toward a Science of Translating*. Leiden. J. Brill, 1964. Str. 159. ISBN 978004132801.

Formální a dynamická ekvivalence jsou ve své podstatě zaměřeny na **příjemce textu**. Peter Newmark se ve své knize „*A text book of translations*“ od této roviny odklání, neboť se domnívá, že „vytvoření ekvivalenčního účinku je iluzorní a mezera mezi důrazem na zdrojový a cílový jazyk budou vždy přetrvávat jako hlavní problém v teorii a praxi překladu.“²¹

Pro srovnání Nidovy teorie bude uvedena koncepce Petra Newmarka

3.3 Peter Newmark a komunikativní a sémantický překlad

Peter Newmark sice navázal na teorii ekvivalence Eugena Nidy a vytvořil koncepci komunikativního a sémantického překladu, některé Nidovy myšlenky však popírá.

Komunikativní překlad se v Newmarkově interpretaci snaží „komunikovat s příjemcem a zapůsobit na něj přibližně stejným způsobem jako na příjemce originálního textu.“ Z této volné definice je zřejmá shoda s Nidovou myšlenkou **dynamické ekvivalence**.

Dle našeho názoru odpovídají dynamická ekvivalence a komunikativní překlad v diferenciaci podle Komissarova ekvivalenci na úrovni účelu komunikace. Komissarov považuje za nejdůležitější zachování komunikačního účelu, kdy je do cílového jazyka přenesena jádrová informace.

---

²¹ NEWMARK, Peter. *A text book of translation*. London: Prentice Hall, 1998. Str. 38. ISBN 0-13-912593-0.

Sémantický překlad by měl „co nejpřesněji odrážet kontextový význam originálu, v rámci sémantických a syntaktických možností cílového jazyka“.²²

Na ekvivalenci jako na sémantickou kategorii pohlíží L. S. Barchudarov, který ji v knize „*Язык и перевод*“ vztahuje na text jako celek neboť „zejména na úrovni textu, lze dosáhnout reálné sémantické ekvivalence.“²³

Newmarkova definice není tak obsáhlá jako teorie, jež byla vypracována právě Barchudarovem, obsahuje však téměř totožnou podstatu.

Newmark ve své teorii popírá Nidovu myšlenku o ekvivalenčním účinku. Argumentuje tím, že „tento efekt nemůže nastat v okamžiku, kdy je text překladu mimo prostor a čas“²⁴. Jako příklad uvádí moderní anglický překlad Homéra, kdy je prakticky nemožné vyvolat u příjemce stejný účinek, jaký měl ústní projev na jeho posluchače ve starověkém Řecku.

3.4. Ekvivalence v koncepci korpusové translatologie

Pojem ekvivalence se v stává v současné translatologii velmi diskutovaným tématem. V kybernetických výzkumech se dokonce jeví jako klíčový problém, jímž se zabývá také Mona Baker, kterou zmiňujeme v souvislosti s korpusovou translatologií a překladovými univerzáliemi v kapitole Korpusová translatologie. Za velmi důležitou pokládáme její

---

²² NEWMARK, Peter. *A text book of translation*. London: Prentice Hall, 1998. Str. 38. ISBN 0-13-912593-0.

²³ БАРХУДАРОВ, Л. С. *Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода*. Издательство: ЛКИ, 2008. ISBN 978-5-382-00577-5.

²⁴ NEWMARK, Peter. *A text book of translation*. London: Prentice Hall, 1998. Str. 69. ISBN 0-13-912593-0.

závěrečnou interpretaci týkající se problematiky ekvivalence. Ačkoliv studie Mona Baker obsahuje strukturované kapitoly věnované různým druhům ekvivalence, ať už na úrovni slova, fráze, textu nebo dokonce pragmatického aspektu, přichází k závěru, že je ekvivalence „vždy ovlivněna různými jazykovými a kulturními faktory, a proto je vždy **relativní**“²⁵.

Zajímavá je dle našeho názoru také koncepce Kenyové a její myšlenka tzv. **kruhovitosti definic ekvivalence**, neboť „ekvivalence má definovat překlad a překlad definuje ekvivalenci“²⁶.

Analýza existujících teorií, kterou vytvořil Anthony Pym, definuje dva typy ekvivalence. Tyto dva typy ekvivalence byly zásadně ovlivněny korpusovými studiiemi a CAT nástroji. Dále budou uvedeny tyto typy ekvivalence.

1. Přirozená ekvivalence (natural equivalence) - důraz je kladen na **identifikaci** přirozeně se vyskytujících výrazů nebo na úsek ve zdrojovém a cílovém jazyce.

2. Řídící ekvivalence (directional equivalence) - důraz je kladen na analýzu a vykreslení významu zdrojového textu v ekvivalentní podobě textu přeloženého. Výhodou je, že překladové paměti, které pracují v rámci korpusu s přeloženým materiálem, ukládají překladateli již přeložené řídicí ekvivalenční jednotky prostřednictvím označování přesných úseků.²⁷

---

²⁵ BAKER, Mona. *In Other Words. A coursebook on translation 2nd edition*. Oxon: Routledge 2011. str. 6. ISBN 978-0-415-46754-4.

²⁶ KENNY, Dorothy. *Corpora*. In: Mona Baker and Gabriela Saldanha. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 2nd edn. London and New York: Routledge. 2011. Str.59-62, ISBN 978-0-415-36930-5.

²⁷ PYM, Anthony. *The moving text: Localization, Translation and Distribution*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 2004. Str. 189. ISBN 9789027216557

4. FUNKČNÍ TEORIE

Dále se budeme zabývat funkčními teoriemi. Zmíněna bude lingvistická teorie J. C. Catforda a Hallidayův model. Dále uvedeme rozdělení textových typů Kathariny Reiss, teorii skoposu a pravidlo fidelity.

Funkční teorie se podstatně liší od statických lingvistických teorií, a to především v **chápání překladu jako procesu**. Pro pochopení rozdílu mezi funkční a lingvistickou teorií uvedeme nejprve J. C. Catfordovo lingvistické pojetí překladu.

J. C. Catford vychází ve svém díle „*A Linguistic Theory of Translations*“ Firthova a Hallidayova lingvistického modelu. Catford na překlad nahlíží jako na „jazykovou operaci, při níž je zdrojový text nahrazen ekvivalentním překladem, přičemž jsou podmínky a podstata ekvivalentního překladu definovány na různých jazykových rovinách (slovo, věta, text)“²⁸.

4.1. Hallidayův funkční model

V mnohých novějších publikacích, jež se zabývají teorií překladu, lze zaznamenat tendenci, kdy autoři rozdělují překladatelský přístup do dvou kroků. Jedná se o tzv. **makropřístup** a **mikropřístup**²⁹.

Makropřístup je prvotní analýzou překládaného textu, kdy překladatel bere v úvahu širší aspekty jako například kulturologické faktory, historické a lokální

---

²⁸CHLUMSKÁ, Lucie. *Překladová čeština a její charakteristiky*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. Studie z korpusové lingvistiky. Str. 12, ISBN 978-80-7422-621-2.

²⁹KNITTLOVÁ, Dagmar, GRYGOVÁ, Bronislava a ZEHNALOVÁ, Jitka. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010. Str. 27. ISBN 978-80-244-2428-6.

zasazení, reálie, jazyk, funkci textu a vztah autora k příjemci.

Mikropřístupem dále překladatel analyzuje text z hlediska lexikálního, gramatického a syntaktického a poté jej transformuje do podoby cílového textu.

Hallidayův funkční model analýzy diskurzu je založen na principech **systemové funkční lingvistiky**. Halliday pracuje s tripartitním rozdělením jazykových funkcí podle Bühlera. Důležitá je silná provázanost mezi jazykovými volbami, účelem komunikace a sociokulturním rámcem. Jako příklad uvádí obchodní dopis (žánr), který je určen sociokulturním prostředím. Dále pracuje s pojmem **register**, který je nadřazený pro následující tři proměnné prvky:

Field (pole) - o čem se píše (cena za dodání zboží)

Tenor (úroveň formálnosti) - kdo s kým komunikuje (obchodní zástupce se zákazníkem)

Mode (modus) – forma sdělení (písemná/mluvená, formální/neformální)

Každá z proměnných v tomto registru je v textu provázána s pramenem smyslu neboli „sémantikou diskursu“³⁰.

Tyto tři výše uvedené oblasti jsou známé jako tzv. **metafunkce**, jež jsou realizovány pomocí **slov a syntaktickými strukturami**.

Dále se budeme zabývat funkcionalistickou teorií, textovými typy podle Kathariny Reissové, teorií skoposu a pravidlem fidelity.

---

³⁰ MUNDAY, Jeremy. *Evaluation in Translation: Critical Points of Translator Decision-Making*. London, New York: Routledge, 2012. Str. 96. ISBN 9780415577700.

4.2. Funkční přístup a textové typy

Mezi hlavní představitele funkční teorie řadíme zástupce lipské funkční školy Katharinu Reiss, Hanse J. Vermeera a Christiane Nord. Ačkoliv Katharina Reiss vychází z konceptu ekvivalence, považuje za základní jednotku ekvivalence pouze **celý text**, přičemž propojuje funkce jazyka, různé druhy textů a překladatelské strategie. Právě celý text, považovaný za základní jednotku ekvivalence, je zásadním rozdílem mezi lingvistickými a funkčními teoriemi.

Výchozím bodem pro vytvoření klasifikace třech textových typů byla studie německého psychologa a lingvisty Karla Bühlera. Na základě Bühlerových funkcí jazyka vyděluje Reissova tři textové typy: **informativní, expresivní a operativní**.

Níže budou charakterizovány tyto tři textové typy a překladatelské strategie podle Reissové.

1. Informativní – Plain communication of facts

Primárně je účelem komunikace přenesení informací prostřednictvím jazykové roviny textu, který je **referenční a má logickou strukturu**. Důležitý je obsah textu. Jako překladatelská strategie je doporučován jasný výklad s vysvětlivkami podle potřeby.

2. Expresivní – Creative composition

Autor textu je zpravidla v popředí, užívá specifické estetické roviny jazyka. Důležitá je **forma textu**. Překladatelskou strategií může být „**metoda identifikace**“ prostřednictvím přijetí autorovy perspektivy.

3. Operativní – Inducing behavioural responses

Text má tzv. **apelativní účel**. Jeho cílem je apelovat nebo přesvědčit čtenáře (příjemce) k určitému jednání a vyvolat požadovanou odpověď. Jazyková rovina je dialogická. Podle Reissové je důležité při překladu text adaptovat a dosáhnout, pokud možno, co nejvyššího **ekvivalentního účinku**.³¹

Katharina Reiss definovala ještě čtvrtý textový typ – **audiovizuální**, jenž doplňuje výše uvedené tři textové typy o hudbu, obrazy apod.

Informativní textový typ se dle našeho názoru shoduje z hlediska překladové ekvivalence s Nidovou koncepcí **formální ekvivalence**. Třetí textový typ je pak směřován na **vyvolání ekvivalenčního účinku**.

Reissová k textovým typům dále vydělila řadu lingvistických a extralingvistických kritérií, na jejichž základě lze posuzovat **adekvátnost přeloženého textu**:

1. Lingvistické komponenty:

- sémantická ekvivalence
- lexikální ekvivalence
- gramatické a stylistické rysy

2. Extralingvistické determinanty:

- situace
- subjekt nebo dominanta
- časové období
- místo (charakteristiky země nebo kultury)

---

³¹MUNDAY, Jeremy. *Introducing Translation Studies*, Oxon, Routledge, 2008. Theories and applications, Str. 72, ISBN 0-203-86973-7.

- receptor/autor³²

Dále je nutné podotknout, že tato kritéria adekvátnosti jsou platné pouze v překladatelských situacích, kdy má přeložený text plnit **stejnou funkci** jako text výchozí.

4.3. Teorie skoposu

Neméně důležité je spoluautorství Kathariny Reiss na publikaci „*Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*“, v níž je podrobně rozpracována **teorie skoposu**.

Skopos je slovo řeckého původu obecně interpretováno jako **účel**. Tento termín zavedl do translologie Hans J. Vermeer. V jeho publikacích nalezneme teorii skoposu také pod názvem „**teorie cíleného jednání**“³³. Skopos překladu neboli účel překladu, má ve Vermeerově interpretaci určující vliv na překladatelské metody a strategie. Zásadním je v teorii skoposu **zadání**, jenž určuje **skopos překladu** a také překladatelský postup. V rámci teorie skoposu vypracovali Vermeer a Reissova **pravidla koherence a koheze**, která se vztahují k textu překladu.

D. Sieglová uvádí, že „obě pravidla sledují **soudržnost a srozumitelnost textu**. Od sebe je však odlišují různé funkce jednotlivých gramatických, lexikálních a sémantických útvarů v textu“³⁴.

Koheze se v lingvistické interpretaci soustřeďuje na **vnitřní soudržnost textu**. Její podmínkou je správná návaznost vybraných gramatických a lexikálních

---

³² REISS, Katharina. VERMEER, Hans. *Towards a General Theory of Translational Action, Skopos Theory Explained*. Oxon: Routledge, 1981. Str. 48-88. ISBN 978-1-905763-95-5.

³³ FIŠER, Zbyněk. *Překlad jako kreativní proces: teorie a praxe funkcionalistického překládání*. Brno: Host, 2009. Studium (Host). Str. 135. ISBN 978-80-7294-343-2.

³⁴ SIEGLOVÁ, Dagmar. *Didaktické metody pro 21. století*, Praha, Grada Publishing, 2019, str. 132, ISBN 978-80-271-2534-0.

útvary, nejčastěji vět, strukturovaných do logického celku-textu.

Koherence sleduje srozumitelnost textu v širším kontextu. Jedná se o pravidlo provázanosti větších segmentů, jako jsou odstavce nebo kapitoly. Podle Sieglové „zajišťuje věcnou, myšlenkovou a komunikační srozumitelnost textu jako celku.“³⁵

4.4. Fidelita

V souvislosti s koherencí považujeme za důležité zmínit také pojem **fidelita**. V interpretaci Vermeera a Reissové se jedná o tzv. **intertextovou a intratextovou koherenci**, na jejímž základě bylo vytvořeno **pravidlo fidelity**.

„Fidelita znamená vytvoření mezitextové koherence mezi výchozím a cílovým textem při zachování vnitrotextové koherence cílového textu v nových komunikačních okolnostech“³⁶.

Profesorka a překladatelka Amparo Hurtado-Albir navázala na koncepci fidelity a vydělila následující tři faktory, jež jsou podle ní nedílnou součástí tohoto pravidla:

1. záměr autora
2. cílový jazyk
3. recipient textu

---

³⁵SIEGLOVÁ, Dagmar. *Didaktické metody pro 21. století*, Praha, Grada Publishing, 2019, str. 132, ISBN 978-80-271-2534-0.

³⁶ FIŠER, Zbyněk. *Překlad jako kreativní proces: teorie a praxe funkcionalistického překládání*. Brno: Host, 2009. Studium (Host). Str. 136-137. ISBN 978-80-7294-343-2.

Argumentuje následujícím výrokem: „Jestliže překladatel zůstane věrný jen jednomu z těchto parametrů a nesplní ty zbývající, nemůže být věrný smyslu (skoposu).“³⁷

Aplikujeme-li teorii skoposu při překladatelské strategii, ustupuje výchozí text do pozadí a důraz klademe na skopos překladu, tedy účel překladu. Překládané texty jsou chápány jako **samostatné jednotky**, jež splňují pravidla koheze a koherence textu v cílovém jazyce.

Do opozice vůči teorii skoposu a pravidlu fidelity se v českém prostředí staví Milan Hrdlička. V knize „*Literární překlad a komunikace*“ se striktně vymezuje vůči funkcionalistickým strategiím svou **antiadaptační strategií překladu**. Zbyněk Fišer jeho argumenty shrnul následovně: „Milan Hrdlička je autorem antiadaptační strategie, čímž se vymezuje vůči funkcionalistickým strategiím, zejména proti teorii skoposu, kde je důraz kladen na **komunikační efekt**. Jeho antiadaptační koncepce se staví kriticky nejen k teorii skoposu, ale ke všem podobným koncepcím.“³⁸ Téměř totožné stanovisko zaujímá také W. Koller. Ač neuvádí patřičné argumenty zastává názor, že je překladatel pouze **zprostředkovatel komunikativního aktu** mezi originálním textem a čtenářem překladu.

Teorii skoposu dále podle Chlumské „nelze uplatnit při hledání překladových univerzálií, neboť je každý akt překladu svým způsobem unikátní a případné změny či

---

³⁷ HURTADO ALBIR, Amparo. *La notion de fidélité en traduction*. Paris: Didier érudition, 1990. Collection Traductologie, 5. Str. 118. ISBN 2864601516.

³⁸ FIŠER, Zbyněk. *Překlad jako kreativní proces: teorie a praxe funkcionalistického překládání*. Brno: Host, 2009. Studium (Host). Str. 136-137. ISBN 978-80-7294-343-2.

odchylky v cílovém textu závisí na konkrétním skoposu.“³⁹.

4.5. Lokalizace webu a digitální žánry

Za velmi přínosné pokládáme pozdější rozšíření textových typů. Profesor Miguel A. Jimenez-Crespo navázal na textové typy Reissové a vytvořil další klasifikaci podle typu textu nebo žánru. Díky technologickému pokroku a digitalizaci vznikají nové textové typy a žánry, jejichž překlad je velmi žádaný. Profesor Jimenez-Crespo užívá akronymu **GILT**, označující **Globalization, Internationalization, Localization a Translation**⁴⁰.

GILT vytváří v digitálním světě vzájemně propojený systém kdy:

Globalizace je organizace obchodních procesů (marketing, péče o zákazníky apod.) na podporu internacionalizace a lokalizace.

Internacionalizace odkazuje na vývojové fáze digitálního produktu za účelem jeho fungování na mezinárodní úrovni.

Lokalizace je označení pro přizpůsobení produktu v cílové lokalitě neboli „kombinace sociokulturní oblasti jazyka v průmyslovém prostředí“⁴¹. Lokalizace může zahrnovat nahrazení nevhodných kulturních symbolů a **překlad textu**. Lokalizace je považována za nadřazený pojem, jenž zahrnuje **překlad (translaci)**. Podle asociace LISA (Asociace lokalizačních

---

³⁹CHLUMSKÁ, Lucie. *Překladová čeština a její charakteristiky*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. Studie z korpusové lingvistiky. Str. 14, ISBN 978-80-7422-621-2.

⁴⁰JIMENÉZ-CRESPO, Miguel. *Translation and web localization*. London and New York: Routledge. 2013. Str. 24-30. ISBN 9781134082186.

⁴¹JIMENÉZ-CRESPO, Miguel. *Translation and web localization*. London and New York: Routledge. 2013. Str. 12. ISBN 9781134082186.

průmyslových standardů) zahrnuje převzetí produktu a jeho **jazykové a kulturní přizpůsobení cíli**.

Jako příklady uvedeme následující textové typy: **e-mail, webové stránky, blogy, tweety nebo příspěvky na sociálních sítích**. Podle Jimenez-Crespa vyžadují tyto textové typy okamžitý překlad, často podporovaný funkcí „automatického překladu neboli CAT (Computer-assisted translation) tools a MT (Machine translation) tools“⁴². Neustálé rozšiřování a zdokonalování těchto systémů usnadňuje překladatelům práci a zároveň tato data zvětšují databázi jazykových korpusů.

V následující kapitole bude představen teoretický základ deskriptivní translatologie. Deskriptivní translatologie a studie s ní spojené se staly výchozím bodem pro korpusovou translatologii, na niž dále navážeme.

---

⁴² JIMENÉZ-CRESPO, Miguel. *Translation and web localization*. London and New York: Routledge. 2013. Str. 97-99. ISBN 9781134082186.

5. DESKRIPTIVNÍ TRANSLATOLOGIE

Do sedmdesátých let minulého století podporovala translatologie spíše **preskriptivní** a **normativní teorie**. Nyní se však její orientace díky dynamickému rozvoji v této oblasti značně změnila. Podle Krugera „překlad již není vnímán jen jako substituce zdrojového textu, kterou je nutno porovnávat s originálem a hledat nedostatky“.⁴³

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že hlavním kritériem pro zhodnocení přeloženého textu již není text původní a spolu s ním také míra **ekvivalence**. Důkazem může být teorie skoposu a dále jsou to především **teorie polysystému** a **manipulační škola**, o nichž se zmíníme v následujících kapitolách.

5.1. Holmesovo pojetí deskriptivní translatologie

James S. Holmes se v roce 1972 na mezinárodní konferenci aplikované lingvistiky v Kodani poprvé zmínil o důležitosti deskriptivního přístupu v translatologii. Ve svém odborném příspěvku pod názvem „*The name and nature of translation studies*“ se zabývá translatologií a jejím postavením mezi ostatními vědními disciplínami a předložil rámcový přehled oblastí, do kterých by měla translatologie zasahovat.

Deskriptivní translatologie je v Holmesově pojetí rozdělena na několik částí. Ve své stati užívá zkratky DTS (Descriptive translation studies), kterou budeme

---

⁴³ KRUGER, Alet, *Corpus-based translation research: Its development and implications for general, literary and Bible translation*. 2002, Acta Theologica Supplementum Str. 77, ISBN-13: 978-1623563189 (vlastní překlad)

dále užívat. Rozdělení je podle Holmese tedy následující:

1. Product-oriented DTS – předmětem výzkumu jsou již **existující překlady**. Výchozím bodem pro tento typ zkoumání je popis jednotlivých překladů nebo také textově zaměřený překlad. Ve druhé fázi srovnávacího překladu jsou prováděny analýzy různých překladů (stejný text v jednom jazyce, nebo v různých jazycích). Tyto individuální a srovnávací popisy poskytují materiál pro průzkum větších korpusů. Například překlady provedené v rámci konkrétního období, jazyka nebo typu diskursu a samozřejmě různé kombinace všech těchto aspektů.

2. Function-oriented DTS – v rámci této orientace hovoříme spíše o studiu kontextu a také popisujeme, jakým způsobem jsou texty přijímány v různých socio-kulturních situacích. Často je funkčně orientovaná oblast opomíjena a představována spíše jako druh podtémat nebo protikladů v historii překladatelských teorií nebo v literární historii. Funkčně orientovaný překlad může vést k rozvoji v oblasti překladatelské sociologie, přesněji v oblasti socio-překladatelských studiích.

3. Process-oriented DTS – jedná se o samotný proces překladu. Zkoumání a popis jednotlivých úkonů, jež se odehrávají v mysli překladatele, když vytváří nový, víceméně odpovídající text jen v jiném jazyce.⁴⁴

Na toto rozdělení navázal Itamar Even-Zohár, který je autorem teorie polysystému. V následující podkapitole tuto teorii představíme.

---

⁴⁴ HOLMES, J. S. *The name and nature of translation studies*, In L. Venuti (Ed.) *The Translation Studies Reader*, London and New York Routledge, 1972, Str. 172-185. ISBN 978-0415319201.

5.2. Teorie polysystému

Na konci 70. let se velmi důležitým centrem pro rozvoj deskriptivní translatologie stává Izrael. Hlavním představitelem je v této oblasti Itamar Even-Zohár. Profesor univerzity v Tel-Avivu je autorem tzv. teorie polysystému, jež vnáší do výzkumu v oblasti translatologie zásadní změny.

Itamar Even-Zohár vytvořil na základě poznatků ruských literárních vědců 20. století (Jurij Lotman, Vladimir Toporov, Boris Uspenskij) jakýsi systém, který do popředí staví literární text, nikoliv však jako izolovaný prvek, nýbrž jako součást celého systému literatury, překladové literatury a kultury dané země včetně jazyka. Tyto aspekty zkoumá jak synchronně, tak diachronně, jejich vzájemné interakce a změny postavení v rámci určité hierarchie. Zastřešujícím pojmem je v jeho teorii pojem polysystém.

Polysystém je v odborném článku Itamara Even-Zohára charakterizován následovně:

„**Polysystém** – je vícenásobný systém, systém různých systémů, jež se vzájemně protínají, částečně překrývají, souběžně využívají různé možnosti, ale zároveň fungují jako jeden strukturovaný celek, jehož části jsou na sebe vzájemně závislé.“⁴⁵

Podle Even-Zohára má překladová literatura buď **primární** nebo **sekundární** pozici. Představuje ji jako **součást množiny**. V případě primární pozice nacházíme překladovou literaturu v centru, je-li překladová literatura v pozici sekundární posunuje se v rámci množiny polysystému na jeho periferii. Ač se

---

⁴⁵ EVEN-ZOHÁR, Itamar, *Polysystem Theory*, Poetics and Comparative Literature, Tel-Aviv, Str. 4-10.

profesor Even-Zohár přiklání spíše k sekundárnímu postavení, podléhá překladová literatura stratifikaci a její postavení se mění v závislosti na jazyku a kultuře. Například v rámci polysystému může mít pro českého čtenáře primární postavení anglická překladová literatura, která podléhá současným konvencím na rozdíl od bulharské překladové literatury, jež se posunuje spíše na periferii.

Teorie polysystému zásadně ovlivnila další vývoj moderní translatologie a to hned v několika rovinách. Podrobnější shrnutí najdeme u Kennyové:

1. Překladová literatura začíná být chápána jako samostatný, svébytný systém, jenž vyžaduje speciální pozornost.
2. Každý přeložený text má svá specifika. Tato specifika lze zkoumat pomocí jednoho koherentního celku – **korpusu**.
3. Uvážíme-li skutečnost, že je překladová literatura systémem v cílové kultuře, je důležité zkoumat a korelovat s ní také nepřekladovou literaturu.⁴⁶

Nutno však podotknout, že má teorie polysystému zásadní nedostatky, o nichž se zmiňuje Edwin Gentzler ve své publikaci „*Contemporary translation theories*“. Níže budou uvedeny kritické nedostatky teorie polysystému:

1. nadměrná generalizace tzv. univerzálních zákonů překladu na základě nedostatečného množství důkazů
2. přílišné spoléhání na zastaralý Formalistický model, jenž by podle vzoru Even-Zohárova vlastního modelu

---

⁴⁶ KENNY, Dorothy. *Lexis and creativity in translation: a corpus-based study*. Manchester, UK; Northampton MA: St. Jerome Pub., c2001. str. 49-55, ISBN 1900650398.

vyvíjejících se trendů mohl být nedostačující pro přeložené texty v 70. letech a dále

3. tendence se soustředit spíše na abstraktní model než na problémy a omezení ve skutečné překladatelské praxi, včetně textů a překladů samotných

4. dále vyvstává otázka, do jaké míry je předpokládáný vědecký model skutečně objektivní⁴⁷

Even-Zohár navíc vymezuje použití teorie spíše na **klasickou literaturu**. Předmětem zkoumání by tedy podle našeho názoru mohla být aplikace této teorie na jiné typy textů, jako například texty odborného charakteru. Avšak i přes značnou kritiku Even-Zohárovy studie lze říci, že zavedení a zkoumání pojmu polysystému mělo hluboký vliv na překladatelské studie. Díky tomu se pozorování jevů posunulo do méně normativních rovin zkoumání překladu v jeho různých kontextech.

5.3. Gideon Toury a Touryho zákony

Gideon Toury, izraelský překladatel a teoretik překladu, profesor poetiky, literární komparistiky a translatologie působil na univerzitě v Tel-Avivu. Jeho výzkum v oblasti deskriptivní translatologie navazuje na Even-Zohárovu teorii polysystému. Profesor Toury se zabýval především teorií překladu, **preskriptivní a deskriptivní translatologií**.

Toury ve své teorii akcentuje **empirická data**. Z výše uvedených tezí vyplývajících z teorie polysystému vyvozuje, že „bádání v oblasti překladu by mělo být

---

⁴⁷ GENTZLER, Edwin. *Contemporary translation theories*. London: Routledge, 1993. Translation studies. Str. 120. ISBN 0415091721.

realizováno jako **empirická věda**, pomocí **skutečných překladatelských jevů**. Jako empirická disciplína by se překladové studie měly zaměřit na popis, vysvětlení a predikci jevů, jež se vztahují k objektové úrovni.⁴⁸

Deskriptivní jevy a výroky jsou tedy zpracovány teoretickým odvětvím překladatelských studií, v nichž jsou zákonitosti pozorovaného chování vysvětleny působením **hypotetických norem**. Tyto predikce jsou považovány za pravděpodobnostní zákony platné pro překlad, přičemž mají **charakter podmínky**: „jestliže platí X, pak s větší, menší pravděpodobností bude platit Y, přičemž Y je pozorovaný výsledek konkrétního chování a X je podmiňující faktor“⁴⁹. Tímto způsobem určuje na základě pozorovaných jevů a jejich kondicionálních faktorech pravděpodobnost výskytu nebo povrchové realizace za jedné nebo více specifikovaných podmínek. Sumarizace těchto probabilistických tvrzení pak vede k **deskriptivní a explikativní teorii překladu**.

5.4. Touryho zákony

Toury vypracoval na základě svých poznatků dva možné **překladové zákony**.

Prvním je zákon **rostoucí standardizace** (law of growing standardization) a druhým je zákon **rostoucí interference** (law of growing interference).

Zákon rostoucí standardizace je Tourym formulován následovně:

---

⁴⁸ TOURY, Gideon. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2012, str. 54, ISBN 978-90-272-24484.

⁴⁹ TOURY, Gideon. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2012, str. 265, ISBN 978-90-272-24484.

„V překladu jsou textové vztahy obsažené v původním textu často modifikovány, někdy dokonce zcela ignorovány, ve prospěch obvyklých jazykových možností, jež nabízí cílový repertoár.“⁵⁰ Dále je tato zákonitost rozšířena o následující: „v překladu by měly být některé části vyselektovány a následně přeloženy na úrovni, která je nižší než úroveň, v níž byly ve zdrojovém textu navázány textové vztahy.“⁵¹

Podle Touryho užívá překladatel spíše stereotypní, často užívané jazykové prostředky a obraty v porovnání s textem výchozím. Díky tomu dochází k **přizpůsobení textu normám**, jež jsou v cílovém jazyce obvyklé a spolu s tím k **rostoucí standardizaci textu**. Dále však z jeho studií vyplývá, že nejvhodnější pro zkoumání těchto zákonitostí jsou texty, jež jsou v rámci polysystému v cílovém jazyce spíše na **periferii**.

Druhým Touryho zákonem je zákon interference. Vzhledem k tomu, že pracujeme s teoriemi deskriptivní translatologie, které si lze v určitých případech představit jako matematické množiny a jejich průniky při vytváření polystémů, je pro interpretaci Touryho druhého zákona vhodná nejprve obecná definice pojmu interference.

Interference je obecně charakterizována jako „vzájemné prolínání, ovlivňování, střetání, křížení a skládání.“⁵²

---

⁵⁰ TOURY, Gideon. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2012, str. 304, ISBN 978-90-272-24484.

⁵¹ TOURY, Gideon. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2012, str. 304, ISBN 978-90-272-24484.

⁵² MEJSTRÍK, Vladimír, ed. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 3., opr. Praha: Academia, 2003. Str. 114, ISBN 80-200-1080-7.

Interferenci je v Touryho pojetí myšleno ovlivňování textu překladu, především tedy na **lexikální a syntaktické úrovni**, textem zdrojovým. V překladových teoriích je interference vnímána spíše jako **negativní vliv**. Například Vjačeslav Alimov ve své práci „*Interference při překladu*“ uvádí „interference způsobuje celou řadu problémů, jež vedou k důrazu na nesprávnou informaci, k naprosté dezinformaci, k různým chybám z lexikálního hlediska a také k nepochopení textu v cílovém jazyce.“⁵³

Toury však vnímá interferenci jako pozitivní jev, který je nedílnou součástí překladu. Tímto názorem se tak od mnohých teoretiků překladu liší. Formulace Touryho zákona interference je následující:

„Interference je nedílnou součástí překladu. Vytvoření překladu nebo jakéhokoliv výstupu bez interferenčních jevů (nebo dokonce překladu, kde bude výskyt interferenčních jevů naprosto zanedbatelný) vyžaduje zvláštní podmínky a/nebo zvláštní úsilí ze strany překladatele.“⁵⁴

Z výše uvedeného vyplývá, že podle Touryho **neexistuje** překlad, který by nepodléhal interferenčnímu vlivu.

Zákon interference je však podmíněn i dalšími faktory. Toury akcentuje na kulturologický a jazykový aspekt, a dále také na prostředí, odkud pochází zdrojový text. Podle něj jsou lépe přijímány texty z jazyka či kultury, jenž je všeobecně známá a za jistých předpokladů více tolerována v minoritních kulturách.

---

⁵³ ALIMOV, Vjačeslav, *Interferencija v perevodě*, Moskva: Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka, 2005. Str.16. ISBN 5-484-00084-X.

⁵⁴ TOURY, Gideon. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2012, str. 308, ISBN 978-90-272-24484.

V roce 1993 vytvořil Edwin Gentzler čtyři základní body, v nichž shrnul nejdůležitější aspekty Touryho teorie a jejich zásadní vliv na překladová studia:

1. vzdání se individuálních pojmů korespondence, jakož i možnost literární / jazykové rovnocennosti (pokud však není náhodná)
2. zapojení literárních tendencí v rámci cílového kulturního systému do tvorby jakéhokoliv překládaného textu
3. destabilizace pojmu původní zprávy s pevnou identitou
4. integrace jak textu původního, tak i textu přeloženého do sémiotické sítě protínajících se kulturních systémů (polysystémů)⁵⁵

Avšak povaha mapování zdrojových a výchozích textů překlada vedou spíše k závěru, že Touryho model není zcela objektivní a replikovatelný. Některé prvky jeho metodologie zpochybňuje Theo Hermans v publikaci „*Translation in systems: Descriptive and systemic approaches explained*“ a přímo se zaměřuje na **orientaci výchozích textů**. Podle něj Toury přehlédl složité ideologické a politické faktory, jež mají na překlad textů zásadní vliv a dále také pokládá za nemožné identifikovat všechny proměnné, které ovlivňují jeho zákony.

Dále bude uvedena kapitola, která pojednává o **korpusové translatologii**. Deskriptivní translatologie, je považována za výchozí bod pro formulování hypotéz a metodologie v tomto odvětví. Na základě případových studií bylo zjištěno, že se v přeložených

---

⁵⁵ GENTZLER, Edwin. *Contemporary translation theories*. London: Routledge, 1993. Translation studies. Str. 131. ISBN 0415091721.

textech vyskytují charakteristické prvky, jež tyto texty spojují a zároveň odlišují od textů originálních. Vznikla tak myšlenka o vytvoření jednotlivých jazykových databází na základě, kterých lze tyto jevy zkoumat.

6. KORPUSOVÁ TRANSLATOLOGIE

Je známo, že od 90. let minulého století došlo k velkému technologickému pokroku. Z pohledu korpusové lingvistiky jde především o rostoucí dostupnost elektronických textů, dále rozvoj nástrojů pro profesionální překladatele a strojový překlad.

C. Fantinuoli a F. Zanettin v první kapitole odborné publikace „*New directions in Corpus-based translation studies*“ uvádí, že „korpusová lingvistika se v roce 2007 stala hlavním paradigmatem pro zkoumání metodologie překladatelských teorií s praktickými aplikacemi“.⁵⁶

Nejdůležitější témata z oblasti korpusové lingvistiky a translatologie byla projednávána na 7. kongresu Evropské společnosti překladatelských studií v Germersheimu v roce 2007. Teoretický a popisný výzkum založený na korpusu zkoumal písemně interpretovaný jazyk a témata jako například **překladové univerzálie, normy, individuální styl překladatelů**⁵⁷.

Podle Sary Laviosové byla korpusová lingvistika pro translatologii spíše zdrojem „koherentnější a efektivnější metodologie“⁵⁸. Později se však stala nedílnou součástí výzkumů v této oblasti. Například publikace, jež pojednává o korpusové translatologii „*Corpus-based Language Studies*“ od autorů McEnery, Xiao a Tono, zahrnuje také kapitolu, v níž se autoři

---

⁵⁶ Claudio Fantinuoli & Federico Zanettin. Creating and using multilingual corpora in translation studies. In Claudio Fantinuoli & Federico Zanettin (eds.), *New directions in corpus-based translation studies*, Berlin: Language Science Press. 2014. Str. 1-10. ISBN 978-3-944675-83-1.

⁵⁷ Olohan, Maeve. *Introducing corpora in translation studies*. London: Routledge. 2004. ISBN 9780203640005.

⁵⁸ LAVIOSA, Sara. *Corpus-based Translation Studies: Theory, findings, applications*. Amsterdam: Rodopi, 2002. Str. 22. ISSN 0169-0523.

zabývají paralelou mezi korpusovou lingvistikou a korpusovou translatologií.

Hlavním cílem korpusové translatologie je tedy zprostředkování tzv. **univerzálních rysů překladu**. Podle Bakerové je možné na základě korpusové translatologie odhalit „podstatu přeloženého textu, jakožto zprostředkované komunikační události“⁵⁹

Profesorka Mona Baker se na počátku devadesátých let podílela významnou měrou na zkoumání v oblasti korpusové translatologie, zejména při vytváření tzv. **překladových univerzálií**, o nichž pojednává následující podkapitola.

6.1. Překladové univerzálie

Bakerová definuje překladové univerzálie jako „charakteristické prvky daného jazyka, jež se obvykle vyskytují v přeloženém textu a nejsou výsledkem interference v rámci konkrétních jazykových systémů“⁶⁰.

Ve své studii z roku 1993 vyděluje šest základních univerzálií, které vycházejí z poznatků **deskriptivní translatologie**. Níže budou uvedeny obecné charakteristické rysy univerzálií podle Bakerové:

1. Výrazné zvýšení úrovně explicitity ve srovnání s konkrétními texty a s původními texty obecně.
2. Tendence k desambiguaci a zjednodušení.

---

⁵⁹ BAKER, Mona, *Corpora in Translation Studies: An Overview and Some Suggestions for Future Research In International Journal Of Translation Studies, Volume 7*, 1995, Str. 243. ISSN 0924-1884

⁶⁰ BAKER, Mona. *Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications*. In M. Baker, G. Francis and E. Togini-Bonelli (Eds.), *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins. 1993. Str. 243, ISBN 9789027221384

3. Preference konvenční gramatiky v tlumočení, stejně tak jako tendence k obecné textové konvenčnosti v korpusu (poznatky vycházejí z korpusové studie anglických překladů nizozemských románů)
4. Tendence vyhnout se opakováním, ke kterým dochází ve zdrojových textech
5. Obecná tendence nadsazovat vlastnosti cílového jazyka
6. Specifický typ distribuce určitých jazykových prvků v přeložených textech⁶¹

Diferenciace překladových univerzálií Bakerové však přináší jistá úskalí a také protichůdná tvrzení. Dle našeho názoru mohou být některé výše uvedené body zpochybnitelné. Například bod číslo čtyři může přivést k argumentům, jež tento výrok mohou negovat. Je známo, že obecně tendenci charakterizovanou v bodě číslo čtyři, lze sledovat spíše u syntetických jazyků, jež umožňují větší variantnost při formulaci textu. V určitých analytických jazycích jsou tyto možnosti poněkud omezené. Vzhledem k tomu, že se jedná o obecné překladové univerzálie, lze s těmito základními charakteristikami nadále pracovat a přizpůsobovat je konkrétním jazykovým systémům a jejich specifikům.

Bakerová ve své další studii vytvořila v roce 1996 poněkud jednodušší a jasnější model překladových univerzálií, který je dle našeho názoru srozumitelnější. Níže uvedeme seznam překladových univerzálií z roku 1996.

---

⁶¹ BAKER, Mona. *Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications*. In M. Baker, G. Francis and E. Togini-Bonelli (Eds.), *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins. 1993. Str. 243, ISBN 9789027221384.

1. Simplifikace – překladatel informaci podvědomě zjednodušuje

2. Explicitace – vysvětlování některých tvrzení v překladu, a to i ve své nejjednodušší formě, přidávání nadbytečných informací do pozadí

3. Normalizace nebo konzervativní přístup – tendence přizpůsobit se vzorům a zvyklostem, jež jsou pro cílový jazyk typické

4. Konvergence – je tendence držet se při překládání textu spíše kolem středu jakéhokoliv kontinua, spíše než se pohybovat směrem k okrajům, tedy na periferii⁶²

Aktualizace překladových univerzálií je však z pohledu některých odborníků stále nedostatečná a lehce zpochybnitelná. Například Viktor Becher, jenž se zabýval problematikou **explicitace v překladu**, naprosto odmítá hypotézu, obsaženou v bodu číslo dva, tedy explicitaci. Ve své publikaci uvádí, že „je tato definice ve své podobě neobhajitelná, sporná a vágně formulovaná“⁶³.

Podrobnější kritiku najdeme u Juliane Housové, jež se pokusila o sumarizaci nejčastějších námitek vůči překladovým univerzáliím:

1. Pokud univerzálie v překladových textech existují, nemusí to být univerzálie překladové, ale obecně jazykové, které se projevují v překladových textech.

---

⁶² BAKER, Mona. *Corpus-based translation studies: The challenges that lie ahead*. In H. Somers (Ed.), *Terminology, LSP and Translation: Studies in language engineering, in honour of Juan C. Sager*. Amsterdam: John Benjamins. 1996, Str. 176-7. ISBN 9789027221384.

⁶³ BECHER, Viktor. *Abandoning the Notion of Translation-Inherent Explicitation. Against a Dogma of Translation Studies. Across Languages and Cultures*. 2010. Str. 8. ISBN 9789027216199.

2. Termíny jako je explicitace/explicitnost/, simplifikace/konvencionalizace a další jsou značně vágní a vyžadují velmi pečlivé vysvětlení a operacionalizaci.

3. Opomíjí se zde otázka rozdílnosti jednotlivých jazykových dvojic a směrovost překladu – univerzální rys se nemusí projevovat stejně u obou směrů překladu v rámci dané jazykové dvojice.

4. Ani jedna z hypotéz nebere v úvahu specifické rozdíly mezi žánry, které mohou mít na tyto jevy vliv.

5. Také je třeba mít na paměti diachronní vývoj i v rámci kratšího časového úseku, kdy se užití určitých jazykových jevů může lišit a poté zkreslit výsledky⁶⁴

Z výše uvedeného výčtu tedy vyplývá, že vytvoření teoretických definic pro překladové univerzálie je prakticky nemožné. Vzhledem k rozmanitosti a odlišnosti jednotlivých jazykových systémů, je nutné brát v úvahu ještě další vnější a vnitřní vlivy, jež předesílali ve svých studiích Gideon Toury a Itamar Even-Zohár. Téměř o dvacet let později sama Bakerová doporučuje ověřování svých hypotéz na větším objemu dat a také pomocí kombinace různých jazyků (francouzština, ruština, čínština, hebrejšтина).

Pro srovnání bude v následující podkapitole uvedeno rozdělení překladových univerzálií podle Andrewa Chestermana. Jeho studie se zabývá spíše praktickým rozdělením a využitím poznatků o překladových univerzáliích.

---

⁶⁴ HOUSE, Juliane. *Beyond Intervention: Universals in Translation*. In L. Chlumská. *Překladová čeština a její charakteristiky*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. Studie z korpusové lingvistiky. Str. 26, ISBN 978-80-7422-621-2.

6.2. Překladové univerzálie Andrewa Chestermana

Andrew Chesterman vytvořil svou vlastní definici a rozdělení překladových univerzálií na základě velmi důležitého poznatku. Podle něj jsou veškeré doposud formulované hypotézy čistě **deskriptivního charakteru**. Cílem těchto deskriptivních hypotéz je tedy popis určitých jevů, ke kterým v procesu překlada dochází.

Chestermanova praktická definice univerzálií zní takto:

„Zjednodušeně řečeno, překladová univerzálie může být definována jako prvek, jež je nalezen nebo alespoň nárokován, aby charakterizoval všechny překlady. Jevy, které je odlišují od textů, jimiž překlady nejsou.“⁶⁵

Dále však Chesterman, na rozdíl od Bakerové přesně specifikuje dílčí aspekty, jež doplňují výše uvedenou definici univerzálií.

„Aby bylo možné univerzálie kvalifikovat, musí jednotlivé prvky zůstat konstantní i v případě, že se změní jiné parametry. Jinými slovy je univerzálním rysem ten, jenž se nachází v překladech bez ohledu na jazykové páry, různé typy textů, druhy překladatelů, různá historická období atd.“⁶⁶

Koncepce korpusové translatologie se mimo jiné zabývá také novými přístupy k objektivnímu popisu

---

⁶⁵ CHESTERMAN, Andrew. *Beyond the Particular*. In. A. Mauranen and P. Kujamaki (Eds.), *Translation Universals-Do They Exist*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins. 2004. Str. 4. ISBN 978-3-7329-0410-5.

⁶⁶ CHESTERMAN, Andrew. *Beyond the Particular*. In. A. Mauranen and P. Kujamaki (Eds.), *Translation Universals-Do They Exist*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins. 2004. Str. 4. ISBN 978-3-7329-0410-5.

překladu a překladového jazyka **bez nutnosti bezprostředního porovnávání s originálním textem.** Touto myšlenkou se zabýval Andrew Chesterman a na základě výše uvedeného předpokladu rozdělil univerzálie do dvou skupin. Jsou jimi **S-univerzálie** (S-source) a **T-univerzálie** (T-target).

S-univerzálie reflektují vztahy mezi přeloženými a zdrojovými texty a také metodiku práce se zdrojovým textem. S-univerzálie jsou charakterizovány například simplifikací vůči zdrojovému textu, tendencí neopakovat stejné výrazy, normalizací textu a užívání konvenčních výrazů.

T-univerzálie jsou definovány na základě podobnosti překladových textů s původně psanou, nepřekladovou literaturou. U T-univerzálií pak také platí simplifikace. Na rozdíl od S-univerzálií však zaznamenává výčet jevů, jež nemají v cílovém jazyce příslušný ekvivalent.

Z výše uvedených charakteristik je zřejmé, že najít společné rysy, tedy univerzálie pro překladový materiál, vyžaduje pečlivý výběr dat z rozdílných korpusů. Doposud existují pro srovnání a výzkum univerzálií paralelní korpusy například ruština-polština, ruština-španělština, dále čeština-polština, čeština-němčina atd., shromažďující relevantní data. Bohužel v kombinaci čeština-ruština doposud neexistuje ucelený paralelní korpus, na jehož základě by bylo možné tato data zkoumat.

7. CHARAKTERISTIKA TEXTU PŘEKLADU

Text překladu, jenž byl vybrán pro naši diplomovou práci, nalezneme v ruském vědeckém časopise Logos. Níže bude uvedena podkapitola, věnovaná krátké charakteristice tohoto periodika. Obecně však lze text překladu označit jako vědecký, neboť obsahuje prvky, charakteristické pro vědecký styl. Vycházíme-li z diferenciacce podle V. N. Komissarova, je na základě žánrově-stylistické klasifikace možné přeložený text zařadit do tzv. „informativního překladu (информативный перевод)“⁶⁷ jehož funkce je **sdělovací** (функция сообщения). Dále však Komissarov uvádí, že do této klasifikace „spadají texty administrativní, vědecké, povídky a také cestopisy.“⁶⁸

Podle V. S. Vinogradova lze rozdělit odborné texty z pohledu receptora na texty, jež jsou určeny přímo odborníkům a dále na texty vědecko-populární, určené pro masového čtenáře. Oba typy mají „stejnou sdělovací funkci, jsou logicky strukturované a obsahově jsou založeny na faktech“⁶⁹. Bohuslav Plek ve svém pojednání pod názvem „*Místo teorie odborného překladu v soustavě věd o překladu*“ nás upozorňuje na problém, který může nastat při vymezení odborného překladu neboť „vymezit přesně hranice mezi texty odbornými a texty krásné literatury není možné. Jsou tu plynulé přechody, kdy například

---

⁶⁷ KOMISSAROV, V. N. *Teoriia perevoda: lingvisticheskie aspekty*. Moskva: Vysshiaia shkola, 1990. Str. 97. ISBN 5060010570.

⁶⁸ KOMISSAROV, V. N. *Teoriia perevoda: lingvisticheskie aspekty*. Moskva: Vysshiaia shkola, 1990. Str. 97. ISBN 5060010570.

⁶⁹ VINOGRADOV, V. S. *Vvedenie v perevovedenie: obshie i leksičeskie voprosy*. Moskva. IOSO RAO, 2001. Str. 16. ISBN 5755200416.

vědeckofantastický román už v názvu naznačuje své dvojnictví stejně jako populárněvědecká literatura⁷⁰.

Na tvrzení Bohuslava Ilka navážeme koncepcí, jež byla vytvořena slovenskými autory Valentínou a Jurajem Šebestovými. Jejich stať nazvaná „*Umelecké prvky v neumeleckom preklade*“ obsahuje charakteristiku a užití uměleckých prvků, obsažených v jednotlivých typech neuměleckého překladu. Dále nás budou zajímat umělecké prvky v textu našeho překladu, jenž jsme na základě charakteru zvolených textů i periodika, ve kterém byly publikovány vyhodnotili jako **odborný text**. V následující podkapitole budou uvedeny argumenty, dokazující tuto skutečnost.

7.1. Vědecký text

Zdokonalování technologií a dynamický rozvoj v oblasti vědy a techniky vede k aktualizaci mnohých témat, jejich propojení na interdisciplinární úrovni a ke vzájemné interakci. Uvažujeme-li jednu z funkcí vědeckého textu **funkci vzdělávací**, často v některých z nich nacházíme prvky, jež bývají zpravidla obsaženy například v **populárně-naučných knihách, esejích či člancích**.

V poslední době zaznamenáváme ve vědeckých textech také vliv filozofie. Profesor Jan Volf v knize „*Podstata filozofie a kultury*“ chápe filozofii jako „metodicko-kritický základ, respektive jako integraci

---

⁷⁰ ILEK, Bohuslav: Místo teorie odborného překladu v soustavě věd o překladu. In *Antologie teorie odborného překladu: výběr z prací českých a slovenských autorů*, 3. aktualiz. a rozšířené vydání. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010. Str. 78. ISBN 978-80-7368-801-1.

všech speciálních věd“⁷¹. Šebestovi tvrdí, že „se někteří autoři vědeckých článků nechávají inspirovat vším možným-od orientální filozofie přes alchymii až k duchovním textům. Hledají styčné body, motivaci, analogii a argumenty na podporu svého stanoviska.“⁷²

Z výše uvedených tezí lze tedy vyvodit, že je filozofie nedílnou součástí vědeckých textů a pojednání. Na vědecký text můžeme také nahlížet jako na dialog, jenž komunikuje se čtenářem, kdy se autor snaží příjemce textu přesvědčit o svém stanovisku, vyžívaje jazykové prostředky typu: bereme-li v úvahu, předpokládejme, bezpochyby lze říci...

Závěrem bychom chtěli podotknout, že se v současné době styl neumeleckých textů neustále posunuje od vymezených a přesně daných kánonů k liberálnějším a srozumitelnějším formám. Hranice mezi jednotlivými typy textů se stírají a vzájemně prolínají. Úkolem překladatele je praktická aplikace teoretických znalostí, včetně jejich vhodné kombinace, a samozřejmě také orientace v současných trendech a požadavcích společnosti.

---

⁷¹ VOLF, Jan.: *Podstata filozofie a kultury*. Martin Koláček – E-knihy. 2019. Str. 267. ISBN 9788075899859.

⁷² ŠEBESTOVÁ, V., ŠEBESTA, J.: *Umelecké prvky v neumeleckom preklade*. In *Antologie teorie odborného prekladu: výběr z prací českých a slovenských autorů*, 2. aktualiz. a rozšířené vydání. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010. Str. 216. ISBN 978-80-7368-801-1.

8. O LOGOSU

Níže bude představen filozoficko-literární časopis Logos, jeho politika

Název vychází z řeckého termínu *Logos*, které je v Ottově naučném slovníku definováno jako „mnohojazyčný termín řeckého původu, jenž znamená slovo (jako živý projev myšlenky)“⁷³.

Filozoficko-literární časopis Logos byl založen roku 1991 a vychází šestkrát ročně. Avšak první vydání tohoto časopisu organizovala již v roce 1910 skupina ruských a německých filozofů. V Moskvě vycházel ve vydavatelství „Musaget“. Jedná se o jeden z hlavních ruskojazyčných filozoficko-literárních časopisů, jenž se zabývá nejrůznějšími tématy z oblasti filozofie, kultury, sociálních a humanitních věd. V Logosu byla publikována a analyzována díla mnohých autorů jako například Martina Heideggera, Hans-Georga Gadamera, Jacquesa Derridy nebo Slavoj Žižka.

---

⁷³*Ottův slovník naučný, ilustrovaná encyklopedie nových vědomostí, díl XVI.*, Praha, Vydavatel a nakladatel Jan Otto, 1900. Str. 261.

8. TEXT PŘEKLADU

Umění volného času

Práce a kuřácká pauza v umění SSSR od čtyřicátých let do počátku let šedesátých

Jekatěrina Andrejeva

Předsedkyně správní rady, Nová akademie výtvarných umění. Adresa: 191040, Sankt-Petěrburg, ulice Puškinskaja 10. E-mail: adreyevaek@gmail.com.

Klíčová slova: socialistický realismus, politika v oblasti umění, zobrazení práce a odpočinku

Stat' pojednává o změnách ve zobrazení práce v sovětském umění, především v malířství, mezi 40. – 60. lety minulého století. Autorka uvádí argumenty, které vedou k prokázání skutečnosti, že ve 40. letech, v době poslední etapy formování stalinského socialistického realismu, se mění ideologický charakter zobrazení práce v sovětském umění. Práce není znázorněna z pohledu námahy, výkonu či jiných tomu podobných aktivistických kvalit, ale z pohledu odpočinku od práce během tzv. kuřácké pauzy – slangového výrazu pro pauzu v pracovní době, kterému v anglickém jazyce odpovídá výraz „coffee break“. V období Chruščovových reforem se do sovětského umění již motiv hrdinské práce nevrací. Místo něj je práce chápána jako utrpení.

Předmětem zkoumání bude výtvarné umění sovětské epochy, jehož hlavním kurátorem byl Kliment Vorošilov. Z neznámých důvodů se na výtvarném umění, na rozdíl od filmu a literatury, přímo podílí i Josif Stalin. Zejména styl Alexandra Gerasimova byl v té době považován za normu pozdního stalinského slohu včetně jeho

eklekticismu. Gerasimov byl velkým oblíbencem jak Stalina, tak i Vorošilova, což potvrzuje jeho slavný obraz „Dva vůdci po dešti“ s oficiálním názvem – „J. V. Stalin a K. E. Vorošilov v Kremlu“. Budeme-li hovořit o nejvýraznější společné tendenci v rozvoji oficiálního socialistického realismu, nehledě na válečná léta, zaznamenáváme od konce 30. let 20. století narůstající popularitu žánru zobrazování běžného života. V akademickém prostředí 19. století, ze kterého pochází mnoho vzdělanců a aktérů sovětské kultury, je to důkaz vzestupu salónních výstav. V únoru 1942 se vyjádřila Věra Muchina o nových kandidátech na prestižní Stalinovu cenu následovně:

„Když už A. Gerasimov vystavuje svou „Parní lázeň“, tak proč si ji neprohlédnout... Ale co moje labuť na mohyle Sobinova, která je hmotná, dokončená a slavnostně odhalená v době, kdy Moskva prožívala největší tragédii – 14. září 1941. Proč není Labuť námětem, když jím mohou být Ženy v parní lázni.“⁷⁴

Gerasimov tenkrát ocenění nedostal. Stalinovu cenu prvního stupně získal Gerasimov v roce 1941 za již výše zmíněný obraz „Stalin a Vorošilov v Kremlu“ (1938). Další Stalinovu cenu, avšak druhého stupně, dostal v roce 1949 za obraz „Stalin u hrobu Ždanova“. Zejména zařazení obrazu „Parní lázeň“ mezi kandidáty na hlavní státní cenu, spolu s portréty vůdců, jsou přímým svědectvím trhlin v konstrukci sovětské ideologie 30. let, na kterou upozorňovala Muchina. Kromě obrazu „Stalin u hrobu Ždanova“ byl díky novátorskému nápadu oceněn Stalinovou cenou druhého stupně i obraz s názvem „Ráno v naší vlasti“ (1946-1948), jehož autorem je Fjodor Šurpin. V současné době je rok 1949 vnímán nejen jako období represe a boje proti kosmopolitismu, ale také jako rok hlubšího vyostření vztahů mezi SSSR, evropskými kapitalistickými státy a USA. Nicméně Šurpinovi zákazníci požadovali, aby si lid představoval realitu zcela jinak: umělec zobrazil Stalina, jak

---

⁷⁴ Muchina. *Literaturno-kritičeskoe nasledije/pod red. R. B. Klimova, sost. R. J. Abolina. M.: Iskusstvo, 1960. T. 1. S. 198.*

mírumilovně hledí skrze nekonečná pole do růžového oparu. Jeho nezapomenutelný plášť, který se stal kultovním atributem profilu vůdce, měl mít na sovětský lid mobilizující účinek. Na obraze jej má Stalin volně přehozený přes ruku. Nyní si můžeme jen stěžít představit, jak důležité bylo v tehdejší době zachycení podobných, na první pohled jemných kompozičních detailů. Už jen na základě toho, jestli museli řádně vymodelovat tkaničky na obuvi vůdců, mohli sovětské sochaři poznat, co se chystá. Zda je čekají represe za formalismus nebo se naopak chystá doba uvolnění.

Vyzdvihnu znamenité sovětské obrazy namalované ve stylu pozdního stalinského socialistického realismu: „Příjezd na prázdniny“ slavného malíře, přeživšího Čeljuskinskou tragédií, Fjodora Rešetnikova (1948, v roce 1949 byla první část jeho diptychu o dobrém a zlém chlapci oceněna spolu s portrétem „Generalissimus J. V. Stalin“ Stalinovou cenou druhého stupně. V roce 1952 se spolu s druhou částí diptychu pod názvem „Zase dvojka“ staly megahitem. Dále „Dopis z fronty“ Alexandra Laktionova, žáka Izáka Brodského a Igora Grabarja (1947, Stalinova cena v roce 1948) a nakonec „Odpočinek po boji“ (1951, Stalinova cena v roce 1952) Jurije Něprinceva, který byl Laktionovovým spolužákem. Toto jsou v podstatě první díla sovětské pop kultury. Na posledním, výše zmíněném plátně, je tradiční styl každodenního života obohacen o monumentální tóny tzv. tematických kolektivních obrazů. Na rozdíl od portrétů vůdců a obrazů s tematikou revoluce bylo možné setkat se s pohlednicemi a reprodukcemi z kalendářů, jež vyobrazují tento motiv v milionech sovětských domácnostech. Tyto obrazy plnily zábavnou funkci, utvrzující diváka v tom, že ač téměř všechny státní svátky zůstaly někde ve 30. letech, je na čase se uvolnit, neboť přichází čas na kuřáckou pauzu. Stěžejní obraz zasvěcený kuřácké pauze namaloval v roce 1954 Vladimír Serov, který za něj obdržel titul řádného člena Akademie umění. „Cigaretka na Jordánském schodišti“ symbolizuje samotnou událost Velké říjnové socialistické revoluce. V Serovově tvorbě je tento obraz jakýmsi symbolickým pokračováním jeho kariérního úspěchu, který je

spjat s obrazem „Bouře v Zimním paláci“ (1940). V čele Leningradského svazu sovětských umělců byl Serov celých sedm let a v roce 1957 byl zvolen předsedou Akademie umění.

Smrt Stalina může vzbuzovat dojem, že v umělecké obci neproběhly žádné změny. Avšak při vši setrvačnosti tomu tak nebylo. Rozvolnění režimu v Moskevském svazu sovětských umělců začíná již v březnu roku 1954 výstavou děl mladých moskevských umělců, kde dominantní postavení zaujímají Gelij Koržev a Ernst Něizvěstnyj. Jejich umělecké pojetí se podstatně odlišuje, díky čemuž dochází z ideologického hlediska k výraznému kontrastu ke stylu stalinského socialistického realismu (Koržev byl neorealistou, mistrem budoucího surového stylu, Něizvěstnyj tíhl spíše k modernismu a surrealistické sochařské tradici). Koržev zasvětil tematice odpočinku svůj nejlepší obraz – „Milenci“, který by se hodil do italského neorealistickeho filmu. Současně s ním maloval v letech 1957-1959 triptych pod názvem „Komunisté“, bořil poklidnou atmosféru stalinského a poststalinského salonu. Surový styl byl takto nazván proto, neboť byl poháněn touhou očistit každodenní život a historii od intonace vtípu. Na jednu stranu to byl pokus o vytvoření malířství socialismu s lidskou tváří, a ne s tváří vůdce, na druhou stranu bylo cílem strohému stylu ideologicky ovlivnit pop kulturu a zablockovat posun ke spotřební společnosti, stejně jako tomu bylo na konci éry Nové ekonomické politiky (NEP) díky socialistickému realismu. Surový styl se pojí především s výtvary mladých moskevských umělců. Autorem tohoto názvu byl mladý moskevský kritik Alexandr Kamenský, syn Abrama Kamenského, revolucionáře a odpovědného sovětského pracovníka, který se stal obětí stalinské represe. V roce 1969 Alexandr Kamenský vzpomíná na období uvolnění režimu pro časopis „Tvorčestvo“.

„Nebudu skrývat, že když si prohlížím některá ne úplně povedená plátna mladých umělců, se slzou v oku vzpomínám na tvrdý chléb surového stylu.“⁷⁵

Myšlení Kamenského šlo ruku v ruce s rytmem doby, který, jak už to v Rusku chodí, byl udáván „shora“. Surový styl (суровый стиль) se zrodil v době boje proti „přeumělkování“, jenž byl započat v roce 1954 na sjezdu sovětských architektů. Kamenský napsal v recenzi na Celostátní uměleckou výstavu roku 1954, že skutečnost bude vyobrazena „bez příkrášlení a rétorických deklamací“⁷⁶. A dále podrobně objasňuje.

„My samozřejmě nejsme proti romantice. Ta bude vždy tam, kde je hluboká myšlenka, sen, vášně. Neboť tohle všechno jsou důležité činnosti. Pro ty, již bez hluku a hřmotu, klidně a pracovitě vykonávají každodenní kroky a impulsy pro budoucnost, romantika velkého cíle tkví ve vnitřní síle jejich činů, nervů a v duši. Říká se, že i život panenské přírody je nutno zobrazovat tak, aby byla romantika skrytá, prozařovala a ohřívala obrazy zevnitř, z hlubiny díla, podtrhující ne výjimečnost, ale všední krásu.“⁷⁷

Avšak tato slova o umění z roku 1954 nelze srovnávat s rezavě zemitými obrazy Korževa, nebo jinými vzorovými díly surového stylu v letech 1957-1962. Malíři byli především tvůrci reformovaného stylu socialistického realismu. Jako první ovlivnili společnost filmaři. Zásadní změny v pohledu na život demonstrovaly filmy Grigorije Čuchraje – „Čtyřicátý první“ (1956), Michaila Kalatozova – „Jeřábi táhnou“ (1957) a Julije Rajzmana – „Komunista“ (1958). Ne náhodou je v nich připomenuta setrvačnost rozvoje v letech 1953-1954, která později v duchu strohého stylu z velké části zdobila uhasínající stalinskou galerii. Na dnešní poměry psal Kamenský o žánru s tematikou každodenního života docela nezaujatě. O malých etudách, vytvořených ve stylu průměrného kvaziimpresionismu,

---

⁷⁵ Kamenskij A. Realnost' metafory//Tvorčestvo. 1969. № 8. S. 15.

⁷⁶ On že. Těma i Obraz//Iskusstvo. 1955.№ 2. S. 12-13.

⁷⁷ On že. Těma i Obraz//Iskusstvo. 1955. № 2. S. 12-13

charakteristického pro stalinské umění. Jako ilustrace byly použity výtvary umělce Dmitrije Močalského. V roce 2009 byla ke stoletému výročí jeho narození zahájena výstava v Tret'jakovské galerii pod názvem Dmitrij Močalský – romantik socialistického realismu. Výstava, odkazující na stať Kamenského, vyvolala u současných kritiků rozpaky. Asi nejznámějším dílem Močalského byl a bude obraz „Návrat z demonstrace. Viděli jsme Stalina“ (1949). Ačkoliv nelze opomenout, že se v letech 1949-1950 měnil umělcův záměr z alexandro-gerasimovského na petrovo-vodkinský. Močalský nepochybně využil lekcí od Kuzmy Petrova-Vodkina a začal používat čisté a světlé barvy. Ač neinklinoval k prostorovým změnám, vždy upřednostňoval absolutně statické kompozice, figury frontálně rozmístěné, jako ve fotoateliéru. Obraz Močalského „O lásce v celině“ je také výstavní kousek, vyobrazující fenomén kuřácké pauzy: na sklonku dne dívka po práci sedí a čeká nedaleko svého stanu, až jí její chlapec sdělí ona závažná slova, ale on jen mlčky kouří.

Na výstavě v roce 1954 se Kamenskému zalíbila lyrická díla bratrů Sergeje a Alexeje Tkačovových, žáků Arkadije Plastova, Georgije Rjažského a Sergeje Gerasimova. O jednom z děl bratrů Tkačovových napsal Kamenský toto:

„Obraz se jmenuje „V poli. Letící letadla“. Při pohledu na tento obraz je zřejmé, že obyčejné děti z vesnice, ležící v trávě, pozorně hledí na nebe a soustředí svůj pohled na letadla, mizící za obzorem, přemýšlející o budoucnosti, jejíž horizont není ničím zakalen.“⁷⁸

Za téměř antisovětský mohl být považován obraz Pavla Nikonova – „Geologové“. Toto dílo je zvláště pro ty, již se v roce 1954 nechtěli dívat na křivé, šedivé stodoly jako emblém vlasti. Čtyři muži se zasmušilými tvářemi, bloumající někde v sopečném pohorí, bez známek pracovního entusiasmů a rudé barvy. V roce 1960 byl Nikonovovi udělen status nežádoucí, za jeho nejlepší obraz pod

---

⁷⁸ On že. Тэма і Образ//Искусство. 1955. № 2. С. 12-13

názvem „Náš každodenní život“. Jsou na něm vyobrazeni dělníci na korbě nákladního auta, již jedou na staveniště nebo do dolu, kde se těží nerostné bohatství. Hlavní redaktor časopisu „Iskusstvo“ Vladislav Zimenko sice zdůraznil „zárodek živé pravdy“, zároveň však poukázal na fatální chybu, které se umělec dopustil tím, že se rozhodl zobrazit své hrdiny jako samostatná individua, náhodné spolucestující, každého se svými vlastními myšlenkami a starostmi. Přestože bylo nařízeno, aby umělci představovali především pracovní kolektiv. Surový styl měl očividnou šanci být novým státním socialistickým realismem, který nahradí Stalinův salon. Avšak tehdejší étos nejzdařilejších obrazů Pavla Nikonova a Nikolaje Andropova tomu zabránil. Obrazy Náš každodenní život a Geologové zobrazovaly lidi, zabývající se průzkumem a rozvojem nerostného bohatství na Sibíři, v Kazachstánu a na severu. Aktuálnost tematiky těchto obrazů je nezpochybnitelná, neboť vyjadřovaly přesně ty procesy, jež v 60. letech minulého století pomohly SSSR posílit svou pozici světové velmoci a organizovat vývoz ropy. Sovětští ideologové však odhalili něco úplně nového, co leží mimo státní ideologické malířství, a sice, že mezi lidmi malířství absolutně nefunguje za účelem uctívání kultu práce. I přesto, že bylo hlásáno údernictví a sociální konkurence, probíhala kultivace panenských oblastí a výstavba Bajkalsko-amurské magistrály, nebylo možné znovu pozdvihnout kult práce jako takový, neboť se změnilo jeho vnímání ve společnosti. Spolu s uhasínající vírou v komunismus se začíná rozplývat i vidina kolektivní práce. V jednotě práce a hrdinství vzniká trhlina, kterou lze zaznamenat například i ve filmu Devět dní jednoho roku. Jak symbolické, že právě konec éry sovětského kultu práce je doprovázen filmem „Bonus“, jehož dramaturgie je zasazena do kolotoče o navrácení peněz za nesplněnou práci.

V obou stěžejních dílech Nikonova je práce pojata jako něco, co se musí přetřpět, nikoli jako tvůrčí proces. Při porovnání s etalonem aktivistického malířství mezi lety 1920-1930, konkrétně s obrazy „Dejte nám těžký průmysl“ Jurije Pimenova, „Na staveništi nových

dílen“ Alexandra Dejneky anebo „Ještě výš“ Serafíny Rjanginy. Vrcholná díla strohého stylu, například „Komunisté“ od Korževa, připomínají nezapomenutelný zpomalený záběr z filmu „Jeřábi táhnou“. Étos strohého stylu tkví v tom, co nám neúmyslně ukázal. Úpadek sovětského idealismu a také život, který opouští tuto velkolepou ideu. V redakčním článku, jehož autorem je Alexandr Kamenský, s názvem „Současná tematika – to nejdůležitější“, který najdeme v časopise *Iskusstvo* z roku 1958, je za svou tvorbu kritizován Dmitrij Močalský. To však Močalskému nezabránilo zaujmout vedoucí pozici v moskevském Svazu umělců. Nadešel čas rozloučit se s buržoazním stalinským salonem a plytkými radostmi obyčejného, neúplného člověka:

„Soudě na základě předchozích výstav, sovětský lid něco vytvářel jen proto, aby získával ocenění a mohl pronášet oslavné přípitky. Poté, co si prohlédnete výstavu mladých umělců, nabudete dojem, jako by byli zaneprázdněni především chozením po tržnici, sezením a přemýšlením na gauči anebo, v lepším případě, jízdou na kole.“⁷⁹

Na Čtvrté výstavě mladých umělců z Moskvy, bylo za nejvýznamnější označeno dílo Nikolaje Andronova – „Stavitelé Kujbyševské vodní elektrárny“. Stejně jako Nikonov čelil také Andronov v roce 1962 kritice, a to díky obrazu „Voraři“. Jestliže byli stavitelé vodní elektrárny vyobrazeni na smutném pozadí jako obyčejní sovětské dělníci v montérkách a vařácích, voraři vyvolávají dojem králů svobodné profese, jejichž život je jasný a nekontrolovatelný. Z hlediska frontální kompoziční skladby jsou však obrazy totožné. Andronov byl za svůj „zlostný formalismus“ vyloučen ze Svazu umělců, ale záhy byl přijat zpět. V té době byla v oblasti umění vytvářena nedůsledná politika, o čemž svědčí i přímá konfrontace mezi vládní ideologií a společností. Mezi těmi, již měli vliv na Chruščova, byli i stoupení otevřené společnosti, kteří vystupovali jako rovný s rovným s apologety hlásajícími autarkii. Jako obvykle spatřovalo sovětské umění problém v hledání správného

---

⁷⁹ Sovremennaja tema – eto glavnoe//*Iskusstvo*.1958. S.5

„dávkování“ a v taktickém dělení. Takto zmanipulováni byli umělci toužící po kariéře, kritici, a nuceně i talentovaní profesionálové. Nina Dmitrijeva, vynikající sovětská historička umění, představila v roce 1958 úplně nový pohled na historii socialistického realismu, konkrétně na jeho dvě plastické hypostáze. Dynamickou od Alexandra Alexandroviče Dejneky a „podstatu světa“ od Arkadije Plastova a Michaila Romadina. Ve strohém stylu spatřovala Nina Dmitrijevová jakýsi realismus nového druhu, jenž tíhne k synteticky zobecněným uměleckým výsledkům, stručnějším a expresivnějším formám, které jsou pravým opakem neúrodné a mdlé abstrakce. Mezi lety 1958-1962 byla vedena diskuse na téma socialistický realismus. Předmětem byla otázka, zda se jedná o styl nebo metodu. Postupně se formoval nový seznam představitelů socialistického realismu a v roce 1962 se ve finální oficiální verzi objevili očividně protichůdní zástupci Izák Brodský a Alexandr Dejneka, dále Georgij Rjažský, Boris Ijoganson a Pjotr Šuchmin. Do osobního seznamu Nikolaje Andronova patřili jím uznávaní umělci jako například Kuzma Petrov-Vodkin, Pavel Kuzněcov, Aristarch Lentulov, Robert Falk, Vladimir Tatlin a Alexandr Matvějev. Ideologie strohého stylu je od roku 1961 všeobecně přijímána. Za „nepřátele“ sovětského umění je považována abstrakce a také formalismus, o němž psali historikové umění Nina Dmitrijevová a Vladimir Kemenov kritická pojednání. O novém uměleckém kultu ideálního člověka bylo napsáno:

„V sovětském umění je normální člověk člověkem velkým. Velkým ve smyslu jeho aktivní a přímé účasti na vytváření tak velkého díla, jako je komunismus, a normálním v tom běžném každodenním pojetí, které náleží všem lidem okolo nás.“⁸⁰

Rezultát z diskusí o malířství v období „tání“ shrnul generální tajemník Leonid Brežněv po zničení tzv. Manéže. Brežněv prohlásil, že „světová koexistence všech možných uměleckých směrů se objektivně jeví jako výzva k světové koexistenci v oblasti ideologie, to zaprvé, a zadruhé, co je v naší epoše ryze lidské, to je i

---

⁸⁰ Sopocinskij O. Obraz geroja v sovětskom iskusstve//Iskusstvo. 1961. S.18

komunistické.“ „Všední chápání“ se ale přece jen hluboce vrylo do podvědomí společnosti a přineslo s sebou lenost a chaotické veselí z perestrojky, pozlátko Putinovy politiky a hlavně, z hlediska dominující ideologie anarchistické rozdělení podle zájmů, což v budoucnu přineslo takové génie, jakým byl např. Vladislav Mamyšev-Monroe.

Nelenivé poznámky o lenosti: Oblomov, Lenin a kapitalizace lenosti

Viktor Mazin

Docent, katedra interdisciplinárních výzkumů a metod v oblasti umění, fakulta svobodných věd a umění, Státní univerzita Sankt-Petěrburg (SPBGU) Adresa: 190000, Sankt-Petěrburg, ul. Galernaja, 58-60. E-mail: v.mazin@spbu.ru.

Klíčová slova: lenost, práce, čas, sen, otium, negotium, kapitalismus, feudalismus.

Článek je zaměřen na výzkum fenoménu lenosti. V úvodní části jsou analyzována opozita lenost/zisk. Zisk nás stejně jako užitek přivádí k práci. Protiklad lenosti a práce zaujímá ústřední pozici v románu Ivana Gončarova „Oblomov“ (1859), který odmítá radikální přechod z feudálního uspořádání na kapitalistické. Protagonisté románu, Ilja Iljič Oblomov a Andrej Ivanovič Štolc, jsou na první pohled zosobněním konfliktu lenosti a práce. Autor článku tuto opozici dekonstruuje. Například podle Kazimira Maleviče patří k vědomé práci nevědomá lenost, která v jeho pojetí získává status naprosté dokonalosti.

Skrze analýzu latinských pojmů otium a negotium autor přichází k myšlence dialektiky práce. Jinými slovy lze říci, že lenost je nedílným protikladem práce. Ne náhodou považují obyvatelé Oblomovky lenost za svůj dluh. Lenost se stává etickým měřítkem a v takovéto podobě konfrontuje nové uspořádání a kapitalizaci času, včetně budoucnosti spolu s masmédií a digitální společností.

V poslední části se autor zabývá myšlenkami básníka a umělce Anatolije Pereguda, který strávil většinu svého života v psychiatrické léčebně s diagnózou schizofrenie. Na základě jeho myšlenek autor

přichází k závěru, že pseudonym Lenin poukazuje na zásadní místo lenosti v komunistickém konceptu, ač sám Lenin viděl v postavě Oblomova úhlavní nebezpečí při realizaci svého plánu.

Málo je nás vyvolených, šťastlivců líných,

jež pohrdají mrzkým ziskem.

Alexandr Sergejevič Puškin⁸¹

Líný šťastlivec může opovrhnout ziskem. Líný v tomto případě znamená, že se člověk ničím nenaplnuje, nezabývá a nepracuje. Jeho život je taková dovolená, která mu umožňuje nepřemýšlet nad ziskem. K zisku se staví přezíravě, s opovržením. Pro líného člověka totiž nemá význam. Ač je dovolená změnou v zavedené denní rutině, není důvodem pro jakékoliv investice.

Jaký je vlastně užitek z umění? Užitek z umění, konkrétně v poezii, nám umožňuje o užitku pochybovat. Umění totiž může být i neužitečné a je celoživotní sankcí líného šťastlivce. Nicméně, jedna věc je užitek jako požehnání a druhá jako prospěch (zisk). V prvním případě se jedná o užitek morální a v druhém o opovrženíhodný. Přičemž si opovržení může od poetického ideálu zasloužit i požehnání.⁸²

Ale jaký má člověk užitek z toho, když se nachází, dá se říci, na posvátném místě, kde nemá ta nekonečná cirkulace kapitálu smysl? Stejně jej neustále ovládá tajuplná síla, díky které chápeme užitek především jako zisk: „*Celý den tady sedíš. Lidé přicházejí a odcházejí, ale zisk žádný!*“ Dokonce i užitek ze zisku je v tomto případě naprosto nevhodný.

---

⁸¹ Vlastní překlad

⁸² V tomto úryvku je velmi zajímavé, že nás přímo odkazuje na francouzského psychoanalytika Jacquese Lacana, jehož myšlenky ovlivnily teorii literatury. Lacan ve svém díle *Le Séminaire* v hlavě VII. O psychoanalýze jako etice představuje dva strategické zásadní postupy. V prvním přistupuje k etice skrze estetiku a ve druhém se k ní přibližuje pomocí analýzy odlišných etických systémů, přičemž opouští myšlenku dobra, která je pro většinu z nich zásadní.

A ještě další otázka: „Je obyčejné nicnedělání lenost?“ Obojí je spjato s myšlenkou o absenci činnosti, přesněji práce. Avšak současně ani obyčejné nicnedělání, ani lenost neznamenají absenci vnitřní práce, například hloubání nad básní – ba dokonce nevědomém v průběhu lenivého nicnedělání.

Lenost je vlastně jiný časový rozměr. Lenost je jinak strávený čas: jsou to chvíle snění, rozjímání, hloubání, touhy, halucinací a také melancholického vzpomínání.

Lenost jako fenomén kultury, alespoň té ruské, je popsána v románu Ivana Gončarova „Oblomov“. Nicméně významný teoretik Petr Kropotkin, který se zabýval anarchismem, napsal, že takového Oblomova lze najít kdekoliv na světě. Román Oblomov spatřil světlo světa v roce 1859. Gončarov jej psal dlouhých, trýznivých jedenáct let a hlavní hrdina se stal paradigmatickou postavou představující lenost.

Zrození Lenocha

Jméno Oblomov se stalo obecným. Tento lenoch nežije v Rusku a ani nikde jinde. Žije v zemi, která se jmenuje Oblomovka. Lenoch se ze svého světa nemůže vymanit, ač sám moc dobře ví, že v něm žije. A název Oblomovka se mu objevuje ve snech: „noc co noc, napsáno ohnivým písmem jako mene tekel.“ A co víc, Oblomov ani nechce z tohoto světa odejít. A jak se člověk dostane do takového světa lenosti – Oblomovky?

Jak se stal Oblomov Oblomovem?

Abychom byli schopni odpovědět na tuto otázku, Gončarov nás odkazuje na dětství hlavního hrdiny, k počátkům, kdy se stává Oblomovem. Proč? Protože:

„...žádná maličkost, žádná zvláštnost neujde bedlivé pozornosti dítěte. Do duše se mu nesmazatelně vtiskuje obraz domácího života.

Jeho poddajná mysl vstřebává živé příklady a bezděky si črtá program vlastního života podle toho, co kolem sebe vidí.“⁸³

Harmonogram lenosti má nevědomě vytyčenou cestu, přičemž předurčuje budoucnost. Konec konců problém není v Oblomovovi, ale v Oblomovce. Jak by řekl Jacques Lacan, francouzský psychoanalytik, který strukturoval matici reality a vytvořil její plán-problém je někde jinde. Taková by mohla být odpověď Gončarova.

Poté co je popsán Oblomovův petrohradský život, autor svého hrdinu ponoří do spánku. Sen, který se mu zdá, zastaví jeho pomalý a lenivý tok myšlenek a přenesení ho do jiné doby, za jinými lidmi, na jiné místo. Jediná kapitola v románu, ve které se spolu s Oblomovem přeneseme do snu, má kromě číselného označení IX ještě podnadpis „OBLOMOVŮV SEN“. V knize je jeho život monotónně označen pouze čísly, jeho sen však slovy. A právě sen přerušuje ten líný myšlenkový proud, přenesení nás do jiného časoprostoru a probudí ho od monotónnosti a stereotypu a neustále se opakujících situací. Láska ke snění, jedna z vlastností líného, je to, co ho dokáže vymanit ze světa lenivé Oblomovky. Čtenář se skrze sen hlavního hrdiny dostává do jeho dětství, do jeho minulosti a také do minulosti společnosti, která přechází s odporem, pomalými kroky od feudalismu ke kapitalismu, zanechávajíc jisté symptomy⁸⁴. Sen podvědomě narýsuje harmonogram života, spjatý s životem okolním, který ovšem není příliš zohledněn. Lenost, stejně tak jako sen a dětství, odporují principu reality. Lenost má své kořeny v dětství. Lenost a symptomy přechodu do reality jsou spojeny v jakýsi pomyslný uzel, možno jej nazvat oneirouzlem⁸⁵. Freud jej klasifikoval jako hlubinný sen způsobený porodním traumatem.

---

⁸³ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart, str.135, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6.

⁸⁴ Pozn. autora – Je velmi zajímavé, že Lacan nespojuje symptomy podle našeho očekávání s Hippokratem, nýbrž s Marxem a přechodem od feudalismu ke kapitalismu. V roce 1859 nespáčil světlo světa pouze Oblomov, ale také pojednání „Ke kritice politické ekonomie“.

⁸⁵ Oneiros – je v řecké mytologii označován jako sen

Mezi tím oneirodynamika prožitků nejenže intenzivně provází dětstvím hlavního hrdinu spolu se čtenáři, ale také čas od času upadá a Oblomovka se taktéž noří do snění. Sen narušují různé pokusy o zvrát, který je nadějným protikladem začínajícího zmateného kapitalismu. Ve snu, což je uzel zrození Oblomova, je zakomponována celá spící Oblomovka.

Sen Oblomova je složen ze dvou částí. První nám ukazuje ukončení zákonné lenosti dětství, v době, kdy mu bylo sedm let. Druhá část, to bylo Oblomovovi 14 let, obsahuje určité reálné obavy. Sen začíná popisem krajiny a přírody. Vše zde slibuje poklidný a dlouhý život a snu podobnou, nepostřehnutelnou smrt. Život se podobá snu až do samé smrti, které se není třeba bát. I když ještě není přítomna, někde v dále se nachází. Smrt jako sen. Neexistuje čas. Lenost zabezpečuje plynulý přechod ze snu ke smrti.

Žádné neočekávané momenty, náhody. Čas je rytmický a běží v souladu s kalendářem. Život v Oblomovce je sladěn s přírodními a existenciálními cykly. Narození – svatba – smrt, stejně tak, jako se mění roční období. V tomto vesnickém ráji neexistuje minulost, přesněji je podřazena stále se opakujícímu kruhu věčného návratu. Vše je tiché, spící a klidné.

Dokonce zde nejsou cizí lidé, zpravodajství, zločiny ani chtíče. Samozřejmě, a jaké chtíče a tužby by mohly tyto obyvatele znepokojovat? Každý znal sám sebe, život v sobě. Oblomov se během snění setkává se svými blízkými: s chůvou, která ho hladí, se svou zesnulou matkou, otcem, jenž odkládá všechny své povinnosti na později a oddává se snění, sluhou, který ho nikdy nenechal samotného nic udělat. „Nemůžu chtít něco, co neznám“ - takové je motto Oblomova. Sen samozřejmě pokládá otázku ohledně přání. Tato otázka je adresována sluhům, což připomíná éru antiky, kdy otrok musel dobře vědět, čeho si jeho pán žádá. Pán totiž nemusí znát svá přání, která jsou, jak je známo, přáními někoho jiného. Sen odnáší Oblomova od celé té světské marnivosti přání a on touží pouze potom,

co zná. Ze snění se pak Oblomov ocitá ve světě povinností a starostí. Tam, kde sněním a leností opovrhují, kde vládne komerční morálka zisku. V tomto světě žije jeho přítel, zástupce obchodní společnosti Štolc.

Lenoch Oblomov – dřič Štolc

V druhé části snu je lenost jakýmsi ochranným štítem před prací. Oblomovi je tehdy 14 let a nadchází čas vstupu do hierarchie rozvíjející se kapitalistické společnosti. Rodiče mladíka sice na práci připravují, zároveň ho ale před ní chrání. Obyvatelé Oblomovky:

„... práci snášeli jako trest, který nám byl uložen už za viny našich praotců. Ale milovat ji nemohli. Naskytla-li se příležitost, vždycky se práci vyhnuli a považovali to za vhodné i žádoucí.“⁸⁶

Ted' na chvíli ponecháme Oblomovův sen a budeme se zabývat problematikou práce jako trestu, neboť není práce jako práce. Existuje práce, která je především prací vysněnou a její smysl tkví právě v ní samotné. Potom je druh práce zaměřený na výdělek a výsledná kumulace finančních prostředků je jejím jediným cílem. Pracovní etika je hybnou silou kapitalismu. Tuto problematiku popisuje Max Weber ve své knize „Protestantská etika a duch kapitalismu“.

Rozlišující dva druhy práce, dostáváme se ke dvěma filozofickým pojmům: *otium a negotium*. *Otium* je vykládáno jako nečinnost, zahálka, která předpokládá čas oběda, her nebo volna, kdy je možné se poflakovat (zahálet), nic nedělat a odpočívat od práce a vydělávání peněz, což je opakem *negotia*. Jak pravil Epikuros: „*Je lepší být spokojený na holé zemi než nespokojený ve zlaté lenošce.*“ Podle Epikura totiž pojem *otium* znamená také rozjímání, soucit, přátelství, a protichůdné *negotium* tyto stavy ruší. *Otium* – dar času, tkví

---

⁸⁶ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart, str. 151, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6.

v libovolné činnosti lidského bytí, osvobozeného od jakéhokoliv negotia. Pojetí Ducha kapitalismu je zacíleno na vytěsnění otia a negotia. Tento přístup lze sledovat již dříve, v díle Luthera, který interpretuje otium jako čas pro studium Bible, ne však jako dobu strávenou volnými aktivitami a už vůbec ne leností. Jen pro připomenutí – lenost je jedním ze smrtelných hříchů. Protestantská etika a duch kapitalismu nahradily otium naplněním božské povinnosti, vyšším negotiem, které předpokládá možnost přechodu k obchodnímu negotiu, v závislosti na charakteru povinnosti.

V symptomatické době, kdy proti sobě stojí otium a negotium, se obyvatelé Oblomovky při jakékoliv příležitosti zbavují svých povinností, shledávající tuto možnost nejen možnou, ale i nezbytnou. Takový je etický kodex Oblomovky. Je zřejmé, že lidé v ní neradi pracují. Skrze nechť k práci definují slovníky lenost: lenost – neochota pracovat. Oblomov nechápe a ani nechce přijmout fakt, jak nezbytná práce ve skutečnosti je. Proč pracovat? Proč studovat? Takové otázky si jeho antipod Štolc vůbec nepokládá. Štolc je totiž mužem činu, který ctí Zákon svého otce. Protestant-Otec v něm pracuje proto, aby rozmnožil svůj kapitál.

Kapitál je řízen zákony nepřetržitého pohybu. Přesněji tedy neustálým bojem o kapitál (negotium), na rozdíl od světa nicnedělání (otium), kdy se čas najednou zastaví. Rychlost kapitálu se zvyšuje, stejně jako stoupaní po pomyslném hierarchickém schodišti. Každý schod nám odkrývá nový stupeň. Dokončená práce nám dovolí začít práci novou a každé splněné přání nám umožňuje mít přání další. Oblomov před sebou vidí zrození rivality a závisti, což je nyní hnací silou jediných pozitivních pilířů v kariéře, růstu a kumulaci kapitálu.

„Nikdo nemá nemá jasný a klidný pohled. Všichni se mezi sebou nakazili nějakou trýznivou starostí, úzkostí a mučivě cosi hledají. A kdyby aspoň hledali pravdu, štěstí pro sebe a pro jiné – ne, nad úspěchem kolegy blednou. Jednoho souží, že musí zítra k soudu, proces se vleče pátý rok, protivná strana vítězí a on už pšt let nosí

v hlavě jedinou myšlenku, jedinou touhu: srazit jiného k zemi a na jeho pádu zbudovat svůj blahobyť.⁸⁷

Ve světě neustálého pohybu kapitálu je důležitá budoucnost, bez myšlenky na stagnující přítomnost. Z vesmírné rychlosti rozšiřování kapitálu jde Oblomovovi hlava kolem. Neustále si pokládá otázku: A kdy tedy můžu žít? Kdy nastává čas starat se sám o sebe čas otia? Svou nečinností vzdoruje teleologii* a cílevědomosti, která přenáší svůj život na později, uniká do jiného časoprostoru. Jeho místem je Oblomovka, kde obyvatele:

...vůbec nezajímaly národohospodářské pravdy týkající se nutnosti rychlého a živého obratu kapitálu, zvýšení efektivity a směny výrobků. Ve své prostomyslnosti chápali a uskutečňovali pouze jediný způsob použití kapitálu, totiž měli jej schován v truhle.⁸⁸

Žádné vklady, žádný růst, žádné zvýšení kapitálu. Obyvatelé Oblomovky nevěřili

...vnitřnímu neklidu, v jejich životě nebylo místo pro tu neutuchající honbu za něčím. Dát se unést vášní, toho se báli jako ohně. A jestliže jinde člověka rychle stravuje sopečná činnost vnitřního, duševního žáru, v Oblomovce se duše pokojně a bez překážek utápí v měkkém těle.⁸⁹ (Tak jako jinde shořelo lidské tělo neuvěřitelnou rychlostí v důsledku vulkanické činnosti vnitřního, duševního ohně, duše obyvatelů Oblomovky zůstávaly klidné a pomalu se topily ve skromných tělech. vlastní překlad)

Hranice lenosti – hranice těla. Lenost nás navrácí k tělu. Tělo se topí v lenosti a ta nás přibližuje k jouissance, k pocitu naprosté blaženosti, který však nemá přidanou hodnotu.

---

⁸⁷ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart, str. 219, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6

⁸⁸ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart, str. 159, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6

⁸⁹ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart, str. 151, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6

Objem kapitálu se neustále zvětšuje, mění se i charakter přání a také se rozšiřují informační toky. Už v polovině 19. století je Oblomov svědkem procesu osvěty, jenž probíhá pomocí hromadných sdělovacích prostředků. Ty totiž vytváří další nekonečný, samočistící pohyb rozpínajícího se vesmíru. V následujícím úryvku narazíme na příčinu, která v konečném důsledku zničí veškeré pozůstatky otia – kultury a volného času. Oblomov vzpomíná na člověka, který byl přímo otřesen, když zjistil, že Oblomov nečte noviny. S úžasem začal onen sečtělý člověk vyprávět:

„...o Ludvíku Filipovi, jako by byl jeho vlastním otcem. Pak začal dorážet, co prý myslím, proč francouzský vyslanec odjel z Říma? Představ si, na celý život se zasvětit každodennímu nacpávání světovými novinkami a týden pak křičet, až se vykřičí! Zrovna dnes vyslal Muhammad Ali svou loď do Konstantinopole a on si láme hlavu proč. Pak se zas něco nepodaří Donu Carlosovi a on z toho má šílenou úzkost. Tam kopou průplav, tu zas poslali oddíl vojska na Východ. Propánakrále hoří! Je celý pryč, běží, křičí, jako by vojsko... I v tom pokřiku se prozrazují, že tvrdě spí! A pod tou vší komplexností se rozprostírá naprosté prázdno, bez soucitu k čemukoliv.“⁹⁰

Oblomov vypráví o dalším nepříjemném snu, který se týká masmédií. V něm se míhají pracovití lidé a neznámý sen se mění v nekonečnou noční můru, která postupně graduje. A žádná činnost nemůže zahnat tento sen, tvrdý sen.

A tehdy tento sen, jenž Hérakleitos spojoval s vnitřním světem *idios kosmos*, mizí. Schopnost spát a snít, stejně tak, jako schopnost mít různá přání naprosto protičečí obchodnímu pojetí/programu??? negotia. Spánek by měl být, pokud možno, co nejkratší. A výklad Oblomovova snu nás přivádí k závěru, že je spánek obecně škodlivý.

Oblomov spí a aktivní člověk si láme hlavu nad informačními a finančními toky, pracuje za pochodu až do smrti. Do blízké smrti.

---

⁹⁰ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart, str. 219, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6

Životní styl Oblomovky, kde neexistuje shon ani potřeba držet krok se současností, jej naprosto minul. Oblomov nenachází pochopení pro člověka, který nezná hranice a je ponořený do své práce. A tak si pokládá existenciální otázku, kdy žít a proč vlastně žít? Na ni mu odpovídá Štolc:

„Pro práci práci samu, nic jiného. Práce je forma i obsah, živel a cíl života, aspoň mého života.“⁹¹

Avšak Oblomovův životní styl je poněkud odlišný. Můžeme jej nazvat „Nějak bude“. Oblomov se totiž ke svým povinnostem staví na základě tohoto principu, kterým se rozumí, že to všechno nějak dopadne samo. „Třeba se mi to vyhne“ - jedna z tradičních reakcí na možné změny. Třeba se to stane minulostí, a proto nebude třeba nic dělat.

„Možná že se Zacharovi ještě podaří to nějak urovnat, takže bych se nemusil vůbec stěhovat, snad si domácí pomůže, odloží přestavbu na příští léto, nebo se jí vůbec vzdá. Však oni to nějak udělají! To přece opravdu nejde... stěhovat se...!“⁹²

Tři kouzelná slůvka: snad, možná a nějak... Gončarov je nazývá smířlivými a uklidňujícími. Puškin již dříve nazval slovo *snad* národním šiboletem, to je charakteristickým rysem národa. Ne podle obsahu, ale podle výslovnosti slova šibolet, je možné odlišit našince od cizince. Tento šibolet je bezekvivalentní idiom. V desáté hlavě Evžena Oněgina můžeme číst:

Авось, о Шибболет народный,

Тебе б я оду посвятил...

Pro nečinné šťastlivce si zaslouží slůvko *snad* býti oslavováno. V této částici není místo pro žádný kalkul v předem naprogramovaném obchodním plánu bez poetických ideálů. Je v ní totiž ukryta víra ve

---

⁹¹ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart, str. 229, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6

⁹² GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart, str. 118, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6

šťastný konec, vždy je nějaká šance: snad budete mít štěstí, snad vám to vyjde.

Oblomov se snaží změnit a napodobuje svého přítele Štolce:

*To znamená jít neustále kupředu... A tak má vypadat celý život! Sbohem, můj poetický životní ideále! To je nějaká kovárna, a ne život, věčný oheň, rachot, horko a hluk... Kdy má tedy člověk žít? Neměl by raději zůstat?*⁹³

Snad přežijeme i bez toho, aniž bychom se snažili držet krok se současností.

Dva přátelé, Oblomov a Štolc, Rus a Němec. Dvě strany jedné mince, stejně tak jako Západ a Východ, jako práce a volno. Tyto dva aspekty jsou vzájemně propojené. Jeden nemůže existovat bez druhého. Štolc má svůj smysl života, kterým ale není odpočinek, o něm se mu ani nesnilo, není to ani láska, jež neodvratně naruší jeho pracovní morálku. Štolc nachází sám sebe v práci, která je pro něj naprosto vším. Bojí se, že kvůli lásce ztratí sám sebe. Přičemž právě láskou chce Oblomova probudit z lenosti.

Lenost – láska – melancholie

A tak se Štolc snaží vyléčit Oblomova z lenosti pomocí lásky. Seznamuje ho s Olgou. Nutno říci, že si Štolc počíná opravdu jako lékař. Jednu nemoc (lenost) léčí druhou (láskou). Láska je stejná jako sen nebo lenost. Všechno vede člověka ke ztrátě vlastní identity, svého já.

Člověk,

„...jenž je zasažen láskou, nemá pomyšlení na to, aby vědecky pozoroval, jak se do duše vkrádá dojem, jak spoutává smysly jakoby

---

⁹³ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart, str. 235, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6

spánkem a jak nejdříve zaslepi zrak, ani aby sledoval, od které chvíle pak začne puls a po něm i srdce tepat prudčeji, jak vzniká z jednoho dne na druhý náhle oddanost až do hrobu a touha obětovat se, jak ponenáhlu mizí vlastní já a přechází do něho nebo do ní, jak se rozum mimořádně otupuje nebo se zas neobyčejně zbystruje.“⁹⁴ .

Lenost je však silnější než láska, a tak vztah končí. Oblomov se vrací zpět. Není to ale ten stejný člověk, ta stejná lenost, ze které se na chvíli probudil. Je to lenost spojená s depresí, jeho život ztrácí smysl, Oblomov ztratil sám sebe. Jako by se ze svého snu, své dětské bubliny propadl ještě hlouběji, do naprosté prázdnoty a apatie, kde neexistuje dětské štěstí a čas. Jen smrt. Uzavřel se před vnějším světem.

„...Ilja Iljič se celé hodiny díval, jak padá sníh, jak se hromadí na dvoře a na ulici závěje, jak zasypávají hromady dříví, kurníky, psí boudu, zahrádku, zeleninové záhony, jak se sloupy plotu mění v pyramidy, jak všechno zmrtvělo a zahalilo se do rubáše.“⁹⁵

Začátek konce. Svět se ukryl pod sněhovou pokrývkou a z oné depresivní lenosti se zrodí Oblomov do nového poklidného života.

Touha...

Lenost nás chrání před volbou, závazky a povinnostmi. Lenost je ale také nesnesitelná a nekonečná bolest, jež nás vede k novému bytí. Lenost se podobá bolesti zrození, jsou to muka během tvoření. Pro Oblomova je lenost místem zrodu nových myšlenek:

„Ty snad myslíš, když si někdy přetáhnu přikrývku přes hlavu, že ležím jako pařez a spím. Ne, nespím, pořád jen hluboce přemýšlím, co dělat...“⁹⁶ ...

---

⁹⁴ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Sloart, str. 480, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6

⁹⁵ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Sloart, str. 472, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6

⁹⁶ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Sloart, str. 115, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6

Lenost je teritorium pro myšlenky, sny a fantazie. Oblomov by mohl být tvůrčí osobností. Takovým umělcem nebo spisovatelem, jakým byl Gončarov. Slovo otium totiž také znamená dílo napsané ve chvílích volna.

Umělcem je ten člověk, který se s dospělostí nevzdá své dětské fantazie. Oblomov sice s dospělostí zjistil, že pohádka je jen pohádkou. Zároveň je však pro něj těžké smířit se s vědomím, že život není pohádka. Oblomov se stejně jako umělec nechce rozloučit se svou dětskou fantazií. Jeho fantazie je jeho vlastním světem a všechno okolo, to, čemu říkáme realita, je pro něj strach a touha. Jestliže přestane věřit pohádkám a zjistí, že přízraky neexistují, zůstane jen strach a bezděčná touha. Přízraky se vracejí a zahánějí právě onen strach a touhu. Pomáhají mu vytvářet fantastický svět, který je důsledkem zoufalého odporu proti světu vnějšimu. A možná také...

„...spánek, věčné ticho malátného života, nedostatek pohybu a jakéhokoliv skutečného strachu, příhod a nebezpečí nutily člověka, aby si vytvářel uprostřed skutečného světa jiný, neskutečný svět a aby v něm hledal rozlet a povzbuzení pro svou dřímající obraznost...“⁹⁷

Touha a představivost – odvrácená strana práce, činnosti. Touha je skrytá práce. Nikdo nezná a nevidí Oblomovův vnitřní svět. Všichni si totiž myslí, že jen leží a spí. Pouze antipod Oblomova, dřič Štolc, tuší jeho schopnosti. Vnitřní vulkanickou činnost jeho nadšené mysli a upřímného srdce. Poté co si vyslechne jeho nejtajnější přání, nazve jej básníkem. Štolc totiž vidí tu vnitřní uměleckou práci svého přítele a literární charakter oblomovštiny.

Štolcovi se Oblomovovy sny nezdají být směšné. Má z nich dokonce strach, neboť trpí oneirofobií (fobie ze snů). Jen pomyšlení na to, že by se z něj mohl stát stejný člověk, jakým je i Oblomov, ho děsí. Touha, stejně tak jako i sen totiž můžou narušit jeho pracovní morálku. Gončarov se k postavě Štolce vyjadřuje následovně: „Ve

---

⁹⁷ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart, str. 146, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6

Štolcově duši není pro tužby a snění místo.“ Štolc se bojí Oblomovova přízraku, ale především...

„...se nejvíc bál obraznosti, toho průvodce s dvojitou tváří, jednou přátelskou a druhou nepřátelskou... Bál se každého snění, neboť měli vkročit do jeho okruhu, vcházel tam jako do umělé jeskyně s nápisem „ma solitude, mon hermitage, mon repos“⁹⁸ a věděl, v kolik hodin a minut odtamtud vyjde.“⁹⁹

Štolc je pragmatik, ač je pragmatismus teprve na počátku svého zrodu někde v Americe.

Leninovi se zjevil Oblomovův přízrak

Gončarov zemřel. Zemřeli i statkáři a Oblomov. Avšak duch Oblomova je stále živ. Dokonce se objevil tam, kde jej nikdo nečekal. V nadšení z osvobozené socialistické práce.

Jeho duch se stal nejen ekonomickým fenoménem, který byl naprostým opakem jakékoliv práce, ale také fenoménem politickým. Zejména lenost je totiž považována za jednu z příčin pádu komunistického režimu. Problém komunismu tkví především v absenci „uvědomělosti“, která by dopomohla k tomu, aby byla práce vnímána jako radost, svoboda, nikoliv jako činnost podřízená vidině bohatství. Leninův projekt však selhal, kvůli nepřiměřené lenosti.

A Leninův projekt byl na lenosti založen. Tuto myšlenku zformuloval básník, umělec a snílek Anatolij Peregud. Uběhlo více než sto let od zrození Oblomova, když 2. září roku 1958 začal místo veřejně prospěšných prací malovat po silnicích rodného Sevastopolu komunistický slogan: „Bojujme ze všech sil za lepší zítřky našeho národa!“ Jeho vlastní iniciativa šířit a zdvojnásobovat ideologickou doktrínu se změnila v parodii, která samozřejmě nezůstala bez povšimnutí. Anatolij Peregud byl umístěn do Kremelské psychiatrické

---

⁹⁸ Má jeskyně, má poustevna, můj odpočinek.

⁹⁹ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart, str. 203, c2014. ISBN 978-80-7391-844-6.

léčebny s diagnózou schizofrenie, kde se nadále zabýval tvůrčí činností až do své smrti roku 1996. V léčebně v roce 1993 mi bylo ctí se s tímto člověkem seznámit.

Anatolij Peregud byl přesvědčen, že pseudonymem Lenin, který Vladimir Uljanov přijal, chtěl světu ukázat, jak je lenost nesmírně důležitá. Pouze lenost může podle Lenina spasit svět a komunismus není osvobozená práce, ale z práce vysvobozená schopnost lenošit.

Přízrak Oblomova se zanedlouho objevil v komunistickém plánu. Důkaz o pravdivosti Peregudových myšlenek nacházíme ve zjevení Oblomovova přízraku Leninovi. V roce 1922 ve své stati pod názvem „O mezinárodní a domácí situaci Sovětské republiky“ Lenin píše:

„Dříve existoval jistý představitel ruského života – Oblomov. Pořád jen ležel v posteli a osnoval plány. Od té doby uplynulo mnoho let. Rusko zažilo tři revoluce a všichni ti Oblomovové zůstali. Oblomov byl nejen statkářem, ale také křesťanem. A nejen že byl křesťanem, on byl i inteligentní, pracující komunista. Pohlédneme-li na nás, na naše zasedání, na to, jak pracujeme v komisích, nutno říci, že starý dobrý Oblomov v nás zůstal a my jej budeme muset ještě dlouho mýt, čistit, vochlovat a bít, než z něj budeme mít nějaký prospěch.“¹⁰⁰

Oblomovův přízrak pronikl do paranoidního mechanismu jasně strukturovaného času racionalismu a kompulzivnosti. Prospěch z Oblomovova přízraku tkví v rozsévání pochybností o mechanickém Štolcovi, který je:

„...samá kost, sval a šlacha jako plnokrevný anglický hřebec... Štolc nedělal nic nadarmo. Když seděl, seděl naprosto klidně. Jestliže konal, používal posunků jen do té míry, do jaké bylo potřeba... snad i

---

¹⁰⁰ Ленин В. И. О международном и внутреннем положении Советской Республики // Полн. собр. соч. 5-е изд. М.: Политиздат, 1970. Т. 45. С. 13. (vlastní překlad)

své strasti a radosti ovládal stejně jako pohyb rukou a kroky nohou nebo se k nim choval jako k dobrému a špatnému počasí. ¹⁰¹

Oblomovův přízrak je podobný viru, který napadne program ve zmechanizovaném Štolcovi. Oblomov je nadále odstrašujícím životním příkladem. Na oficiální lodi efektivy, produktivity a úspěšnosti nemá místo. Jeho místem je stejně tak jako u básníka Anatolije Pereguda psychiatrická léčebna. Zejména nezpůsobnost k práci řadí Michel Foucault¹⁰² k psychologickým příznakům šílenství. Spásou může být pro líného člověka marginální zóna paranoidně pracujícího sociálního stroje – umění. V umění je totiž dovoleno snít i spát, neboť alespoň zde existuje výsadní právo na „oblom“. Zde se vznáší Oblomovův přízrak, kterému

... je lež cizí. Jeho srdce ničím nepodplatíš a v jeho duši bude vždy čisto a útulno...Křišťálově průzračná duše, kterou má jen málo lidí a ti jsou stejně vzácní jako černé perly. ¹⁰³

Gončarov psal svůj román v letech 1848-1859. Jestliže je v něm popsána symptomatika přechodu od feudalismu ke kapitalismu, a pokud Anatolij Peregud popisuje přechod ze socialismu na komunismus, můžeme nyní říci, že je stará Oblomovka na pomezí mezi kapitalismem a feudalismem. Taková situace se může opakovat pouze v jiné formě. Tento přechod není označením pro progres nebo regresi. Přechodem rozumíme novou feudální formu kapitalismu, díky čemuž existuje i možnost opačného příznaku, o kterém se Iljovi Oblomovovi ani nesnilo... „Lenost je hybnou silou úspěchu. Investujte, přímo ze své lenošky...“

---

¹⁰¹ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart, str.203 c2014. ISBN 978-80-7391-844-6.

¹⁰² Michel Foucault-filozof, psycholog, sociolog, představitel francouzské intelektuální avantgardy sedmdesátých let.

¹⁰³ GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart, str.536 c2014. ISBN 978-80-7391-844-6.

Lenost a práce na motivy Maleviče

Danila Raskov

Docent, vedoucí Centra výzkumu ekonomické kultury, Státní univerzita Sankt-Petěrburg (SPBGU) Adresa: 190000, Sankt-Petěrburg, ul. Galernaja, 58-60. E-mail: danila.raskov@gmail.com

Klíčová slova: lenost, práce, odcizení, Kazimir Malevič, Paul Lafargue, Giorgio Agamben

Lenost a volný čas jsou protikladem práce. Jsou spojeny s přerušáním nebo pozastavením činnosti. Následující stať nám umožní zorientovat se v aktuální a velmi složité otázce vztahu lenosti a práce. Odrazovým můstkem bude umělecká provokace Kazimira Maleviče „Lenost jako skutečná podstata lidstva“ (1921). Lenost je v Malevičově pojetí chápána jako požehnání, smysl a ekvivalent práce, jež nás nejen zbavuje galejí, ale zároveň nás vede k odpočinku a ke spojení s Bohem. Autor předkládá k pročtení a porovnání apologetiku lenosti od Maleviče s ranými myšlenkami Karla Marxe a jeho důrazem na problematiku svobody člověka a stírání hranic odcizení se v nové společnosti a také dílo Paula Lafargua, který pracujícím doporučoval bojovat ne za pracovní právo, ale za právo na lenost. Porovnání s Marxem a Lafarguem odhaluje zásadní nedostatek pracovních výkonů nového socialistického systému, který si udržoval svou exploataci, avšak s tím rozdílem, že si práci přivlastňoval stát místo kapitalisty.

Malevičovo pojetí je blízké postřehům Johna Maynarda Keynesa. Shodují se především v názoru, že věda a technika mohou pomoci v řešení hospodářských problémů a lidstvo tak může započít novou éru zahálky a hojnosti. K aktualizaci současného chápání vztahu práce a lenosti dopomáhají filozofická pojednání Giorgia Agambena. V tomto kontextu je lenost nezbytným elementem smysluplné práce. Způsobilst k lenosti, odmítání, nečinnosti, protahování nebo odkládání povinností se stává sine qua non tvůrčí činnosti každého důstojného a svobodného člověka.

Volný čas, lenost, zahálka jsou různými variantami protikladu práce, jež mohou být často chápány spíše negativně¹⁰⁴. Ač je předmětem našeho zkoumání především problematika lenosti, která v tomto případě zastupuje protiklad práce. Její role nenechá ve společenském uspořádání nikoho klidným. Práce a lenost jsou ve vztahu vzájemné podřízenosti¹⁰⁵. Jde o stálou opozici ctnosti a neřesti. Pozastavením práce se čas promění ve volno, lenost, zahálku. Ve skutečnosti je to ale práce, která nadále zůstává středobodem celé problematiky. Podle ekonomů jde především o nesoulad mezi prací a volným časem. Pro umělce je to spíše otázka existenční a také možnost pro tvůrčí osvobození.

Socialismus se distancuje od kapitalismu a křesťanství a snaží se vytvořit vlastní ideologii. Ve 20. letech 20. století by v tomto kontextu mohla být práce vykládána dvojím způsobem. Jestliže sledujeme křesťanskou interpretaci, je jednou ze ctností pracovitost. Je tedy pravda, že je zahálka semenišťem zla? A opěvujeme-li práci, a ne lenost oprávněně? Na druhé straně vzniká potřeba vytvořit nový vědecký obraz světa, ve kterém by se na odvěké otázky o tom, co a jak musí dělat člověk, odpovídalo z hlediska nových, progresivních názorů – především marxistických. Nečekaná spojitost mezi křesťanskými představami o nezbytnosti pracovat „v potu tváře“ po vyhnání z ráje s novým socialistickým heslem – „kdo nepracuje, ať nejí“, zřetelně odkazujícím k apoštolu Pavlovi, vyžadovala minimálně zdůvodnění a prověření.

Je zde opravdu ukryt ideál budoucího postkapitalistického, socialistického mechanismu? V kontextu těchto otázek navrhuji nahlédnout do knihy Kazimira Maleviče „Lenost jako skutečná

---

¹⁰⁴ Lenost, chápána jako odmítání pracovat, podtrhuje současný vztah pojmů, jež mají svůj původ v antice a latinsky jsou nazývány jako negotium (práce) a otium (odmítání pracovat neboli lenost)

¹⁰⁵ Tento vztah je charakteristický zejména v asketickém křesťanství. O výhodách tvrdé práce a zhoubnosti lenosti existuje v knize Alfa a Omega (Počátek a konec, 1788) kapitola pod názvem „O pracovitosti a lenosti“. Starověrci interpretují lenost jako smrt a úpadek pro duši a matku zatracení.

podstata lidstva“, konkrétně úvaha s názvem „Práce jako prostředek seberealizace, filozofie socialistické myšlenky“. Najít a interpretovat smysl této umělecké provokace je hlavním cílem naší statě. Další zmínění autoři jsou pouze prostředníky pro demonstraci aktuálnosti a bohaté nadčasovosti umělcových myšlenek.

Pro Maleviče je protikladné postavení práce a lenosti v socialismu velmi sporné. Práce jako životní cesta, která vede ke spáse, lenost vede ke smrti a zatracení. Zachovává křesťanskou rétoriku ctnosti a neřesti, božského a světského, je však Malevič stále na vázkách, neboť lenost jako zárodek veškerých neřestí, v minulosti považována za naprostý vrchol, zatím nebyla překročena. V tomto případě ne z vlastního zájmu, ale v zájmu hledání pravdy. Díky revoluci vyvstala otázka týkající se práce. Malevič předkládá svou tezi a odpovídá na tuto otázku, jejíž argumenty opírá o křesťanskou etiku, tedy konkrétně pracuje pouze s jednou její částí. Současně také sympatizuje s radikálními názory marxismu o nutnosti osvobodit se ve svém vlastním zájmu od odcizení.

Ač je tomu téměř sto let od vydání Malevičovy knihy, obsah textu je neustále aktuální. Nehledě na perspektivní počátek 20. století, pokrok ve vědě a technice nevedl k poklesu zaměstnanosti. Po druhé světové válce se průměrná délka pracovního týdne jen nepatrně zkrátila a lidé s vyššími platy začali pracovat ještě usilovněji. Ve vyspělých zemích proletariátu tomu však už je jinak a také fabriky téměř vymizely. Umění žít, sladké nicnedělání nejsou prvořadými atributy dnešní společnosti. „Nezapočala éra zahálky a blahobytu a civilizace svobody.“¹⁰⁶ Dá se říci, že spíše proběhlo stírání hranic mezi prací a volným časem. V současné době se mohou lidé ve svých kancelářích zabývat různými sportovními činnostmi nebo odpočívat v houpací síti, díky čemuž se snadno stávají volnočasové aktivity součástí práce a výdělku, a to především jsou-li propagovány na sociálních sítích.

---

¹⁰⁶ Keynes formuloval velmi optimistickou prognózu, o níž se zmíníme na konci článku.

Pro další výklad je nutné analyzovat Malevičovu apologetiku lenosti a následně se ve všech poznacích zorientovat. Historický kontext a situace, při níž byl text vytvořen, nás samozřejmě odkazuje k marxistickým diskusím o kapitalismu a jeho překonání v nové společnosti, kterou se pokoušeli vytvořit v Sovětském Rusku. Za předchůdce Maleviče a jeho apologetiky lenosti je možné do jisté míry pokládat počátky tvorby Karla Marxe (jeho koncepce o odcizené práci) a také Paula Lafargua (traktát „Právo na lenost“). V současném diskursu se však názory Maleviče přibližují spíše ke kritice kapitalismu. Z tohoto důvodu nám k aktualizaci pojetí vzájemného vztahu lenosti a práce dopomůže Giorgio Agamben. V závěru budou uvedeny jasné důkazy o tom, že se Malevičovy myšlenky plně shodují s názory Johna Maynarda Keynesa v postupné transformaci kapitalismu na nečinnou společnost žijící v blahobytu.

Lenost jako skutečná podstata lidstva

Ne náhodou se spolu s tak ožehavými tématy jako „Průmysl jako šílenství“ nebo „Bůh není mrtev“ zabývá Malevič problematikou práce a lenosti. „Lenost jako skutečná podstata lidstva“ je jakýmsi kázáním hlavního představitele UNOVISU (suprematistická výtvarná skupina) ve Vitebsku. Tento žhnoucí a místy nejasný koncept bude nejlepší zkoumat v kontextu shledání podstaty umění, v rozhovorech Maleviče s Alexandrem Rodčenko a Proletkultem. Příčinu Malevičovy „záhalky“ v suprematismu opodstatněně zkoumá Felix Filip Ingold v kontextu s kritickým vzdalováním se od produktivních uměleckých praktik Proletkultu a utilitárního konstruktivismu.

Lenost je požehnáním a smyslem práce. Je považována za její hlavní ekvivalent a vysvobození od galejí. Podle Alexandry Šatské, která v současné době připravuje pojednání o lenosti v Rusku, lze lenost z pohledu Maleviče charakterizovat ne jako volný čas, ale jako

„nekonečný klid, nirvánu, návrat k Bohu“¹⁰⁷. Člověk se k Bohu přibližuje v sedmý den svého tvoření, produkce se mění na samovýrobu, člověk je fyzicky nečinný. Avšak mentální práce přechází na novou úroveň – v aktivní pasivitu.

Malevič si pokládá velmi důležitou otázku jak z praktického, tak teoretického hlediska. Jde o srovnání socialismu s kapitalismem. Dochází k závěru, že oba režimy mají výrazně shodné rysy při jejich praktické aplikaci. Z praktického hlediska je v tomto srovnání klíčová inklinace k lenosti, kterou lze dosáhnout skrze práci: „snaha... kapitalismu a socialismu je naprosto stejná: dosáhnout skutečné podstaty lidského bytí, kterou je lenost“. V kapitalismu jsou peníze „střípky lenosti“ a lenost výsadou vlastníků kapitálu. V nekapitalistickém systému ztrácí kapitalista své výsadní právo na lenost. Pokud je pravda, že si nadbytečný čas (přesčas) pracovníka může přivlastnit kapitalista, který se tímto zbaví své vlastní práce a využije tím výsadního práva na lenost, je otázkou, proč je v socialismu práce tak oslavována a pracovník svůj podíl přesčasu ztrácí ne ve prospěch kapitalisty, ale ve prospěch státu. Daleko logičtější by byl následující záměr:

„...osvobodit člověka od práce a dosáhnout stavu blaženosti, ve kterém budou všechny fabriky a závody pracovat bez lidského přičinění. Tento malý skutek bude zrcadlem obrovského vesmírného mechanismu, ve kterém je veškerá výroba uskutečňována bez specialistů, inženýrů a zaměstnanců. Vesmírný mechanismus, jenž byl vytvořen všemohoucím Bohem.“¹⁰⁸

Jako by byl člověk nucen navrátit se na novém vývojovém stupni bytí ke své přirozenosti, ve které může bez sebemenšího úsilí získat vše nezbytné. Lenost je jako tvůrčí nečinnost a pasivní způsob práce součástí procesu osvobození a přeměny života člověka.

Odcizení práce, státní kapitalismus a hymna lenosti

---

¹⁰⁷ Малевич К. Указ. соч. С. 8. (vlastní překlad)

¹⁰⁸ Малевич К. Указ. соч. С. 20. (vlastní překlad)

Malevič překvapivě souzní s ranými myšlenkami Marxe. Marx si velmi dobře uvědomoval, že je v systému státního socialismu právě samotný stát v pozici obchodníka, který organizuje výrobu a využívá pracovní sílu svých zaměstnanců. V tomto smyslu zůstává systém státního socialismu stejný s kapitalismem. Odcizení práce také zůstává a rubly, podle metaforického vyjádření Maleviče, jsou „kýženými střípky lenosti“. Samozřejmě nelze označit za socialistický ten systém, v němž je v roli hlavního vykořisťovatele stát. V novém státním socialismu, který se rozvíjel ve 20. letech minulého století, odhalil Malevič ve svých poznámkách o lenosti Achillovu patu.

V zájmu budování socialismu nadále fungoval zákon pracovní hodnoty a spolu s ním i vykořisťování většiny společnosti. Konečný převrat jen upevnil celkový státní mechanismus. Například Jevgenij Pašukanis, spisovatel 20. let minulého století, označil nový ekonomický systém jako „státní kapitalismus proletariátu“. Ve třetím vydání jeho knihy je autor nucen změnit „státní kapitalismus proletariátu“ na „diktaturu proletariátu“. Díky čemuž ještě z počátku panuje názor, že řešení organizace práce je pouze dočasné a má spíše přechodný charakter. Pohyb zboží, ceny a podmínky zůstávají stejné, včetně vykořisťování. Spolu s otázkou, jak organizovat práci a volný čas, vyvstává další otázka. Je možné, aby stát a legislativa překonaly kapitalistický charakter? Nucená práce nikam nezmizí. Podle raných Marxových ekonomicko-filozofických rukopisů, jež byly publikovány v roce 1844 v Paříži, je velmi důležitá svoboda člověka, v tomto případě osvobození pracujícího člověka. Pracující podle něj spadá do role zboží: vytváří neuvěřitelné věci pro boháče a sám se stává chudým. Hlavním problémem osvobození člověka a hledání sociální organizace nového společenství tkví v odcizení a jeho odstranění ze společnosti.

„Takto je definována nucená práce. ... pracující se cítí být sám sebou pouze mimo práci. V pracovním procesu se cítí odtržený od sebe samého. A co víc, práce je pro něj nedobrovolná a nucená.“¹⁰⁹

Odcizení od produktu vlastní práce nastává, pokud pracující neví, co a proč to vytváří. Dále odcizení od kolektivu, odcizení od sebe samého. Všechny tyto formy odcizení jsou překonávány nejen v práci, ale také v ostatních oblastech života:

„Náboženství, rodina, stát, legislativa, morálka, věda, umění a další. V podstatě jde o určitý druh produkce, který je podroben jistému univerzálnímu zákonu. Redukcí soukromého majetku v kladném slova smyslu, například přivlastněním lidského života, jde vlastně o pozitivní odstranění veškerého odcizení a návrat člověka z náboženství, rodiny, státu ke své podstatě bytí.“¹¹⁰

Malevič, jako velmi talentovaný člověk, silně pocítil bezvýhodnou situaci při snaze vyřešit problém týkající se svobody člověka. Nový systém nucené práce a otázky okolo něj se jen málo odlišovaly od předešlého systému. Jedinou změnou byly pouze alternativy pro shromáždění a rozdělení veřejných fondů.

V Marxových starších pojednáních vypadá obraz budoucí společnosti poněkud fragmentárně. Volný čas pracujícího po odstranění kapitalistické formy výroby je možné ohraničit na konkrétní dobu. V prvním svazku „Kapitálu“ na něj upozorňuje také Marx a dodává, že nezbytnou práci je důležité nadále rozšiřovat „za účelem vytváření veřejného rezervního fondu a fondu úspor“. V nové společnosti vše vede ke zvýšení duševní a společenské činnosti jednotlivce a snížení pracovní doby: zvýšení efektivity, racionální plánování, rovnoměrné přerozdělení práce mezi jednotlivé členy společnosti. Takovým způsobem začíná Marx chápat, že bude volný čas hrát v nové

---

¹⁰⁹MARX, Karl. *Sociologie*. M. Kanon-press: Kučkovo pole, 2000. Str. 230 (vlastní překlad)

¹¹⁰MARX, Karl. *Sociologie*. M. Kanon-press: Kučkovo pole, 2000. Str. 259 (vlastní překlad)

společnosti velmi důležitou roli a poskytne možnost pro individuální vyžití.

Ve svém pozdějším pojednání pod názvem „Teorie nadhodnoty“ Marx komentuje myšlenky Johna Ramseye McCullocha. Pozastavuje se zejména nad frází „Národ je bohatý tehdy, jestliže pracuje místo dvanácti hodin jen šest. Bohatstvím je totiž čas, který můžeme trávit svobodně. Nic víc.“ Tento čas je vyhraněn pro vlastní potěšení, díky čemuž se „otevírají nové možnosti pro jakékoliv činnosti a další vývoj. Čas je prostorem pro rozvíjení schopností“.

Avšak Marxovy myšlenky mají v daném kontextu jisté nedostatky. Zvýšení produktivity a intenzity práce totiž může pouze potenciálně snížit pracovní dobu, neboť prakticky zde vzniká nesoulad v převedení pracovního času do volného, protože délka pracovní doby byla stanovena již dříve. Kromě toho je možnost spravedlivé dělby práce a rovnoměrného rozvoje čistě hypotetická. Marx si uvědomuje, ač tyto myšlenky úplně nerozvedl, hodnotu volného času, který se nyní může stát výsadou nejen pro vyvolené, ale také pro obyčejné pracující lidi.

Jestliže hovoříme o počátcích vzniku Malevičovy koncepce a jejích marxistických konotacích, je nutné zmínit pamflet „Právo a lenost“ Paula Lafargua z roku 1883, kde jsou „Láska k práci a vášnivý zápal do práce“ Lafarguem považovány za naprosté šílenství. A jaké argumenty na obhajobu této teze předkládá? Především je to důraz na primitivní počátky společnosti, kdy žil člověk v souladu s přírodou a vším, co do ní patří, a sám měl dostatek času na hry a lenost.

„Srovnejte vznešeného divocha (noble savage), kterého komerční misionáři a obchodníci s náboženstvím ještě nenakazili křesťanstvím, syfilitidou a naukou o práci s našimi ubohými otroky systému.“

Lafargue po vzoru mnohých cestovatelů a antropologů poetizuje „lehce bronzový odstín pleti, zlatavé, kudrnaté vlasy, růžově veselou tvář domorodců“. Kromě bezstarostného, divošského období Lafargue uvádí příklady z Antiky, kdy byla práce vnímána jako otroctví:

„Řekové v období největšího rozkvětu své říše vnímali práci s opovržením: pouze otroci měli dovoleno u nich pracovat a svobodný občan se zabýval rozumovou a sportovní činností. Antičtí filozofové prohlašovali práci za opovrženímhodnou, za ponížení člověka. Básníci opěvovali lenost, dar od bohů... Ó Melibeo, bohové nám tu sladkou nečinnost seslali.“

Mnoho metafor a příkladů, které posléze použil Malevič, najdeme již u Lafargua. Oba pak hovoří zejména o sedmém dni stvoření světa jako o věčném odpočinku a člověk, jenž se k odpočinku připojí, pocítí více božské energie. Je pravdou, že Malevič na rozdíl Lafargua, vede principiální rozpor se skutečností a dalšími alternativami v chápání smyslu tvořivosti a umění. Jeho úvahy však nejsou převedeny do praxe. Lafargue nás důrazně upozorňuje na zkrácení pracovní doby na tři hodiny denně. Malevič i Lafargue věří v proces mechanizace a také důležitou roli fabrik během osvobození od práce.

Schopnost nekonat jako příznak svobody

V otázce vztahu mezi leností/volným časem a prací je za velmi přínosnou považována interpretace Giorgia Agambena. Nejen že jsou mu známa Malevičova pojednání, Agambenova interpretace ukazuje nové, zajímavé, přesněji řečeno staré, ale dávno zapomenuté mezníky, jež pomáhají najít smysluplnou odpověď. Agamben zdůrazňuje, že se „adekvátním symbolem lenosti stává bílá na bílé, vyšší stádium, jež je dosaženo prostřednictvím suprematismu, konkrétně v malířství“. Spolu s tím se ale kriticky staví k definici lenosti, kterou určili Malevič a Lafargue jako protiklad práce:

„Jestliže byla práce v období antiky spojována s negativní předponou – negotium, jež je protikladem života plného rozjímání a hloubání – otium, pak je, soudě podle všech dostupných informací, zřejmé, že v současné době je prakticky nemožná představa rozjímání, nečinnosti a lenosti, jinak než jako odpočinek od práce.“

A zejména zde se můžeme vrátit k osvobození člověka od práce. Lenost (Agamben upřednostňuje užití termínu *inoperosita* neboli

nečinnost) definuje jako nesamostatný stav, který je nedílnou součástí svobodné práce. Je to způsobilost nepracovat v okamžiku tvoření.

Lenost je neoddělitelnou součástí práce, neboť bez ní by nemohla být práce svobodná. Navazujeme na Agambena, jenž dále rozvíjí Aristotelovy myšlenky:

Člověk žijící v obrazu schopnosti je schopen vlastní neschopnosti, a pouze v tomto kontextu vlastní svou schopnost.

Práce jako kreativní akt vždy obsahuje schopnost netvořit, v níž je velmi silný prvek náhody:

„Ten, kdo nemá vkus, nemá ani schopnost čemukoliv odolat. Absence vkusu je vždy nezpůsobilostí k odmítnutí.“

Agamben umožňuje odhalit podstatu lidské svobody prostřednictvím oddálení se od protikladu práce a lenosti, demonstruje ji skrze kreativní činnost. Lenost a odmítavý postoj k práci nejsou protikladem k pracovní činnosti, nýbrž ji zvětšují, zušlechťují a přidávají k ní prvek náhodnosti a svobody, který se u zautomatizované mechanické práce, konané na základě určitého plánu, nenachází. Továrna osvobozuje od rutiny. Práce, která obsahuje i prvek lenosti jako možnost nedřít se, dělá z člověka tvůrce. A právě v tomto se stírá nucená a násilná práce, což znamená, že spolu s tím i problém odcizení.

Agamben pokládá za největší duševní slepotu neschopnost pracovat. A s tímto tvrzením se naprosto ztotožňujeme. Jistá forma dobrovolného otroctví existuje právě díky způsobilosti pracovat. Odtud přichází ono radostné „Je to lehké jak facka“ anebo do jisté míry nezodpovědné „Až bude hotovo!“

Namísto závěru: století hojnosti nebylo doposud započato

Otázka volného času, lenosti a nečinnosti zůstala pohřbená někde hluboce pod hrdinstvím práce v mladém sovětském Rusku. Primární byla mobilizace a vytváření konkurence mezi jednotlivými státy. Otázky lenosti a svobodné práce však zůstávaly nevyřešeny, stejně tak jako otázka rovnoprávnosti žen, osvobození člověka od odcizení nebo otázka celosvětového významu revoluce. Volnomyšlenkářský duch 20. let minulého století nám připomíná palimpsest, na nějž jsou naneseny anarchistické, antické, křesťanské a revoluční vrstvy.

V letech 1920-1930 byla otázka volného času a regulace pracovního týdne pod drobnohledem mnoha ekonomů. Myšlenky Johna Maynarda Keynese jsou velmi podobné těm Malevičovým. V roce 1930 předkládá Keynes ve svém díle „Ekonomické možnosti našich vnuků“ optimistickou prognózu. Předpovídá, že v průběhu století dojde ve vyspělých zemích k finálnímu řešení ekonomických problémů a průměrná pracovní doba bude 15 hodin týdně. Pro Keynese má tato otázka jasně morální konotaci:

„Poprvé od svého stvoření bude člověk čelit opravdovému a celosvětovému problému: jak využít své svobody, aby se vymanil z cyklu naléhavých ekonomických potřeb, čím vyplnit volný čas, jenž je mu umožněn vědou a technikou tak, aby život prožil správně, rozumně a v souladu se sebou samým? Velmi si budeme vážit těch, již nás naučí, jak prožít každý den a každou hodinu rozumně a bohu libě. Úžasní lidé, vzácní, jako černé perly, již se dokáží radovat z maličkostí, nepracují a nikam nespěchají.“

Keynes měl ve svém prognózování pravdu ve stabilním růstu blahobytu. Na druhou stranu se ale fatálně mýlil ve vztahu práce a volného času, práce a lenosti. Ekonomové ve snaze vyjasnit příčinu toho, proč lidé nezačali méně pracovat, dospěli k závěru, že zvyšování produktivity, rozrůstání majetku a rozšíření mechanizace nevede a pravděpodobně ani nepovede k nárůstu volného času, lenosti nebo k

nečinnosti. Práce je naopak upřednostňována před volnem, neboť díky zvyšování finančního ohodnocení vzniká silná motivace jako stimulační prostředek, jenž je poté výsledkem většího bohatství a zlepšení životní úrovně. Práce jako taková již není pouze rutinní záležitostí, ale je více rozmanitá, což z ní v určitém stupni vytváří vědomý volný čas. Kromě toho nedošlo k tak zvanému aristokratickému převratu, kdy by byl všestranný volný čas a umění života oceněn v běžném životě. Svoboda je nadále považována za velké břímě a daleko silněji se projevují tendence v profesionálním a kariéřním růstu, a také existenční požadavky v narůstající úrovni spotřeby.

Otázka lenosti/volného času nás nutí najít smysl práce a retrospektivně spatřovat nové možnosti při překonávání problému donucení a odcizení. Dále nám pomáhá rozeznat manipulaci a vykořisťování v patosu chrabrosti pracovních výkonů. Být lenivým, odmítat práci, nepracovat, protahovat nebo pozastavovat činnost jsou v daném kontextu asi jedinou možností pro důstojnou a tvůrčí práci svobodného člověka. Při splnění těchto principiálních podmínek může práce nabýt nových hodnot.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce byl překlad odborného textu, příspěvky z filozoficko-literárního časopisu Logos. Byly vybrány tři články, jež spadají pod kapitolu nazvanou Umění volného času. Každý z vybraných článků se odlišoval strukturou, užitím jazykových prostředků a také stylem, charakteristickým pro každého autora.

První stať, jehož autorkou je Jekatěrina Andrejeva, pod názvem „*Práce a přestávka na cigaretu v umění SSSR od roku 1940 do počátku roku 1960*“, pojednává o uměleckých dílech. K překladu byly nastudovány paralelní texty, v nichž jsme hledali adekvátní ekvivalenty při překladu názvů uměleckých děl. Vlastní jména jsme přeložili podle tradičních překladatelských postupů, tedy transkripcí nebo transliterací s ohledem na česká gramatická pravidla. Názvy některých uměleckých děl neměly v českém jazyce ekvivalent, proto jsme velmi často užívali doslovný překlad, neboť jsme tuto tendenci zaznamenali, u již přeložených děl.

Viktor Mazin, autor dalšího překládaného článku, který jsme nazvali „*Nelenivé poznámky o lenosti: Oblomov, Lenin a kapitalizace lenosti*“, pojednává o protikladu práce a lenosti. Prostřednictvím analýzy úryvků z knihy Ivana Alexandroviče Gončarova – Oblomov demonstruje protichůdné postavení práce a lenosti ve společnosti. Úryvky z knihy byly přeloženy na základě již existujícího překladu, autorův text je pak samostatným překladem, realizovaným na základě výsledků strukturální a kontextové analýzy textu.

Poslední článek, jehož autorem je Danila Raskov, najdeme pod názvem „*Lenost a práce na motivy Maleviče*“. Autor pracoval s uměleckou provokací Kazimira Maleviče – „Lenost jako skutečná podstata lidstva“, kterou dává do kontextu s myšlenkami Karla Marxe, Johna Maynarda Keynesa nebo Paula Lafargua. U jednotlivých myslitelů jsme vyhledávali termíny, jež jsou užívány v českém prostředí a jsou charakteristické pro jejich filozofii a díla.

Vzhledem ke složitosti textu byla vybrána strategie, vycházející z principu Hallydayova modelu. Nejprve jsme analyzovali texty tzv. makropřístupem, kdy jsme uvažovali kulturologický aspekt, reálie, literární spojitosti a dále typ textu a jeho funkci. Poté jsme pomocí principů mikropřístupu analyzovali jednotlivé gramatické struktury, lexiku a syntaktické struktury. Dlouhá a komplikovaná souvětí jsme rozsegmentovali do menších úseků, v nichž jsme na základě generativní transformační gramatiky čtyř typů funkční třídy získali jádrové věty (kernel sentences), jež nám pomohly odhalit myšlenkovou podstatu a tím zachovat skopos překladu. Dále jsme pak vytvářeli text překladu tak, aby splňoval požadovanou míru ekvivalence na základě principů podle Komissarova. Cílem našeho překladu bylo vyvolání požadovaného ekvivalenčního účinku, který předpokládáme u recipienta po přečtení textu.

Aplikací teoretických znalostí jsme se pokusili o přiblížení textu čtenáři v českém prostředí. Některé nejasné pasáže, jež jsme pokládali za důležité, byly rozšířeny o tzv. gloss translation neboli komentáře k překladu. Pro správné pochopení a interpretaci překládaných textů jsme nejprve nastudovali paralelní

texty, jež nám významně pomohly při formulaci myšlenek. Adekvátní ekvivalenty jsme pak hledali na základě shody v těchto textech a také na základě jejich sémantiky a četnosti užívání v jazykových korpusech.

V teoretické části naší diplomové práce jsou zpracována jednak témata, která považujeme za tradiční například funkční teorie nebo ekvivalence, ale také poměrně nové výzkumy a přístupy z oblasti translatologie. Uváděny jsou názory jednotlivých odborníků, polemika a argumentace k jejich teoriím a koncepcím.

Za velmi důležitou považujeme kapitolu pod názvem Generativní přístup, kde je podrobně rozpracován generativní transformační model Noama Chomského. Na jeho koncepci pak navázal Eugen Nida a vytvořil tzv. generativní transformační model čtyř typů funkční třídy. Model popisuje strukturální vztahy ve větách. Pomocí tohoto modelu lze označit jednotlivé prvky ve větě, nebo textu a přetransformovat jej do jiného jazyka. Nida užívá pojmu jádrové věty (kernel sentences), které považuje za univerzální rysy jazyka. Na generativní přístup dále navazuje kapitola, věnovaná ekvivalenci, neboť její hlavní myšlenky vycházejí z úvah, uvedených v kapitole o generativním přístupu.

Dále byla zpracována problematika z oblasti deskriptivní translatologie. Odborná literatura, jež se zabývá touto tematikou je převážně cizojazyčná, proto byl nezbytný vlastní překlad a následná interpretace do českého jazyka. V kapitole věnované deskriptivní translatologii klademe důraz na teorii polysystému, jejímž autorem je izraelský překladatel a teoretik

Itamar Even-Zohár. Jeho poznatky a myšlenky nás vedou k novému pohledu na cizí jazyk obecně, neboť na něj lze nahlížet jako na matematický systém množin, jež se vzájemně protínají. Even-Zohár dále určuje metodologii v deskriptivní translatologii, která je aplikovatelná i v jiných oblastech vědy o překladu. Na teorii polysystému pak navazuje další izraelský teoretik Gideon Toury. Toury je autorem dvou zákonů. Zákon rostoucí standardizace a zákon rostoucí interference. Myšlenky a argumenty, jež přivádí pro své zákony, považujeme za velmi přínosné a novátorské, stejně tak jako jeho pohled na translatologii jako vědu. Toury akcentuje na empirická data a doporučuje předávat znalosti z oblasti translatologie na základě zkoumání určitých problematických jevů v rámci jazykového systému. Z praktického hlediska jsou tyto zákony logické a snadno prokazatelné na velkém množství textů.

Kapitola věnovaná korpusové translatologii vychází z poznatků o deskriptivní translatologii a chápání jazyka jako uceleného systému, jež má jistá specifika. Na základě tohoto předpokladu byla vytvořena podkapitola, jež se zabývá překladovými univerzáliemi. V této části jsou rozpracovány základní principy pro určení překladových univerzálií. Pro srovnání jsme uvedli první studii, jejíž autorkou je profesorka Mona Baker a novou klasifikaci, kterou vytvořil Andrew Chesterman. Pro vytvoření a zkoumání překladových univerzálií je třeba využívat paralelní korpusy. V tomto případě však nutno upozornit na naprostou absenci paralelního korpusu v kombinaci ruština-čeština.

Poslední kapitola naší práce obsahuje charakteristiku textu překladu. Zajímavá je koncepce manželů Šebestových, kde jsou určeny atributy odborného textu. S jejich tvrzením se ztotožňujeme hned v několika bodech, Závěrečná část je pak věnována krátkému představení časopisu Logos.

РЕЗЮМЕ

Основной темой дипломной работы является перевод научного текста. Текст составлен на основе выбора научных статей. Подлинником стал философско-литературный журнал Логос, издаваемый в Санкт-Петербурге с 1991 года. Выходит 6 раз в год и учредителем является Фонд Институт экономической политики им. Е. Т. Гайдара.

Каждый том журнала направлен на разные темы и распространяется среди философов, ученых, крупнейших российских и зарубежных библиотек. В журнале публиковались работы и анализировалось творчество многих важнейших фигур классической и современной мысли, в том числе М. Хайдеггера, Г. Г. Гадамера, Ж. Деррида, С. Жижека и других. Логос публикует работы по широкому спектру традиционных и актуальных тем. Основной темой тома 29 является Труд и Досуг. Для нашего перевода была выбрана глава под названием Искусство досуга. В главу включены три статьи разных авторов.

Первая статья, автором которой является Екатерина Андреева, называется Труд и перекур в искусстве СССР 1940-х – начала 1960-х годов. Статья посвящена изменениям в репрезентации труда в советском искусстве, преимущественно живописи. Автор доказывает, что в 1940-е годы, в период окончательного формирования сталинского соцреализма, изменяется идеологический характер отражения труда в советском искусстве. Труд интерпретируется не с точки зрения усилия, подвига и тому подобных качеств, но с точки зрения отдыха от труда, или перекура. В дальнейшем, в

период культурных реформ Хрущева, героика труда уже не возвращается в советское искусство.

Следующая статья посвящена исследованию феномена лени и начинается с анализа оппозиции лень/польза. Польза, как благо, отсылает в первую очередь к труду. Оппозиция лень/труд занимает центральное место в романе Ивана Гончарова "Обломов", отмечающем радикальную смену феодальной формации на капиталистическую. Два главных героя романа, Илья Ильич Обломов и Андрей Иванович Штольц, на первый взгляд, олицетворяют собой конфликт лени и труда. Автор статьи подвергает анализу отрывки книги и через анализ латинских понятий *otium* и *negotium* автор приходит к идее диалектичности труда и его противоположности. Лень – неотъемлемая оборотная сторона труда. Жители Обломовки считают лень своим долгом. Лень обретает этическое измерение и в качестве такового оказывает сопротивление новому порядку. В конце статьи найдем интересные заметки Анатолия Перегуда, проведшего большую часть своей жизни в психиатрической больнице. Согласно его идеям, псевдоним Ленина указывал на принципиальное место лени в коммунистическом проекте.

Лень и труд: по мотивам Малевича. Это название последней статьи, переведенной на чешский язык. Автор Данила Расков разрабатывает понятия лень, досуг, свободное время и труд. Он старается разобраться в сложном и актуальном вопросе соотношения лени и труда, отталкиваясь от художественной провокации Казимира Малевича. Лень как действительная истина человечества. Лень переосмысливается Малевичем как благость, смысл и эквивалент труда. Автор предлагает прочитать и

сопоставить апологетику лени Малевича с идеями раннего Карла Маркса, с его акцентом на проблеме свободы человека и снятии отчуждения в новом обществе. Далее автор работает с идеями Поля Лафарга, который рекомендовал рабочим бороться не за право на труд, а за право на лень. Сопоставление с Марксом и Лафаргом помогает обнаружить недостаток новой социалистической системы трудовых подвигов. Высказывание Малевича сближается с прозрениями Джона Мейнарда Кейнса. Конкретно мнение, что наука и техника помогут решить экономическую проблему, и человечество сможет вступить в век праздности и изобилия. Автор приходит к заключению, что способность лениться, отказываться, не делать становится неотъемлемой частью творческого труда, свободного человека.

Дипломная работа разделена на две части. Практической частью стал перевод научного текста, описанный выше. К этой части был создан словарь, находящийся в приложении, подлинником которого был исходный текст. Вторая часть – теоретическая. В начале теоретической части мы даем определение понятию перевод и прагматика перевода, включая четыре основных прагматических аспекта Герхарда Ягера.

Следующая глава нацелена на генеративный подход в переводе. Американский лингвист Ноам Хомский - автор модели генеративной трансформации, описывает структуральные отношения между предложениями и их компонентами. В связи с моделью генеративной трансформации, мы работаем с концепцией Еугена Нида, основавшим переводческую методику для декодирования исходного текста и создания текста

перевода. Нида акцентируется на системе трех основных шагов – анализ, перевод и реструктуризация.

Глава Эквивалентность и ее интерпретация описывает разделение эквивалентности в книге "Теория перевода" (Лингвистические аспекты) В. Н. Комиссарова. Комиссаров выделил пять содержательных уровней эквивалентности. Далее мы работаем с концепцией формальной и динамической эквивалентности Еугена Нида и эффектом эквивалентности. Следует отметить, что в связи с концепцией Нида, Петером Ньюмарком была разработана теоретическая основа коммуникативного и семантического переводов, и в последней части мы описываем Эквивалентность в концепции корпусного перевода и новые подходы к проблематике эквивалентности.

С теорией перевода и его подходами связан функциональный подход. В отличие от лингвистического подхода, принцип функционального заключается не только в эквивалентности выбора языковых средств, но и в функции определенного текста. Функциональный подход глубже разработали немецкие лингвисты Ганс Й. Вермеер и Катарина Рейс. Катарина Рейс определяет три текстовых типа на основе их функций (информативной, экспрессивной и оперативной). В главу включена теория скопос и правило фиделиты, которые были лучше всего определены испанским профессором и переводчиком Ампаро Гуртадо-Албир. Далее были приведены мнения авторов Грдлички, Коллера и Хлумской, которые отрицательно относятся к вышеприведенным функциональным теориям. В конце главы описана теория Мигеля А. Хименес-Креспо, подвергающего анализу новые текстовые типы цифровых технологий.

В связи с этим он использует акроним GILT, обозначающий глобализацию, интернационализацию, локализацию и перевод. Новые текстовые типы нуждаются в быстром переводе. Переводы этого типа осуществляются функциями автоматического перевода – CAT или MT программы. Данные этих программ становятся неотъемлемой частью языковых корпусов.

В нашей теоретической части мы коснулись проблематики дескриптивной транслитологии. Дескриптивная транслитология оценивает текст перевода не с точки зрения исходного текста и эквивалентности, а как самостоятельный текст. Представляем понятие дескриптивной транслитологии Джеймса С. Голмеса, который предлагает свою концепцию об ориентации этой научной области в сопоставлении с переводоведением.

Дескриптивная транслитология также включает теорию полисистемы. Довольно новое направление в развитии этой научной сферы. Основоположником стал профессор Итамар Эвен-Зогар, который разработал на основе знаний российских формалистов систему, направленную на исследование литературных текстов в сравнении с переводной литературой, культурой определенной страны, включая язык. Вышеприведенные аспекты он исследует синхронно и диахронно, их взаимоотношения и изменения в рамках полисистемы. Теория полисистемы сильно повлияла на будущее развитие в области переводоведения. Основные идеи положили начало мнению, что переведенные тексты существуют самостоятельно, и их исследование и анализ нуждаются во внимании. Характерные черты можно определять и сравнивать с помощью языковых корпусов.

Исходя из теории полисистемы, продолжаем развивать мысли Евен-Зогара в законах, предложенных Гидеоном Тауры. Законы основаны прежде всего на эмпирических данных и имеют условный характер. Тауры определяет два закона. Закон растущей стандартизации и закон растущей интерференции. Согласно его концепции, стандартизация и интерференция в тексте перевода являются естественными явлениями, которые происходят в процессе перевода.

Дескриптивное переводоведение – отправная точка для формирования гипотез и методологии корпусного переводоведения. На основе тематически намеренных исследований ученые обнаружили определенные черты, связывающие тексты на разных уровнях. И так была возрождена мысль создать электронные, языковые базы данных – языковые корпуса.

Корпусное переводоведение развивается с 90-х годов, одновременно с бурным развитием новых технологий. С точки зрения корпусной лингвистики, речь идет о базе доступных электронных текстов и развитии программ для переводчиков.

Самые важные темы корпусной лингвистики были обсуждены в 2007 году на конференции Европейского общества переводческих исследований. Теоретическое исследование, основанное на данных из корпуса, направлено на такие переводческие проблемы как универсалии перевода, нормы перевода или индивидуальных подход переводчиков.

Целью корпусного переводоведения стало определение универсальных особенностей перевода. Профессор Мона Бейкер является автором первых исследований в этой области. Она определяет ряд универсалий

перевода, которые могут быть характерными для многих языков. К сожалению, ее теорию критикуют многие ученые, например Виктор Бехер или Джулиан Хаус, и она продолжает работать и искать универсальные особенности перевода. В 1996 году Бейкер предлагает новую модель, в которую включены следующие понятия: Упрощение, Разъяснение, Нормализация или консервативный подход, Конвергенция. В конце ее статьи находим ссылку к дальнейшему исследованию, которое предлагает Эндрю Честерман.

Эндрю Честерман, автор практической дефиниции универсальных характеристик перевода, учитывает факторы как разные типы текстов, разные переводы, язык и историю языка и другие. Он старается объективно описать переводческие проблемы и язык перевода в общем, создавая два типа универсальных характеристик по отношению к тексту. Если говорим о тексте исходного языка, то универсальные характеристики классифицируются как S-universals (source). Если говорим о тексте перевода, определяются характерные черты под названием T-universals (target).

На основе вышеизложенной теории мы обнаружили трудности и несоответствия в стремлении найти универсальные характерные черты в переводе. До сих пор не существует общий анализ и адекватные результаты исследования в этой области. И в дальнейшем, не существует параллельный корпус русского и чешского языков, на котором было бы возможно провести исследование.

В заключительной главе нашей дипломной работы мы привели характеристику текста перевода и основные

проблемы, с которыми мы столкнулись в процессе перевода. Были приведены некоторые термины, не имеющие эквивалента в чешском языке и описан метод их перевода. Нами был использован описательный подход, а также перевод пассивных предложных конструкций. Прежде всего мы старались соблюдать правила теории скопоса и фиделиты и передать смысл сообщения. Так как текст является научно-философским, нам было необходимо анализировать его, обнаружить смысл и потом найти путь к его передаче, учитывая аспект эквивалентности.

Дипломная работа содержит теоретическую часть, практическую часть, заключение, резюме на русском языке, список используемой литературы и приложения. Приложение № 1 содержит оригинальный текст перевода.

BIBLIOGRAFIE

1. GONČAROV, Ivan Aleksandrovič. *Oblomov*. Přeložil Prokop VOSKOVEC. V Praze: Slovart. c2014. ISBN 978-80-7391-844-6.
2. FIŠER, Zbyněk. *Překlad jako kreativní proces: teorie a praxe funkcionalistického překládání*. Brno: Host, 2009. Studium (Host). ISBN 978-80-7294-343-2.
3. CHLUMSKÁ, Lucie. *Překladová čeština a její charakteristiky*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. Studie z korpusové lingvistiky. ISBN 978-80-7422-621-2.
4. CHOMSKÝ, Noam. *Syntaktické struktury*. Praha: Academia, 1966.
5. ILEK, Bohuslav: Místo teorie odborného překladu v soustavě věd o překladu. In *Antologie teorie odborného překladu: výběr z prací českých a slovenských autorů*, 3. aktualiz. a rozšířené vydání. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7368-801-1.
6. KNITTLOVÁ, Dagmar, Bronislava GRYGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010. ISBN 978-80-244-2428-6.
7. MAREŠ, Petr. *Úvod do lingvistiky a lingvistické bohemistiky*. Praha: Karolinum Press. 2014 ISBN 8024626403
8. SIEGLOVÁ, Dagmar. *Didaktické metody pro 21. století*, Praha, Grada Publishing, 2019. ISBN 978-80-271-2534-0.
9. ŠEBESTOVÁ, V., ŠEBESTA, J.: Umelecké prvky v neumeleckom preklade. In *Antologie teorie odborného překladu: výběr z prací českých a slovenských autorů*, 2. aktualiz. a rozšířené vydání. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7368-801-1.

10. VOLF, Jan.: *Podstata filozofie a kultury*. Martin Koláček – E-knihy. 2019. ISBN 9788075899859.

CIZOJAZYČNÁ LITERATURA

11. ALIMOV, Vjačeslav, *Interferencija v perevodě*, Moskva: Rossijkaja gosudarstvennaja biblioteka, 2005. ISBN 5-484-00084-X.

12. BAKER, Mona. *In Other Words. A coursebook on translation 2nd edition*. Oxon: Routledge 2011. ISBN 978-0-415-46754-4.

13. BAKER, Mona, *Corpora in Translation Studies: An Overview and Some Suggestions for Future Research In International Journal Of Translation Studies, Volume 7*, 1995. ISSN 0924-1884.

14. BAKER, Mona. *Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications*. In M. Baker, G. Francis and E. Togini-Bonelli (Eds.), *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins. 1993. ISBN 9789027221384.

15. БАРХУДАРОВ, Л. С. *Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода*. Издательство: ЛКИ, 2008. ISBN 978-5-382-00577-5.

16. BECHER, Viktor. *Abandoning the Notion of Translation-Inherent Explicitation. Against a Dogma of Translation Studies. Across Languages and Cultures*. 2010. ISBN 9789027216199.

17. EVEN-ZOHÁR, Itamar, *Polysystem Theory, Poetics and Comparative Literature*, Tel-Aviv

18. FANTINUOLI, Claudio & ZANETTIN Federico. *Creating and using multilingual corpora in translation studies*. In Claudio Fantinuoli & Federico Zanettin (eds.), *New directions in corpus-based translation studies*, Berlin: Language Science Press. 2014. Str. 1-10. ISBN 978-3-944675-83-1.

19. GENTZLER, Edwin. *Contemporary translation theories*. London: Routledge, 1993. Translation studies. ISBN 0415091721.

20. HOLMES, J. S. *The name and nature of translation studies*, In L. Venuti (Ed.) *The Translation Studies Reader*, London and New York Routledge, 1972. ISBN 978-0415319201.

21. HOUSE, Juliane. *Beyond Intervention: Universals in Translation*. In L. Chlumská. *Překladová čeština a její charakteristiky*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. Studie z korpusové lingvistiky. ISBN 978-80-7422-621-2.

22. HURTADO ALBIR, Amparo. *La notion de fidélité en traduction*. Paris: Didier érudition, 1990. Collection Traductologie, 5. ISBN 2864601516.

23. CHESTERMAN, Andrew. *Beyond the Particular*. In. A. Mauranen and P. Kujamaki (Eds.), *Translation Universals-Do They Exist*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins. 2004. ISBN 978-3-7329-0410-5.

24. JAGER, Gerhard, *Game theory in semantics and pragmatics*, University of Tübingen, 2012. ISBN 978-0-230-28589-7.

25. JIMENÉZ-CRESPO, Miguel. *Translation and web localization*. London and New York: Routledge. 2013. ISBN 9781134082186.

26. KENNY, Dorothy. *Corpora*. In: Mona Baker and Gabriela Saldanha. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 2nd edn. London and New York: Routledge. 2011. ISBN 978-0-415-36930-5.

27. KENNY, Dorothy. *Lexis and creativity in translation: a corpus-based study*. Manchester, UK; Northampton MA: St. Jerome Pub., c2001. ISBN 1900650398.
28. KOMISSAROV, V. N. *Teorija perevoda: lingvističeskie aspekty*. Moskva: Vysshaja shkola. 1990. Str. 71. ISBN 5060010570
29. KRUGER, Alet, *Corpus-based translation research: Its development and implications for general, literary and Bible translation*. 2002, Acta Theologica Supplementum. ISBN-13: 978-1623563189
30. LAVIOSA, Sara. *Corpus-based Translation Studies: Theory, findings, applications*. Amsterdam: Rodopi, 2002. ISNN 0169-0523.
31. NIDA, Eugene, TABER, Charles. *The theory and practice of translation*. Leiden: E. J. Brill. 1969. ISBN 9789004065505.
32. NIDA, Eugene. *Toward a Science of Translating*. Leiden. J. Brill, 1964. ISBN 978004132801.
33. NEWMARK, Peter. *A text book of translation*. London: Prentice Hall, 1998. ISBN 0-13-912593-0.
34. MUNDAY, Jeremy. *Evaluation in Translation: Critical Points of Translator Decision-Making*. London, New York: Routledge, 2012. ISBN 9780415577700.
35. MUNDAY, Jeremy. *Introducing Translation Studies*, Oxon, Routledge, Theories and applications, 2008. ISBN 0-203-86973-7.

36. OLOHAN, Maeve. *Introducing corpora in translation studies*. London: Routledge. 2004. ISBN 9780203640005.

37. PYM, Anthony. *The moving text: Localization, Translation and Distribution*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 2004. ISBN 9789027216557.

38. REISS, Katharina. VERMEER, Hans. *Towards a General Theory of Translational Action, Skopos Theory Explained*. Oxon: Routledge. 1981. ISBN 978-1-905763-95-5.

39. TOURY, Gideon. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2012. ISBN 978-90-272-24484.

SLOVNÍKY

40. MEJSTRÍK, Vladimír, ed. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 3., opr. Praha: Academia, 2003. Str. 114, ISBN 80-200-1080-7.

41. Velký rusko-český slovník. Praha Nakladatelství Československé akademie věd. 1959.

42. *Ottův slovník naučný, ilustrovaná encyklopedie nových vědomostí, díl XVI.*, Praha, Vydavatel a nakladatel Jan Otto, 1900.

INTERNETOVÉ ZDROJE

43. Glosbe slovník. *Glosbe.com* [online]. [cit. 2020-06-23]. Dostupné z: www.glosbe.com

44. Gramota.ru. *Gramota.ru* [online]. [cit. 2020-06-23]. Dostupné z: www.gramota.ru

45. Seznam slovník. *Seznam.cz* [online]. [cit. 2020-06-23]. Dostupné z: slovník.seznam.cz

46. Ruský jazykový korpus. [Http://www.ruscorpora.ru/new/index.html](http://www.ruscorpora.ru/new/index.html) [online]. [cit.

2020-06-23]. Dostupné z:
<http://www.ruscorpora.ru/new/index.html>

47. Český národní korpus. *Https://www.korpus.cz/*
[online]. [cit. 2020-06-23]. Dostupné z:
<https://www.korpus.cz>

ZDROJ VÝCHOZÍHO TEXTU PRO PŘEKLAD

48. Философско-литературный журнал Логос.
Http://www.logosjournal.ru [online]. Санкт-
Петербург, 2019 [cit. 2020-06-23]. Dostupné z:
<http://www.logosjournal.ru/arch/105/logos-105.pdf>

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA Č. 1 – TEXT ORIGINÁLU

ПРÍЛОГА Ā. 1

Искусство досуга

Труд и перекур в искусстве СССР

1940-х — начала 1960-х годов

Екатерина Андреева

Председатель, попечительский совет, Новая академия изящных искусств. Адрес:

191040, Санкт-Петербург, ул. Пушкинская, 10. E-mail: andrejevaek@gmail.com.

Ключевые слова: социалистический реализм; политика в области искусства; репрезентации труда и перекура

Статья посвящена изменениям в репрезентации труда в советском искусстве, преимущественно живописи, 1940-х — начала 1960-х годов. Автор доказывает, что в 1940-е годы, в период окончательного формирования сталинского соцреализма, изменяется идеологический характер отражения труда в советском искусстве. Труд интерпретируется не с точки зрения усилия, подвига и тому подобных активистских качеств, но с точки зрения отдыха от труда, или «перекура» — сленгового термина для обозначения паузы в работе, соответствующего англий-

скому «перерыву на кофе». В дальнейшем, в период культурных реформ Хрущева, героика труда уже не возвращается в советское искусство. Ее заменяет понимание труда как «претерпевания».

Предметом рассмотрения в данной статье станет изобразительное искусство советской эпохи, главным куратором которого в сталинские годы был Климент Ворошилов — неизвестны случаи прямого вмешательства самого Иосифа Сталина в вопросы живописи, в отличие от кино и литературы. Тем не менее именно манера Александра Герасимова, считавшегося фаворитом обоих вождей, что закреплено и в известной картине под бытовым названием «Два вождя после дождя» («И. В. Сталин и К. Е. Ворошилов в Кремле»), являлась нормативной для позднего сталинского стиля при всем его эклектизме. Если говорить о самой общей тенденции развития официального соцреализма, то, несмотря на военные годы, с конца 1930-х годов в нем усиливались позиции бытового жанра, что в академической системе XIX века, из которой вышли многие учителя и сами акторы советской культуры, свидетельствовало о подъеме салонного искусства. В феврале 1942 года Вера Мухина писала по поводу выдвижения кандидатов на очередную Сталинскую премию:

Если уж А. Герасимов выставляет свою «Баню», то почему не посмотреть... моего лебедя на могиле Собинова, он из материала и абсолютно закончен и поставлен во время самой московской беды 14 сентября 1941 года. Почему Лебедь не тема, если тема

*бабы в бане*¹¹¹.

Герасимов тогда не получил награды. Сталинская премия первой степени была присуждена ему в 1941 году за «Сталина и Ворошилова в Кремле» (1938). Следующую премию, второй степени, ему присудили в 1949 году за «Сталина у гроба Жданова». Однако выдвижение «Бани» в число картин-соискательниц главной государственной премии наравне с портретами вождей свидетельствует о трещине в конструкции советской идеологии 1930-х годов, которую сразу заметила Мухина.

Одновременно со «Сталиным у гроба Жданова» наградили Сталинской премией второй степени и новаторское с идейной точки зрения «Утро нашей Родины» (1946–1948) Федора Шурпина. Сейчас 1949-й видится нам годом репрессий и борьбы с космополитизмом, годом дальнейшего обострения отношений СССР с европейскими капиталистическими странами и США. Однако заказчикам Шурпина требовалось, чтобы народ представлял себе жизнь совершенно по-другому: художник изобразил Сталина мирно взирающим в розовую дымку над необозримыми полями. Неизменная сталинская шинель — культовый атрибут об-

---

¹¹¹ 1. Мухина. Литературно-критическое наследие / Под ред. Р. Б. Климова; сост.

Р. Я. Аболина. М.: Искусство, 1960. Т. 1. С. 198.

раза вождя, предназначенный оказывать мобилизующее воздействие на советский народ, — здесь снята и свободно висит на руке вождя. Нам сейчас сложно представить, насколько важным тогда было «считывание» подобных, казалось бы, мелких композиционных деталей. Но именно по тому, следовало ли лепить шнурки на ботинках вождей, советские скульпторы узнавали, что «на дворе»: репрессии за формализм или оттепель.

Назову самые знаменитые советские картины в стиле позднего сталинского соцреализма: «Прибыл на каникулы» героя-челюскинца Федора Решетникова (1948; в 1949 году эта первая часть диптиха о хорошем и плохом мальчиках была удостоена Сталинской премии второй степени в наборе с портретом «Генералиссимус И. В. Сталин»; в 1952 году она стала «мегахитом» вместе со второй частью диптиха — «Опять двойка»); «Письмо с фронта» Александра Лактионова, ученика Исаака Бродского и Игоря Грабаря (1947, Сталинская премия 1948 года), и, наконец, «Отдых после боя» Юрия Непринцева, соученика Лактионова (1951, Сталинская премия 1952 года), — это, по существу, первые произведения советской поп-культуры. В последнем из них бытовой жанр приобретает монументальное звучание так называемых тематических, или хоровых, картин. В отличие от портретов вождей и картин о революции, открытки и репродукции из календарей с этими композициями можно было встретить в миллионах советских жилищ. Все эти картины выполняли развлекательную функцию, убеждая зри-

телей в том, что, хотя праздники в основном и остались в 1930-х годах, но, говоря советским языком, все же пришло время расслабиться — наступает минута перекура. Главное в советской традиции произведение, буквально посвященное перекуру, — картину «Зимний взят» — написал в 1954 году Владимир Серов, получивший за нее звание действительного члена Академии художеств; перекур на Иорданской лестнице символизировал само событие Великой Октябрьской социалистической революции. В истории Серова этот эпизод выглядит символическим продолжением его первого карьерного успеха, связанного с картиной «Штурм Зимнего дворца» (1940), — он возглавил Ленинградский союз советских художников на целых семь лет. В 1957 году Серов был избран вице-президентом Академии художеств. Создается впечатление, что со смертью Сталина в органах художественной власти ничего не изменилось. Однако, при всей их инерционности, это было не так. Собственно, оттепель в Московском союзе советских художников начинается с открытия в марте 1954 года в Доме художника на Кузнецком мосту Первой выставки произведений молодых художников Москвы, где дебютируют Гелий Коржев и Эрнст Неизвестный. Их искусство, стилистически разнившееся (если Коржев был неореалистом, мастером будущего сурового стиля, то Неизвестный тяготел к модернистской, сюрреалистической скульптурной традиции), тем не менее в идейном плане резко контрастировало со стилем сталинско-

го соцреализма. Коржев, посвятив теме отдыха свою лучшую картину — «Влюбленные», — достойную кино итальянского неореализма, одновременно с ней в 1957–1959 годах писал триптих «Коммунисты», решительно разрушая благостную атмосферу сталинского и постсталинского салона. Суровый стиль потому и получил такое свое название, что им двигало стремление очистить быт и историю от интонации анекдота. С одной стороны, это была попытка строить живопись социализма с человеческим лицом, а не с лицом вождя по преимуществу. Но, с другой стороны, суровый стиль призван был идеологически воздействовать на поп-культуру, блокировать движение к обществу потребления, как это сделал соцреализм после десятилетия нэпа.

Автором названия «суровый стиль», применяющегося в основном к искусству московских художников, был молодой московский критик Александр Каменский, сын репрессированного революционера и советского ответственного работника Абрама Каменского. В 1969 году, вспоминая оттепель, Каменский рассказывал в журнале «Творчество»:

Не скрою, что, разглядывая некоторые что-то уж слишком не к месту красивые и артистичные холсты молодых, я с тоской вспоминаю о ржаном хлебе «сурового стиля»².

Мысль Каменского совпадала с ритмом времени, который, как это часто бывает в России, задавался «наверху». Суровый стиль родился в годы борьбы с украшательством, начавшейся на съезде советских архитекторов в 1954 году. Каменский писал в обзоре

Всесоюзной художественной выставки 1954 года, что действительность следует отражать «без прикрас и риторической декламации»³. И далее он подробно объяснял:

Мы, конечно, не против романтики. Она всегда будет там, где есть высокий полет мысли, мечта, страсть. Но ведь это все вещи серьезные. Для тех, кто без шума и треска, спокойно и деловито вершит свои ежедневные подвиги, порыв в будущее, романтика великой цели является внутренней двигательной силой поступков, их нервом и душой. Вот и жизнь на целине, думается, нужно изображать так, чтобы романтика ушла в подтекст, освещающая и согревая образы изнутри, из глубины произведения, подчеркивая не исключительность, а повседневность героического⁴.

Однако в этих словах об искусстве 1954 года еще не стоит искать соответствие ржаво-земляным картинам Коржева и другим эталонным произведениям сурового стиля 1957–1962 годов. Живописцы все же не были главными создателями стиля реформированного соцреализма. Первыми, естественно, воздействовали на сознание общества кинематографисты, и решительную перемену взгляда на жизнь демонстрировали фильмы Григория Чухрая «Сорок первый» (1956), Михаила Калатозова «Летят журавли» (1957) и Юлия Райзмана «Коммунист» (1958). Не случайно упомянута инерционность развития, проявившаяся в 1953–1954 годах, а позднее окрасившая большую часть продукции сурового стиля тонами угасав-

шего сталинского салона. Каменский писал о вполне компромиссном на нынешний взгляд бытовом жанре: о небольших этюдах, сделанных в традиционной для сталинского искусства «усредненной» квазиимпрессионистической манере. В качестве иллюстраций использованы были работы художника Дмитрия Мочальского. Выставка к столетию со дня его рождения, проводившаяся в 2009 году в Третьяковской галерее, носила название «Дмитрий Мочальский — романтик соцреализма», вероятно отсылавшее к статье Каменского, и вызвала у современных критиков недоумение. Действительно, самым известным произведением Мочальского как была, так и осталась картина «Возвращение с демонстрации. Они видели Сталина» (1949), хотя нельзя не заметить, что между 1949-м и серединой 1950-х годов манера художника менялась с «александро-герасимовской» на «петрово-водкинскую». Он, несомненно, обратился к урокам Кузьмы Петрова-Водкина и стал писать более чистыми и яркими тонами, хотя и не прибегал к пространственным сдвигам, всегда предпочитая абсолютно статичные композиции, фигуры, расставленные фронтально, как в фотоателье. «Затянувшееся объяснение» Мочальского о любви на целине тоже вполне сталинская салонная картина о перекуре: на закате после работы (колорит в духе Пластова) девушка возле своей палатки ждет, когда же ее товарищ скажет «самые главные слова», а он вместо этого молча курит. Каменскому на выставке 1954 года также понравились лирические произведения братьев Сергея и Алексея Ткачевых, учеников Аркадия Пластова, Георгия Ряжского и Сергея

Герасимова. Об одной из работ Ткачевых Каменский писал:

Картина называется «В поле. Самолеты летят». Глядя на нее, зритель ясно понимает, что изображенные художником обыкновенные деревенские ребята, лежащие в траве и внимательно глядящие в небо, мысленно устремились вслед за улетевшими самолетами, размышляют о будущем, горизонты которого ничем не омрачены⁵.

Однако «Геологи» Павла Никонова казались почти что антисоветчиной тем, кто еще в 1954 году не хотел видеть покосившиеся се-

рые сараи в качестве пейзажа Родины: четверо с мрачными лицами скитаются где-то в сопках-холмах — и ни следа трудового энтузиазма, ни мазка красной краски. Никонов получил «черную метку» еще в 1960 году за свою лучшую картину «Наши будни», изображающую рабочих в кузове грузовика, которые едут на стройку или в карьер, где ведется добыча полезных ископаемых. Главный редактор журнала «Искусство» Владислав Зименко выделил в этой картине «крупницы живой невыдуманной правды», но указал на то, что «коренная ошибка художника была совершена тогда, когда он решил показать отобранных им героев картины как разобщенных индивидуумов, случайных попутчиков, каждого со своими думами, своими заботами. А им-то было поручено представлять трудовой коллектив»⁶. Суровый стиль явно имел шансы стать новым госу-

дарственным соцреализмом, заменив сталинский салон, но современный этос лучших картин Павла Никонова и Николая Андронина этому препятствовал. «Наши будни» и «Геологи» показывали людей, занятых разведкой и разработкой недр в Сибири, Казахстане, на Севере. Актуальность тематики этих картин ни с какой стороны не подвергается сомнению, ведь они представляют те процессы, которые в ближайшем будущем 1960-х годов помогут СССР укрепиться в качестве мировой державы, наладив экспорт нефти. Однако советские идеологи не зря отметили нечто новое и внеположное культовой государственной живописи: собственно, как атрибут отправления культа труда эти картины в самом деле работали плохо. Хотя вокруг шумело ударничество и кипело соцсоревнование, осваивалась целина и строился БАМ, реставрировать культ труда, по сути дела, уже не удалось, так как изменилось отношение к нему в обществе. Вместе с угасанием веры в коммунизм размытой начинала видеться цель общественного труда. В спайке труда и подвига возникает трещина, хорошо заметная, например, в одном из лучших фильмов оттепели — «Девять дней одного года». (И символично, что трудовая тема советского культа исторически заканчивается пьесой «Премия», драматургия которой выстроена вокруг возврата денег за не вложенный в дело труд.) Труд в обеих главных картинах Никонова переживается как претерпевание, а не делание. Достаточно сравнить их с эталонной активистской живописью 1920-х — начала 1930-х годов: «Даешь тяжелую индустрию» Юрия Пименова, «На стройке новых цехов» Александра Дейнеки,

«Все выше» Серафимы Рянгиной. Шедевры сурового стиля, например «Коммунисты» Коржева, напоминают кадры незабываемой замедленной съемки в фильме «Летят журавли». Этот суровый стиль и заключался в том, что он показал — невольно — излет советского идеализма, то, как жизнь покидает эту могущественную идею.

В 1958 году в редакционной статье журнала «Искусство» под названием «Современная тема — это главное» живопись отмеченного Александром Каменским Дмитрия Мочальского была подвергнута критике за «бытовизм». (Что не помешало Мочальскому вскоре занять пост руководителя Московского отделения Союза художников.) Пришла пора проститься с буржуазным сталинским салоном и мелкими радостями жизни простого и не очень человека:

Если... судя по некоторым прежним выставкам, советские люди только и делали, что получали ордена и произносили задравные тосты, то после просмотра молодежной выставки создается впечатление, будто они заняты, главным образом, хождением на базар, сидением в задумчивости на кушетках или в лучшем случае катанием на велосипеде⁷.

Единственным значительным произведением на Четвертой выставке молодых художников Москвы названа картина Николая Андропова, ученика Мочальского, «Строители Куйбышевской ГЭС». Однако в конце 1962 года одновременно с Никоновым подвергся поношению и Андронов за картину «Плотогоны». Если строители ГЭС изобра-

жены как нормальные советские люди на скучном фоне, в спецовках и ватниках, то плотогоны выглядят как герои свободной профессии, и жизнь у них яркая и неподконтрольная, хотя композиция обеих картин сходна за счет прямой фронтальной развертки. Андронova за «злостный формализм» исключили из Союза художников, хотя потом поняли, что погорячились, и приняли назад. В это время проводилась непоследовательная политика в области искусства, что свидетельствует о противоборстве идеологических властей и общества. Среди тех, кто оказывал влияние на Хрущева, сторонники открытого общества выступали на равных с апологетами автаркии.

Как обычно в советском искусстве, проблему видели в поиске правильных дозировок, в тактических «разводках». В эти манипуляции погружались и увлеченные карьерой художники, и критики, и — вынужденно — талантливые профессионалы. В 1958 году Нина Дмитриева, сильнейший советский историк искусства, предложила новый взгляд на историю соцреализма, точнее, на две его пластические ипостаси: динамическую от Дейнеки и «плоть мира» от Аркадия Пластова и Михаила Ромадина. В суровом стиле Дмитриева видела «реализм нового типа», противостоящий «бесплодному абстракционизму» и тяготеющий к «синтетическим обобщенным художественным решениям, более лаконичным и экспрессивным формам». В 1958–1962 годах шла дискуссия на тему, что же все-таки такое соцреализм — стиль или метод? Попутно формировался новый список классиков соцреализма. К 1962 году в официальном топ-листе

значились очевидно противостоящие друг другу Исаак Бродский и Александр Дейнека, а также Георгий Рязский, Борис Иогансон, Петр Шухмин. А вот в личный список чтимых Николаем Андроновым художников входили Кузьма Петров-Водкин, Павел Кузнецов, Аристарх Лентулов, Роберт Фальк, Владимир Татлин и Александр Матвеев. В 1961 году идеология сурового стиля становится общепринятой. Главными врагами советского искусства объявлены были абстракция и все тот же формализм, критические статьи о котором писали историки искусства Нина Дмитриева, Владимир Кеменов. О новом живописном культе человека-героя говорилось:

В советском искусстве «обыкновенный» человек — это «великий» человек. «Великий» в том смысле, что он является активным и непосредственным участником великого дела строительства коммунизма, и «обычный» в том житейском понимании, которое относится ко всем людям, нас окружающим⁹.

Итог под всеми дискуссиями об изобразительном искусстве оттепели подвел после разгрома «Манежа» секретарь ЦК КПСС Леонид Ильичев, который заявил, что «мирное сосуществование всех направлений в искусстве объективно звучит как призыв к мирному сосуществованию в области идеологии», во-первых, и что «в нашу эпоху подлинно человеческое и есть коммунистическое», во-вторых¹⁰. Но все же «житейское понимание» уже прочно во-

шло в сознание общества, принесся с собой и лень, и хаотичное
веселье перестройки, и путинский гламур, и — главное —
анархическую по отношению к господствующей идеологии
самоорганизацию «по интересам» и в будущем таких гениев этой
самоорганизации, объяснивших нашу историю, как, например,
Владислав Мамышев-Монро.

Неленивые заметки о лени: Обломов, Ленин и капитализация лени

В и к т о р М а з и н

Доцент, кафедра междисциплинарных исследований и практик в области искусств, факультет свободных искусств и наук, Санкт-Петербургский государственный университет (СПбГУ). Адрес: 190000, Санкт-Петербург, ул. Галерная, 58–60. E-mail: v.mazin@spbu.ru.

Ключевые слова: лень; труд; время; сновидение; otium; negotium; капитализм; феодализм.

Статья посвящена исследованию феномена лени и начинается с анализа оппозиции лень/польза. Польза, как и благо, отсылает в первую очередь к труду. Оппозиция лень/труд занимает центральное место в романе Ивана Гончарова «Обломов» (1859), отмечающем радикальную смену феодальной формации на капиталистическую. Два главных героя романа, Илья Ильич Обломов и Андрей Иванович Штольц, на первый взгляд, олицетворяют собой конфликт лени и труда. Автор статьи подвергает эту оппозицию деконструкции. К примеру, для Казимира Малевича сознательному труду подлежит бессознательная лень, которая обретает у него статус Матери

Совершенства.

Через анализ латинских понятий *otium* и *negotium* автор приходит к идее диалектичности труда и его другого. Иначе говоря, лень — неотъемлемая обратная сторона труда. Неслучайно жители Обломовки считают лень своим долгом. Так лень обретает этическое измерение и в качестве такового оказывает сопротивление новому порядку капитализации времени, включая будущее массмедийное информационное общество. В последней части статьи автор обращается к идеям поэта и художника Анатолия Перегуда, прошедшего большую часть своей жизни в психиатрической больнице с диагнозом «шизофрения». Согласно его идеям, псевдоним Ленина указывал на принципиальное место лени в коммунистическом проекте, хотя сам Ленин видел в образе Обломова принципиальное препятствие на пути реализации своего проекта.

*Нас мало избранных, счастливых праздных,
Пренебрегающих презренной пользой...*

Александр Пушкин

Праздные счастливыцы могут позволить себе пренебречь пользой. «Праздный» в данном случае — ничем не занимающийся, живущий без работы, без дела. Жизнь — праздник, позволяющий не принимать в расчет пользу. К последней следует относиться с презрением, пренебрежением. Для человека праздного она не стоит внимания; да и праздник — разрыв в заведенном порядке череды дел, но никак не повод для вкладов.

Какая польза от искусства? Польза в том, что искусство, в частности поэзия, позволяет усомниться в пользе. Искусство может позволить себе быть бесполезным. Оно санкционирует жизнь счастливых праздных. Впрочем, одно дело — польза как благо, другое — как выгода. В одном случае — польза моральная, в другом — презренная. При этом презрение от поэтического идеала жизни может заслужить и благо.

Какая польза от того, что находишься в святом, казалось бы, месте, исключенном из безумной циркуляции капитала, но мыслями правит потусторонняя идеология, в которой польза понимается исключительно как выгода: «Весь день тут сидишь, ходят и ходят, а пользы никакой!» Даже польза во благо здесь оказывается неуместной.

Еще один вопрос: подразумевает ли праздное времяпровождение лень? И то и другое связано с мыслью об отсутствии занятия, а точнее, работы.

В то же время ни праздное времяпровождение, ни лень отнюдь не подразумевают отсутствие внутренней работы, например проработки стихотворения — пусть даже бессознательной, во время ленивого ничегонеделания.

Лень — другое измерение времени. Лень — другие времена: времена сновидений, времена раздумий, времена созерцания, времена мечты, времена галлюцинаций и даже меланхолического безвременья.

Лень как феномен культуры, по крайней мере русской культуры, описана в классическом романе Ивана Гончарова «Обломов». Впрочем, знаменитый теоретик анархизма Петр Кропоткин в 1907 году писал, что Обломова можно найти в любом уголке планеты.

Роман «Обломов» вышел в свет в 1859 году. Писал его Гончаров медленно и мучительно в течение одиннадцати лет. Герой романа превратился в парадигматическую фигуру лени.

Онейродром: рождение ленивого

Имя Обломов стало нарицательным. Ленивый не живет ни в России, ни за границей: он живет в стране Обломовщине. Ленивый не может покинуть ее, даже если знает, что в ней живет, даже если имя это, Обломовщина, снится «ночью, написанное огнем на стенах, как Бальтазару на пиру». Более того, у него и желания нет из этой страны куда-то выбираться. Как же попадают в эту страну лени — Обломовщину?

Как Обломов стал Обломовым?

Чтобы ответить на этот вопрос, Гончаров обращается к детству героя, к началу его становления Обломовым. Почему? Потому что

... ни одна мелочь, ни одна черта не ускользает от пытливого внимания ребенка; неизгладимо врезывается в душу картина домашнего быта; напитывается мягкий ум живыми примерами и бессознательно чертит программу своей жизни по жизни, его окружающей.

Программа «Лень» бессознательно прочерчивает, прокладывает свой путь, предписывая будущее. Дело, в конце концов, не в Обломове, а в Обломовке, в том Другом, как сказал бы Жак Лакан, который структурирует матрицу реальности, оформляет ее программу. Таков ответ Гончарова. После описания петербургского быта Обломова автор погружает своего героя в сон. Это сон «остановил медленный и ленивый поток его мыслей и мгновенно перенес его в другую эпоху, к другим людям, в другое место». Глава, в которой мы погружаемся в сон, единственная в романе, имеющая, помимо номера IX, подзаголовок: «СОН ОБЛОМОВА». Жизнь монотонно обозначена цифрами. Сон — словами. Именно сон прерывает «ленивый поток мыслей». Именно сон «мгновенно» переносит в другое время-и-место. Именно сон пробуждает от однообразия, однотонности, повторения одного и того же. Любовь ко сну — и одна из черт ленивого, и выводит его из страны лени Обломовки. Через сон главного героя читатель перемещается в его детство, его историю и историю общества, неторопливо

и мучительно переходящего от феодализма к капитализму, оставляя за собой симптом как таковой. Сон бессознательно прочерчивает программу жизни по жизни окружающей, которая не очень то и принимается в расчет. Лень, как и сон, как и детство, противостоит принципу реальности. Лень родом из детства. Лень и симптом перехода к Современности завязываются в один узел или даже в онейроузел, в то, что Фрейд назвал пуповиной сновидения.

Между тем онейродинамика переживаний не только стремительно пронесит героя с читателями по ландшафтам детства, но и время от времени замирает: вся деревня Обломовка засыпает во сне. Сон прекращает какие-либо попытки деяния. Сон надежнее всего противостоит суете наступающего капитализма. Во сне — узел рождения Обломова, и в этом узле спит вся деревня.

Сон Обломова состоит из двух частей. Первая показывает завершение законной лени детской жизни. Ему 7 лет. Вторая уже содержит кое-какие заботы принципа реальности. Ему 14 лет.

Сон начинается с описания пейзажей, природы. Здесь все обещает «покойную, долговременную жизнь до желтизны волос и незаметную, сну подобную, смерть»б.

Жизнь подобна сну до смерти, которой нечего бояться, поскольку ее просто нет, она всегда уже позади. Смерть как сон. Времени нет. Лень обеспечивает плавный переход от сна к смерти.

Здесь нет неожиданностей, случайностей. Время ритмично. Время течет согласно естественному календарю. Жизнь в Обломовке ориентирована согласно природным циклам и циклам экзистенциальным: рождение — женитьба — смерть на фоне смены сезонов. В этом помещичьем раю нет истории, точнее, она подчинена круговороту вечного возвращения. Здесь все тихо, сонно, покойно.

Здесь нет чужих людей. Нет новостей. Нет преступлений. Нет страстей, да

«и какие бы страсти и предприятия могли волновать их? Всякий знал там самого себя»⁷. Жизнь в себе.

Во сне Обломов встречает только родных людей: ласкающих его няню и давно умершую мать; отца, который откладывает все дела на потом и предается мечтаниям; слуг, не дающих ему ничего делать самому. «Я не могу хотеть, чего не знаю» — такова формула Обломова. Сон, конечно же, ставит вопрос о желании. Получается, что вопрос желания переадресован слугам, и это напоминает о том, как в античные времена раб обязан был знать, чего хочет господин. Не дело господина знать свое желание, которое, как известно,

всегда уже желание другого. Сон уводит Обломова от всей мирской суеты желания. Он может хотеть только известного, того, что знает.

Очнувшись от сновидения, он попадает в мир дел, забот. В мир, который презирает сон и лень как безделье. В мир, в котором правит коммерческая мораль пользы. В мир, в котором живет его друг, агент торговой компании Штольц.

Лентяй Обломов — трудяга Штольц

Во второй части сновидения лень выступает как защита от труда. Обломову 14 лет. Время подготовки к вхождению в иерархию формирующегося капиталистического сообщества. Родители одновременно готовят подростка к труду и оберегают от него. Жители Обломовки

...сносили труд как наказание, наложенное еще на праотцов наших, но любить не могли, и где был случай, всегда от него избавлялись, находя это возможным и должным⁹.

Здесь мы на время отвлечемся от сна Обломова и обратимся к труду как наказанию. Труд труду рознь. Один труд, как мы видим, — это, в частности, работа сновидения (*Traumarbeit*), и смысл заключен в самой этой работе. Другой труд, как его описывает в «Протестантской этике и духе капитализма» Макс Вебер, устремлен к зарабатыванию денег, накопление которых и есть конечная цель. Трудовая этика вращает колеса капитализма.

Различая два вида труда, мы переключаемся к двум латинским понятиям из философии: *otium* и *negotium*. *Otium* — праздность, свободное время, которое предполагает период еды, игр, досуга, время, когда можно лениться, ничего не делать, отдыхать от дел, зарабатывания денег, то есть от *negotium*'а. Как говорил Эпикур, лучше спокойно лежать на голой земле, чем беспокойно на золотой кушетке. Для

Эпикура *otium* обозначает еще и созерцание, и сострадание, и дружбу, а *negotium* как раз способен их разрушить. *Otium* — то время, которое есть «дар времени», заключающийся в «в свободной практике любой заботы о своем существовании, свободном от всякого *negotium*'а»¹⁰. Дух капитализма, как мы понимаем, нацелен на вытеснение *otium*'а *negotium*'ом.

Следы этого подхода можно найти уже у Лютера, для которого *otium* — время для работы с Библией, а не для свободных занятий и уж тем более не для лени. Лень, напомним, — грех. Так протестантская этика и дух капитализма заместили *otium* исполнением божественного долга, высшим *negotium*'ом, который, разумеется, уже предполагает возможность перехода к бизнес-*negotium*'у. По долгу службы.

В симптоматичное время борьбы *otium*'а и *negotium*'а обитатели Обломовки при любом удобном случае избавлялись от труда, находя это не только возможным, но и должным. Такова этическая программа жителей Обломовки; понятно, что они трудиться не любят. Именно через нелюбовь к труду, неспособность к нему и определяется лень в словарях: лень — нежелание трудиться. Обломов не понимает, не принимает необходимости труда. Зачем работать? Зачем учиться? Такие вопросы не приходят в голову его антиподу — Штольцу. Он человек действия. Штольц не подвергает сомнению Закон своего отца. Протестант-Отец работает в нем, нацеливая на новые капитал-свершения.

По закону непрерывного движения живет мир капитала; точнее, конечно, война (*negotium*) капитала, в отличие от мира (*otium*)

праздности, приостановки хода времени. Время капитала истекает: быстрее и быстрее. Движение по иерархической лестнице все выше и выше. Взятая высота открывает новую высоту. Завершенное дело открывает новое дело. Удовлетворенное желание порождает следующее желание. Обломов видит перед собой окончательное пробуждение соперничества и зависти. Отныне они позитивные истины карьеры, роста, накопления.

Ни у кого ясного, покойного взгляда, все заражаются друг от друга какой-нибудь мучительной заботой, тоской, болезненно чего-то ищут. И добро бы истины, блага себе и другим — нет, они бледнеют от успеха товарища... одно желание: сбить с ног другого и на его падении выстроить здание своего благосостояния.

Мир безудержного движения капитала все время переносит в будущее, отсрочивает настоящее. У Обломова голова идет кругом от скорости расширения вселенной капитала. У него постоянно

возникает вопрос: а когда же жить? Когда время заботы о себе, время *otium*'а? Своим недеянием он сопротивляется телеологии, целеустремленности, переносящей жизнь на потом, в другое время, в другое место. Его страна — Обломовка.

В Обломовке же люди

... глухи были к политико-экономическим истинам о необходимости быстрого и живого обращения капиталов, об усиленной производительности и мене продуктов. Они в простоте души понимали

и приводили в исполнение единственное употребление капиталов — держать их в сундуке.

Никакого вложения, никакого роста, никакого капиталистического прироста. В Обломовке вообще не верили

... душевным тревогам; не принимали за жизнь круговорота вечных стремлений куда-то, к чему-то; боялись, как огня, увлечения страстей; и как в другом месте тело у людей быстро сгорало от вулканической работы внутреннего, душевного огня, так душа обломовцев мирно, без помехи утопала в мягком теле.

Пределы лени — пределы тела. Лени возвращает к телу. Лени утопает в теле. Лени приближает к *jouissance*, к прибавочному наслаждению, но не к прибавочной стоимости.

Расширяется не только вселенная капитала, разрастаются не только желания, но расширяется и мир информационных потоков. Уже в середине XIX века Обломов свидетельствует о массмедиазации. Она создает еще одно бесконечное, самостирающееся движение расширяющейся вселенной. Здесь мы сталкиваемся с тем, что впоследствии уничтожит остатки *otium*'а, — с культур-индустрией, с индустрией досуга. Обломов рассказывает о человеке, который был просто потрясен, узнав, что Обломов не читает газет. В изумлении стал масс-человек говорить

о Лудовике-Филиппе, точно как будто он родной отец ему. По том привязался, как я думаю: отчего французский посланник выехал из Рима? Как, всю жизнь обречь себя на ежедневное заряжанье

всесветными новостями, кричать неделю, пока не вы кричишься! Сегодня Мехмет-Али послал корабль в Константинополь, и он ломает себе голову: зачем? Завтра не удалось Дон Карлосу — и он в ужасной тревоге. Там роют канал, тут отряд войска послали на Восток; батюшки, загорелось! лица нет, бежит, кричит, как будто на него самого войско идет... сквозь эти крики виден непробудный сон! Под этой всеобъемлемостью кроется пустота, отсутствие симпатии ко всему.

Обломов говорит о другом «непробудном сне» — о наступающем сне массмедийном, в который стремительно перемещаются неленивые люди. Чужой сон превращается в нескончаемый кошмар, стремительно набирающий обороты. И никакая деятельность не может рассеять этот сон, непробудный сон.

Тем временем свой сон, тот, который Гераклит связывал с частным пространством *idios kosmos*, подвергается разрушению. Способность спать и видеть сны, как и способность желать, противоречит бизнес-программе *negotium*'а. Спать нужно как можно меньше. Техноученые, обслуживающие массмедийный сон, обязательно докажут, что спать вообще вредно. Пока Обломов спит, неленивый летит сломя голову в информационных и финансовых потоках. Он трудится на лету. До самой смерти. До скорой смерти. Неленивый давным-давно пролетел мимо реки жизни в Обломовке, где не было погони, не было нужды мчаться в ногу со временем. Цели стирающей человека

скорости, цели поглощенного трудом человека как раз и не может понять Обломов. Он задается экзистенциальными вопросами: «Когда жить?» и «Для чего жить?».

Ответ Штольца:

Для самого труда, больше ни для чего. Труд — образ, содержание, стихия и цель жизни.

Однако жизненная программа Обломова иная. Имя этой программы — Авось. Обломов относится к необходимым делам по принципу авось, подразумевающему, что дело само как-нибудь сделается. «Авось пронесет» — одна из традиционных реакций на возможные перемены. Авось отпадет необходимость что-либо делать за давностью.

А может быть, еще Захар постарается так уладить, что и вовсе не нужно будет переезжать, авось обойдутся: отложат до будущего лета или совсем отменят перестройку: ну, как-нибудь да сделают! Нельзя же в самом деле... переезжать!..

Эти три волшебных слова — авось, может быть и как-нибудь — Гончаров называет примирительными и успокоительными. Пушкин еще раньше поименовал авось «народным шибболетом», то есть отличительной, идентифицирующей народ чертой.

Не по содержанию, а по произношению слова «шибболет» можно отличить своего от чужого. Шибболет — непереводаемая идиома.

В десятой главе «Евгения Онегина» мы читаем:

Авось, о Шибболет народный,

Тебе б я оду посвятил...

Для праздных счастливых авось, конечно же, заслуживает прославления. В этой частице — вера в счастливый случай. Всегда остается шанс: авось повезет, авось пронесет. В этой частице нет места расчету, запрограммированному будущему бизнес-плана, лишённого поэтических идеалов.

Обломов пытается пойти против себя, по пути своего друга, своего другого, Штольца:

Это значит идти вперед... И так всю жизнь! Прощай, поэтический идеал жизни! Это какая-то кузница, не жизнь: тут вечно пламя, трескотня, жар, шум... когда же пожить? Не лучше ли остаться?

Авось и без движения в ногу со временем проживем.

Два друга, Обломов и Штолец, русский и немец — две стороны одной медали, как Восток и Запад, как Труд и Праздник. Два этих аспекта как бы порождают друг друга. Штольцу известна цель жизни, и цель эта — не только покой, который даже и не снится, но и не любовь, которая неизбежно разрушит программу трудовых свершений. Штолец обретает себя в труде, растворяется в нем. Сам он боится потерять себя в любви, но Обломова при этом хочет пробудить от лени именно любовью.

Лень → любовь → меланхолия

Итак, Штольц пытается излечить Обломова от лени любовью: знакомит его с Ольгой. Штольц действует как врач: от одной болезни (лени) он пытается избавиться другой болезнью (любовью). Любовь — как и сон, как и лень — ведет к утрате своего я.

Человеку,

... пораженному любовью, не до того, чтоб ученым оком следить, как вкрадывается в душу впечатление, как оковывает будто сном чувства, как сначала ослепнут глаза... как мало-помалу исчезает свое я и переходит в него или в нее...

Любовь Обломова к Ольге заканчивается «обломом». Лень оказалась сильнее любви. Обломов возвращается в родную страну. Хуже того. Это уже не та лень, от которой он пробудился для любви. Это уже лень-депрессия. Жизнь потеряла смысл; Обломов потерял себя. Как будто из своего сна, своего детского кокона он проваливается еще глубже — во времена, предшествующие детскому счастью, во времена безвременья, смерти. Он не отвечает на вопросы, не замечает происходящего вокруг, не осознает собственных слез. Он

... по целым часам смотрел, как падал снег и наносил сугробы на дворе и на улице, как покрыл дрова, курятники, конуру, садик, гряды огорода, как из столбов забора образовались пирамиды, как все умерло и окуталось в саван.

Конец света наступил. Мир покрыт саваном. В депрессивной лени возрождается к своей покойной жизни Обломов.

Мечта — сопротивление принципу реальности

Лень защищает от выбора, долга, обязанностей. Но лень — это и мучительные нескончаемые роды, ведущие к новой жизни. Лень подобна мукам рождения. Лень подобна мукам творчества. Лень

для Обломова — «место» рождения мысли:

Ты, может быть, думаешь, глядя, как я иногда покроюсь совсем одеялом с головой, что я лежу как пень да сплю; нет, не сплю я, а думаю все крепкую думу...

Лень — территория думы, мечты, фантазии. Обломов мог бы быть творцом — художником, писателем. Таким, как Гончаров, например. Одно из значений слова *otium*, кстати, — произведение, написанное на досуге.

Художник — тот, кто не распрощался с заповедной территорией детских фантазий. Став взрослым, Обломов, конечно, узнает, что сказка — это сказка, но она «у него смешалась с жизнью, и он бессознательно грустит подчас, зачем сказка не жизнь, а жизнь не сказка». Обломов, подобно художнику, не хочет расставаться с мечтой и фантазией. Его мир — мир воображения. Все, что навеивает на него так называемый реальный мир, — страх и тоска.

Даже если он и перестает верить в сказки, даже «если пропадает самая вера в призраки, то остается какой-

то осадок страха и безотчетной тоски». Призраки возвращаются, разгоняя страх и тоску. Они воссоздают фантазматический мир, оказывающий отчаянное сопротивление внешней деятельности. Может быть,

...сон, вечная тишина вялой жизни и отсутствие движения и всяких действительных страхов, приключений и опасностей заставляли человека творить среди естественного мира другой, несбыточный, и в нем искать разгула и потехи праздному воображению...

Мечта, воображение — оборотная сторона дела, деятельности.

Мечта — скрытая работа. Никто не знает и не видит внутренней жизни Обломова. Все думают, что он просто лежит да ест. Только антипод Обломова, трудяга Штольц, догадывается о «способностях его, об этой внутренней вулканической работе пылкой головы, гуманного сердца». Штольц, выслушивая мечты Обломова, называет его поэтом. Штольц видит внутреннюю художественную работу друга, литературный характер обломовщины.

Штольц не смеется над мечтой. Он испытывает перед ней страх. У него онейрофобия. Ему страшно за себя, за возможность превращения в другого, в своего друга Обломова. Мечта — как и сон — может разрушить его трудовой идеал. Гончаров говорит:

мечте нет места в душе Штольца. И все же Штольц боится явления призрака Обломова. Штольц больше всего боялся воображения... боялся всякой мечты или, если входил в ее область, то входил, как входят в грот с надписью: *ma solitude, mon hermitage, mon repos*, зная час и минуту, когда выйдешь оттуда.

Штольц — прагматик, даже если прагматизм только зарождается в эти годы где-то далеко, в Америке. Онейроопыт сновидения, мечты, лени для него опасен.

Явление призрака Обломова Ленину

Умер писатель Гончаров. Умерли помещики. Умер Обломов. Но призрак его жив. Призрак этот явился даже там, где его совсем не ждали, — в энтузиазме освобожденного социалистического труда.

Призрак этот стал не только экономическим феноменом, противоположным любому труду, но и феноменом политическим. Именно лень причисляют к определяющим факторам краха коммунистической системы. Считается, что проблема коммунизма коренилась в первую очередь в отсутствии той «сознательности», которая должна была сделать труд радостным, освобожденным, не подчиненным золотому тельцу. Проект Ленина провалился из-за не поддающейся рационализации лени.

Проект Ленина был основан на лени. Эту мысль сформулировал поэт, художник, мечтатель Анатолий Перегуд. Через сто лет после появления «Обломова», 2 сентября 1958 года, вместо общественно-полезного труда он стал покрывать асфальт родного Севастополя коммунистическим лозунгом «Все силы на борьбу за лучшее будущее человечества!». Частная инициатива, воспроизводящая и удваивающая идеологическую доктрину, превращающая ее в пародию, не могла не показаться подозрительной.

С диагнозом «шизофрения» его поместили в Крымскую психиатрическую больницу № 1, где он продолжал заниматься творчеством до самой смерти в 1996 году. Там же в феврале 1993 года мне посчастливилось с ним познакомиться и пообщаться.

Анатолий Перегуд утверждал, что Владимир Ульянов взял себе псевдоним Ленин ради того, чтобы указать человечеству на необходимость лени. Только лень, по Ленину, и может спасти человечество. Коммунизм — не освобожденный труд, а высвобожденная из труда способность лениться.

Призрак Обломова незамедлительно показался в коммунистическом проекте. Свидетельством справедливости поэтических мыслей Перегуда служит явление призрака Обломова Ленину. В 1922 году в статье «О международном и внутреннем положении Советской Республики» Ленин пишет:

Был такой тип русской жизни — Обломов. Он все лежал на кровати и составлял планы. С тех пор прошло много времени. Россия проделала три революции, а все же Обломовы остались, так как Обломов был не только помещик, а и крестьянин, и не только крестьянин, а и интеллигент, и не только интеллигент, а и рабочий и коммунист. Достаточно посмотреть на нас, как мы заседаем, как мы работаем в комиссиях, чтобы сказать, что старый Обломов остался и надо его долго мыть, чистить, трепать и драть, чтобы какой-нибудь толк вышел.

Призрак Обломова проник в паранойяльную машину четко структурированного времени, рационализма, компульсивности. Толк от призрака Обломова как раз в том, чтобы посеять сомнения в работе Штольц-машины, состоящей

... из костей, мускулов и нервов, как кровная английская лошадь... Движений лишних у него не было. Если он сидел, то сидел покой но, если же действовал, то употреблял столько мимики, сколько было нужно... и печалью и радостью он управлял, как движением рук, как шагами ног или как обращался с дурной и хорошей погодой.

Призрак Обломова подобен вирусу в программе Штольц-машины. Обломов продолжает свою призрачную жизнь. Ему нет места на официальном корабле эффективности, продуктивности, успешности. Его место то же, что и у поэта Анатолия Перегуда: психбольница. Именно неспособность к труду называет Фуко первым для психиатра критерием безумия. Спасением для ленивого может стать маргинальная зона паранойяльно работающей социальной машины — искусство. Здесь позволено мечтать и спать.

Здесь сохраняется по крайней мере временное право на «облом» паранойяльно-обсессивной работы машины отчуждающего труда. Здесь витает призрак Обломова, который

... не поклонится идолу лжи, в душе его всегда будет чисто, светло, честно... Это хрустальная, прозрачная душа; таких людей мало; они редки; это перлы в толпе! Его сердце не подкупишь ничем.

Если в романе Гончарова, который он писал с 1848 по 1859 год, описана симптоматика перехода от феодализма к капитализму, если Анатолий Перегуд описывает переход от социализма к коммунизму, то сейчас, основываясь на романе, можно сказать, что бывшая Обломовка теперь оказалась в переходе между капитализмом и феодализмом. Понятно, что повторение невозможно, разве что в преображенной форме; этот переход означает не регресс и, разумеется, не прогресс, но новую феодальную форму капитализма. Отсюда и возможность перевернутого симптома, который даже и не снился Илье Обломову: «Лень — это двигатель прогресса. Внесите свой вклад, не вставая с дивана».

Лень и труд: по мотивам

Малевича

Данила Расков

Доцент, руководитель, Центр исследований экономической культуры, факультет свободных искусств и наук, Санкт-Петербургский государственный университет (СПбГУ). Адрес: 190000, Санкт-Петербург, ул. Галерная, 58–60. E-mail: danila.raskov@gmail.com.

Ключевые слова: лень; труд; отчуждение;
Казимир Малевич; Поль Лафарг; Джорджо Агамбен

Лень, досуг и свободное время объединяет то, что они противоположны труду, связаны с его приостановкой, прерыванием. Статья предлагает разобраться в сложном и актуальном вопросе соотношения лени и труда, отталкиваясь от художественной провокации Казимира Малевича «Лень как действительная истина человечества» (1921). Лень переосмысливается Малевичем как благодать, смысл и эквивалент труда, как то, что не только избавляет от каторги труда, но ведет к покою и возвращает к Богу. Автор предлагает прочесть и сопоставить апологетику лени Малевича с идеями раннего Карла Маркса с его акцентом на проблеме свободы человека и сня-

тии отчуждения в новом обществе и Поля Лафарга, который рекомендовал рабочим бороться не за право на труд, а за право на лень. Сопоставление с Марксом и Лафаргом помогает обнаружить принципиальный недостаток новой социалистической системы трудовых подвигов, которая сохраняла эксплуатацию с той разницей, что труд присваивал не капиталист, а государство.

Высказывание Малевича сблизается с прозрениями Джона Мейнарда Кейнса относительно того, что наука и техника помогут решить экономическую проблему и человечество сможет вступить в век праздности и изобилия. Актуализировать современное понимание соотношения труда и лени помогают философские размышления Джорджо Агамбена. В этом контексте лень и праздность становятся необходимым элементом осмысленного труда. Способность лениться, отказываться, не делать, тянуть или приостанавливать выполнение становится *sine qua non* творческого труда, достойного свободного человека.

Досуг, лень, праздность, свободное время — различные инварианты негативного осмысления труда. Хотя в центр нашего интеллектуального расследования и выдвигается лень, в данном случае она выступает как нечто противостоящее труду, чья роль в устройстве общества не может не беспокоить. Труд и лень оказываются во взаимоподчиненном состоянии. Это устойчивая оппозиция добродетели и порока. Приостановка труда оборачивается свободным временем, ленью, праздностью: то есть, по сути, в центре внимания остается именно труд. Для экономиста эта проблема соотношения труда и досуга, труда и свободного времени. Для художника это вопрос существа жизни и возможности творческого освобождения человека.

Социализм дистанцируется от капитализма и христианства и стремится создать свое собственное учение. В этом контексте осмысление категории труда в 1920-е годы могло бы, с одной стороны, пойти по линии пересмотра такой христианской добродетели, как трудолюбие: верно ли, что «праздность — училище злых»?

Верно ли воспевать труд, а не леность? С другой стороны, возникает потребность создать новую научную картину мира, в которой на извечные вопросы о том, что и как должен делать человек, давался бы ответ с точки зрения новых, прогрессивных взглядов — прежде всего марксизма. Неожиданная смычка христианского представления о необходимости трудиться «в поте лица своего» после изгнания из рая с новой социалистической формулой «кто не работает — тот не ест», явно отсылавшей к апостолу Павлу, требовала как минимум обоснования

и перепроверки. Точно ли в этом идеал будущего посткапиталистического, социалистического устройства? В контексте этих вопросов я предлагаю взглянуть на текст размышление Казимира Малевича «Лень как действительная истина человечества» (1921) с подзаголовком «Труд как средство достижения истины. Философия социалистической идеи»³. Переосмысление данной художественной провокации — центральный сюжет этой статьи. Остальные авторы будут привлекаться, дабы продемонстрировать актуальность и богатство прозрений художника.

Малевичу кажется спорным противопоставление труда и лени в социализме. Труд — путь к жизни и спасению, лень — к смерти и гибели. Сохраняя христианскую риторику порока и добродетели, божественного и мирского, Малевич выражает недоумение по поводу того, что эта максима прошлого «лень — мать пороков» еще не перевернута, — разумеется, не ради фронды, а ради приближения к истине. Революция поставила вопрос о труде — Малевич дает свой ответ, который порывает с христианской этикой или, точнее сказать, разворачивает только одну ее сторону — и в то же время оказывается созвучен радикальным взглядам марксизма на необходимость освобождения человека от отчуждения для себя самого.

Столетие спустя текст Малевича оказывается не менее значимым, поскольку, несмотря на упования начала XX века, наука и технические новшества не привели к уменьшению трудовой занятости. После Второй мировой войны продолжительность рабочей недели снизилась незначительно, а сотрудники с более

высокой заработной платой стали трудиться даже больше. В развитых странах пролетариата в прежнем смысле уже нет, заводов практически не осталось. Однако искусство жить, роскошь праздности не стали достоянием общества, а «цивилизация освобожденного времени», «век праздности и изобилия» не наступили. Скорее, произошло размывание границы между досугом и трудом: в современном офисе возможны занятия спортом, отдых в гамаке, а досуг легко становится частью труда и зарабатывания, когда выставляется в качестве продукта в социальные сети.

Для дальнейшего изложения важно как раскрыть апологетику лени Малевичем, так и проинтерпретировать это высказывание. Сам исторический момент и ситуация создания текста не могут не отсылать к марксистским дискуссиям о капитализме и его преодолении в новом обществе, которое тогда пытались построить в Советской России. В какой-то степени предшественниками Малевича в деле апологетики лени можно считать раннего Карла Маркса (концепция отчуждения труда) и Поля Лафарга (трактат «Право на лень»). В современном дискурсе высказывание Малевича сближается с критиками капитализма, поэтому актуализировать понимание соотношения труда и лени нам поможет Джордж Агамбен. Наконец, в заключении будет показано, что идеи, высказанные Малевичем, вполне согласуются с воззрениями Джона Мейнарда Кейнса на постепенную трансформацию капитализма в «общество праздности и изобилия».

Лень как истина человечества

Не случайно наряду с такими броскими темами, как «Производство как безумие» или «Бог не скинут», Малевич обращается к проблеме труда и лени. «Лень как действительная истина человечества» — это проповедь вождя УНОВИСа («Утвердителей нового искусства») в Витебске. Этот пламенно и временами сбивчиво написанный набросок правильно будет рассматривать в контексте поиска смысла искусства, дискуссий Малевича с Александром Родченко и Пролеткультом. Как справедливо замечает Феликс Филипп Ингольд, оправдание праздности в супрематизме Малевича следует рассматривать в контексте «критического дистанцирования от продуктивистской художественной практики пролеткульта и утилитарного конструктивизма».

Лень — благодать, смысл труда, главный эквивалент, избавление от каторги труда. В представлении Малевича лень была не досугом, а, по словам Александры Шатских, подготовившей публикацию текста о лени в России, «покоем, нирваной, растворением во Вселенной, возвращением к Богу». Человек уподобляется Богу в седьмой день творения, производство обращается в самопроизводство, человек физически бездействует, но мысленная работа выходит на новый уровень в активной пассивности.

Малевич поднимает очень важный теоретический и практический вопрос (не осознавая вполне, возможно, всей его значимости) о том, что такое социализм в сравнении с капитализмом, и обнажает их радикальное сходство в практике воплощения.

Ключевое в этой практике — стремление к лени, которая достигается через труд: «забота... Капитализма и Социализма одна и та же: достижение единственной истины человеческого состояния, Лени». В капитализме деньги — это «кусочки лени», а сама лень — достояние собственников капитала. В некапиталистических системах капиталист теряет «свое блаженство в лени». Если верно, что прибавочное время рабочего присваивает капиталист, который как раз может избавиться от труда и находить «блаженство в лени», то почему труд превозносится при социализме и рабочий так же отчуждает свой труд, только не в пользу капиталиста, а в пользу государства? Гораздо логичнее выглядела бы цель освободить человека от труда и достигнуть того блаженства, когда все человеческие фабрики и заводы будут действовать сами по себе, это маленькое действие будет образцом той большой фабрики — вселенной, в которой все производство вырабатывается без спеца-инженера и рабочего и которая, согласно человеческому представлению, была построена Богом, который был всемогущим, всезнающим.

Человек как бы должен на новом уровне вернуться к начальной фазе своего природного состояния, когда без больших усилий сможет получать все необходимое. Лень как творческая бездеятельность и пассивный труд призвана освободить и преобразовать жизнь человека.

Отчужденный труд, государственный капитализм и гимн лени

Малевич оказывается удивительно созвучен раннему Марксу. В частности, Маркс осознавал, что в системе государственного социализма само государство становится тем предпринимателем, который организует производство и эксплуатирует труд граждан.

В этом смысле система остается тождественна капиталистической, отчуждение труда сохраняется, а рубли, по образному выражению Малевича, остаются вожделенными «кусочками лени». Логично не признавать социалистической ту систему, где в роли эксплуататора выступает государство. Малевич в заметках о лени обнаружил ахиллесову пяту нового государственного социализма, становление которого проходило в 1920-е годы.

Закон стоимости продолжал действовать через эксплуатацию большинства в интересах социалистического строительства. Переворот в конечном счете лишь укрепил государственную машину. К примеру, автор 1920-х годов Евгений Пашуканис достаточно точно определяет новую экономическую систему как «пролетарский государственный капитализм». От комментатора этого текста — Антонио Негри — не ускользает, что в третьем издании той же книги автор вынужден был заменить государственный капитализм на диктатуру пролетариата. Таким образом, сначала еще присутствует понимание, что решение по организации труда носит временный, переходный характер. Движение товаров, цены, сделки сохраняются, как и эксплуатация. Наряду с вопросом об организации

труда и свободным временем есть вопрос о том, смогут ли государство и право преодолеть капиталистический характер. Принудительный труд никуда не исчезает.

Для раннего Маркса парижского периода «Экономико-философских рукописей 1844 года» важен момент свободы человека, в данном случае освобождение рабочего. Рабочий в старом порядке опускается до роли товара: он производит «чудесные вещи для богачей», сам же беднеет. Снятие отчуждения — ключевая проблема освобождения и поиска социальной организации нового типа общества:

... рабочий только вне труда чувствует себя самим собой, а в процессе труда он чувствует себя оторванным от самого себя. У себя он тогда, когда он не работает, а когда он работает, он уже не у себя. В силу этого труд его не добровольный, а вынужденный; это — принудительный труд...

Отчуждение в процессе производства, когда рабочий не знает, что и для чего он делает, отчуждение от коллектива, отчуждение от самого себя — все эти формы отчуждения преодолеваются не только в труде, но и в тотальном пересмотре всех институтов:

Религия, семья, государство, право, мораль, наука, искусство и т. д. суть лишь особые виды производства и подчиняются его всеобщему закону. Поэтому положительное упразднение частной собственности, как присвоение человеческой жизни, есть положительное упразднение всякого отчуждения, то есть возвращение человека из религии, семьи, государства и т. д. к своему человеческому, то есть общественному бытию.

Не будет преувеличением сказать, что Малевич, как творческий человек, почувствовал нерешенность проблемы свободы человека, принудительность новой системы труда, которая в важном вопросе отчуждения мало чем отличалась от предыдущей системы. Новым становились лишь возможности по накоплению общественных фондов и их перераспределение.

В более поздних работах Маркса рисунок будущего устройства общества выглядит весьма фрагментарно. О свободном времени рабочего, которое теперь — после устранения капиталистической формы производства — можно ограничить необходимым временем, Маркс упоминает в первом томе «Капитала», добавляя, что сам необходимый труд должен расширить свои рамки «для образования общественного фонда резервов и общественного фонда накопления». Все в новом обществе способствует увеличению умственной и общественной деятельности индивидуума» и сокращению рабочего времени: рост производительности труда, рациональное планирование, равномерное распределение труда среди всех членов общества. Таким образом, Маркс осознает, что свободное время начинает играть более важную роль в новом обществе, а это создает все больше условий для творчества.

Комментируя Джона Рамсея Мак-Куллоха, в более позднем тексте «Теории прибавочной стоимости» Маркс особо останавливается на фразе: «Нация действительно богата тогда, когда вместо 12 часов работают 6 часов. Богатство есть такое время, которым можно свободно располагать, и ничего больше». Это время свободно для удовольствий, для досуга,

«в результате чего откроется простор для свободной деятельности и развития. Время — это простор для развития способностей и т. д.»

В данном контексте от Маркса ускользает, что увеличение производительности и интенсивности труда лишь потенциально может сокращать рабочее время, но на практике возникает соблазн переводить то время, что превышает необходимое, в общественное, что отчасти им было намечено ранее. Кроме того, потенциальная возможность более равного распределения и более совершенного развития лишь гипотетическая. Верно и то, что Маркс осознает, — хоть и не развивает эти мысли достаточно полноценность свободного времени, которое теперь может стать достоянием не только избранных, но и всех работающих.

Говоря об истоках концепции Малевича и ее марксистских коннотациях, трудно обойти вниманием известный памфлет Поля Лафарга 1883 года «Право на лень» (опровержение права на труд, 1848 год). «Любовь к труду, бешеную страсть к труду» Лафарг считает безумием. Какие аргументы привлекает он в защиту этого тезиса? Это апелляция к первобытному состоянию общества, когда человек жил в гармонии с природой и племенем и имел много времени для игр и лени.

Сравните благородного дикаря (*le noble sauvage*), которого миссионеры коммерции и коммерсанты религии еще не отравили христианством, сифилисом и учением о труде, сравните с нашими жалкими слугами машины

Лафарг вслед за многими путешественниками и антропологами поэтизирует «легкий бронзовый отлив кожи, золотистые, вьющиеся волосы, красивое, веселое лицо» туземцев.

Кроме счастливого периода дикости, Лафарг приводит в пример Античность, когда труд рассматривался как рабство:

Греки великой эпохи тоже относились с презрением к труду: только рабам было у них позволительно работать, а свободный гражданин занимался лишь умственной деятельностью и физическими упражнениями. <...> Философы древности учили презирать труд, это унижение свободного человека; поэты воспевали леность — это дар Богов... <...> О, Мэлибея, богами нам эта праздность дана (Вергилий).

Многие примеры и метафоры, которые потом использует Малевич, встречаются уже у Лафарга. В частности, оба говорят о седьмом дне сотворения мира как вечном отдыхе, приобщение к которому обожествляет человека. Правда, Малевич, в отличие от Лафарга, ведет принципиальный спор с действительностью, с другими альтернативами в понимании смысла творчества и искусства. Он не низводит разговор до практики. Лафарг же упоминает о важности ограничения рабочего времени тремя часами в день²⁰. Оба при этом надеются на роль машин и фабрик в освобождении труда.

Способность не сделать как симптом свободы

Ценную интерпретацию по вопросу соотношения труда и лени/свободного времени дает Джорджо Агамбен. Дело не столько в том, что ему хорошо известен текст Малевича, сколько в том, что его интерпретация показывает новые, а точнее, забытые старые, любопытные грани в осмыслении этого вопроса. Агамбен подчеркивает, что «наиболее адекватным символом [лени] становится белое на белом, высшая стадия, достигнутая супрематизмом в живописи». Вместе с тем он критически оценивает то, что и Малевич, и Лафарг определяли лень через противопоставление труду:

Если в античности при помощи негативной приставки определялся труд — *negotium*, противопоставлявшийся созерцательной жизни — *otium*, то наши современники, судя по всему, неспособны представить себе созерцание, бездеятельность и праздность иначе, как отдых от труда или его отрицание.

Именно тут мы можем вернуться к освобождению человека и труда. Лень (Агамбен предпочитает термин *inoperosità*, бездеятельность) — не отдельное состояние, но необходимый элемент свободного труда, способность не трудиться в момент творения.

Лень — необходимая прививка труда для того, чтобы он мог быть свободным. Прислушаемся к Агамбену, развивающему положения Аристотеля:

Живущий, существующий в образе способности способен на собственную неспособность, и только в этом он обладает своей способностью.

Отсюда труд как творческий акт всегда содержит в себе способность не делать, в нем силен элемент случайности:

Тот, кому не хватает вкуса, не способен удержаться от чего-либо, отсутствие вкуса — это всегда неспособность не сделать.

Уход от противопоставления труда и лени у Агамбена позволяет приблизиться к разгадке природы свободы человека в том типе труда, который принято называть творчеством. Лени и отказ от труда не противостоят труду, но возвеличивают его, облагораживают его, придают ему тот элемент случайности и свободы, которого нет у механической фабрикации, производимой согласно заданному плану. Фабрика освобождает от рутины, труд, содержащий в себе леность как способность не трудиться, делает человека творцом. В этом снимаются принудительность и насильственность, а значит, и проблема отчуждения.

Отрыв человека от способности не делать Агамбен считает худшим из современных ослеплений. И в этом к нему стоит присоединиться. Форма добровольного рабства состоит как раз в неспособности не делать. Отсюда это «радостное „Проще простого!“ или безответственное „Будет сделано!“».

Вместо заключения: век изобилия еще не настал

Вопрос свободного времени, лени, праздности остался погребен под героизмом и доблестью труда в молодой Советской России — требовалась мобилизация, соревнование больше даже не между бригадами, а,

скорее, с другими государствами (очень кстати пришла Великая депрессия). Вопросы и о лени, и о свободном труде остались нерешенными, как и обсуждаемый в это же время вопрос общности жен (избавления от проблемы наследования частной собственности, которую назвали личной), вопрос освобождения человека от отчуждения, вопрос мирового значения революции. Свободный дух 1920-х годов напоминает нам об этом интереснейшем палимпсесте с архаичными, античными, христианскими и революционными пластами.

В 1920–1930-е годы вопрос о досуге и уменьшении рабочей недели находился также в центре внимания ряда экономистов. Так, вполне созвучен Малевичу оказывается Джон Мейнард Кейнс. В 1930 году в оптимистическом прогнозе «Экономические возможности наших внуков» он предсказывает, что через столетие экономическая проблема в развитых странах будет решена и человек в среднем будет работать 15 часов в неделю, да и то в угоду «ветхому Адаму». Для Кейнса этот вопрос имеет явно нравственный оттенок:

Впервые со дня сотворения человек столкнется с реальной, всеобщей проблемой: как использовать свою свободу от насущных экономических нужд, чем занять досуг, обеспеченный силами науки и сложного процента, чтобы прожить свою жизнь правильно, разумно и в согласии с самим собой? <...> Мы по достоинству оценим тех, кто научит нас, как прожить каждый день и час разумно и добродетельно, тех прекрасных людей, способных радоваться простым вещам, лилиям, которые не трудятся и не прядут. Кейнс оказался прав в своей оценке неуклонного роста

благосостояния, но совершенно не прав в прогнозе о соотношении труда и досуга, труда и лени. Общий вердикт экономистов в попытках объяснить, почему люди не стали работать меньше, состоит в том, что рост производительности и богатства, расширение сферы применения машин не привели и, по всей видимости, не приведут к увеличению досуга, лени и праздной жизни. Труд предпочитается досугу, поскольку с ростом его оплаты возникают дополнительные стимулы стремиться к еще большему богатству, улучшению качества жизни; сам труд становится более интересным, менее рутинным, что в какой-то степени сближает его с сознательным досугом. Кроме того, не произошло аристократического переворота в том, чтобы разносторонний досуг и искусство жить высоко ценились в обществе. Свобода остается слишком большим бременем, гораздо сильнее оказывается желание профессионального и карьерного роста, стремление соответствовать все возрастающему уровню потребления. Вопрос о лени/свободном времени заставляет переосмыслить роль труда, ретроспективно увидеть новые пути для преодоления принудительности и отчуждения в труде, разглядеть эксплуататорские нотки в пафосе доблести трудовых подвигов. Способность лениться, отказываться, не делать, тянуть или приостанавливать выполнение в данном контексте оказываются едва ли не единственной возможностью для творческого труда достойного свободного человека. При таком принципиальном условии сам труд сможет приобрести новое качество.¹¹²

---

¹¹²[Http://www.logosjournal.ru](http://www.logosjournal.ru) [online]. Санкт-Петербург, 2019
Dostupné z: <http://www.logosjournal.ru/arch/105/logos-105.pdf>

ANOTACE

Jméno a příjmení autora: Jessica Slavíková

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Milena Machalová

Název fakulty: Filozofická fakulta

Název katedry: Katedra slavistiky

Název diplomové práce v češtině:

Překlad odborného textu – výběr z filozoficko-literárního časopisu Logos

Název diplomové práce v angličtině:

Translation of scientific text – selection from the philosophical – literary journal Logos

Počet znaků: 156 333

Počet příloh: 1

Počet titulů použité literatury: 48

Klíčová slova: překlad odborného textu, korpusová translologie, deskriptivní translologie, polysystém, touryho zákony, překladové univerzálie, generativní přístup, funkční přístup, fidelita, teorie skopos

Charakteristika diplomové práce:

Tématem diplomové práce je překlad odborného textu. Vybrány byly tři články z filozoficko-literárního časopisu Logos, kapitola „Umění volného času“. Hlavním cílem byl adekvátní překlad vybraného textu. Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části jsou zpracována témata z oblasti deskriptivní a korpusové translologie, generativní přístup, teorie skoposu a pravidlo fidelity.